

Els efectes de la Primera Guerra Mundial a la ciutat de Tarragona (1914-1923)

José Javier Ortega Artigot

Col·lecció Llibre Digital
Port de Tarragona - Núm. 4

CRÈDITS

Edita

PORT DE TARRAGONA i JORDI BESORA • DISSENY GRÀFIC I MULTIMÈDIA

Port de Tarragona – Servei de Publicacions
C/ Anselm Clavé, 2
43004 Tarragona
publicacions.rel.externes@porttarragona.cat

JORDI BESORA • DISSENY GRÀFIC I MULTIMÈDIA

Carrer Camí del Freixa, 25
43800 Valls (Tarragona)
jbesora@telefonica.net

Primera edició

Abril 2015

ISBN

978-84-606-7244-9

Dipòsit legal

T 456-2015

Copyright

- © del text i dels gràfics: José Javier Ortega Artigot.
- © del pròleg: Xavier Moreno Julià.
- © de la imatge de portada: Arxiu del Port de Tarragona.
- © de les imatges i fotografies interiors: indicat en cada una d'elles.

Disseny de la portada

Miquel Pujol Malé.

Col·lecció

Llibre Digital Port de Tarragona, núm.4

Coordinació de l'obra

Servei de Publicacions del Port de Tarragona.

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, tret de l'excepció prevista per la llei. Dirigiu-vos a l'editor o a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprògràfics, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals d'algun fragment d'aquesta obra.

ÍNDEX

	Pàg
CRÈDITS	3
ÍNDEX	5
PRESENTACIÓ	9
A MANERA D'INTRODUCCIÓ	11
1. INTRODUCCIÓ GENERAL AL PERÍODE	15
1.1 LA GRAN GUERRA (1914-1918)	15
1.2 ESPANYA DURANT LA GRAN GUERRA (1914-1918)	17
2. INTRODUCCIÓ METODOLÒGICA	23
2.1 POSICIONAMENT HISTORIOGRÀFIC	23
2.2 METODOLOGIA I FONTS	24
3. DEMOGRAFIA I URBANISME	29
3.1 DEL "SISTEMA CATALÀ DE REPRODUCCIÓ" A LA "TRANSICIÓ DEMOGRÀFICA INVERSA"	29
3.2 URBANISME	31
4. ECONOMIA	37
4.1 AGRICULTURA, RAMADERIA I PESCA	37
4.2 INDÚSTRIA	38
4.2.1 SITUACIÓ EL 1914	39
4.2.2 LA CONJUNTURA DE LA GRAN GUERRA (1914-1918)	41
4.2.3 L'IMPACTE ESTRUCTURAL DEL PERÍODE (1918-1923)	46
4.3 EL COMERÇ	50
4.3.1 SITUACIÓ EL 1914	50
4.3.2 LA CONJUNTURA DE LA GRAN GUERRA (1914-1918)	53
4.3.3 L'IMPACTE ESTRUCTURAL DEL PERÍODE (1918-1923)	55
4.4 TRANSPORTS I COMUNICACIONS	57
4.5 PREUS I SALARIS	60
4.6 FINANCES	62
5. SOCIETAT	71
5.1 EL PODER	71
5.2 LA BASE	73
5.3 LA SANITAT	75
6. POLÍTICA	81
6.1 ELS PARTITS	81
6.2 LES ELECCIONS	84

	Pàg
6.3 LA PRAXI POLÍTICA I “EL CACIC DEL SERRALLO”	86
6.3 LA CRISI POLÍTICA, INSTITUCIONAL I SOCIAL DE 1917	88
6.4 ELS EFECTES DE LA GRAN GUERRA EN LES MENTALITATS: GERMANÒFILS I ALIADÒFILS	90
6.4.1 ELS CONDICIONANTS ECONÒMICS: LA GUERRA AL COMERÇ	91
6.4.2 ALIADÒFILS I GERMANÒFILS	94
6.4.3 ELS CONFLICTES: LES LLISTES NEGRES I LES TENSIONS DE GÈNER DE 1918	97
6.5 ELS EFECTES DERIVATS DE LA GUERRA SUBMARINA	100
6.6 LA MANCOMUNITAT	102
7. CULTURA	107
7.1 CULTURA D’ELITS I CULTURA DE MASSES	107
7.2 L’ENSENYAMENT	108
8. CONCLUSIONS	115
9. BIBLIOGRAFIA	121
10. FONTS DOCUMENTALS	127
11. ALTRES FONTS	131
12. ÍNDEX D’IMATGES	135
13. ANNEX	139

PRESENTACIÓ

Cent anys després de l'inici de la I Guerra Mundial encara avui s'estan estudiant les seves conseqüències i influències en el moment actual. José Javier Ortega Artigot és un estudiós que s'ha endinsat en aquest període i en aquest moment històric i ens aporta la influència que tingué per a la ciutat de Tarragona, i també per al seu port, tot fent un repàs exhaustiu sobre el comerç, la societat, la cultura, el moviment obrer, l'economia, la presa de posició de la societat en cada un dels bàndols contendents... sense deixar escapar detall, perquè el lector pugui situar-se en el context del moment i poder entendre millor el que succeí i les seves conseqüències immediates i futures. De fet, cal remarcar que la I Guerra Mundial fa que ciutats que estaven en franca decadència demogràfica i econòmica, trobin l'oportunitat comercial i econòmica que les faci renéixer novament, sobretot si aquestes ciutats tenen port com és el cas de la ciutat de Tarragona.

Aquest és un treball extens i rigorós que mereix el reconeixement a l'autor i a la seva obra amb la present edició de llibre digital que efectuem des del Port de Tarragona, i que ens plau fer-ho, més enllà de la professionalitat del treball, per la joventut de l'autor. Desitgem que aquesta contribució en l'edició de l'obra tingui l'èxit que es mereix i que l'autor continuï treballant per tal d'assolir les fites i el reconeixement que es proposi dins la historiografia del país.

Josep Andreu i Figueras
President del Port de Tarragona

A MANERA D'INTRODUCCIÓ

El José Javier Ortega Artigot és un home jove (vint i pocs anys són sempre pocs) i una promesa per a la nostra Historiografia. No diria això si no n'estigués segur, i aquesta seguretat neix d'una àmplia trajectòria de dedicació a aquesta apassionant professió que és la Història, tant en qualitat d'investigador com de professor. El fet és que, com el lector podrà comprovar, aquest és un treball d'erudició i, alhora, de divulgació. Aprofundiment acadèmic i informació àmplia -fotografia, de fet -, general, d'un lloc i d'una etapa històrica. Dos elements (erudició i divulgació) no fàcilment acoblables en el treball d'un professional en una època en què tot sembla dirigit a haver de ser digerit ràpidament i, per tant, malament.

Un treball –ara llibre- que va ser presentat a la Universitat Rovira i Virgili, en qualitat de punt de cloenda del Grau d'Història, sota la direcció de qui escriu, i que, per mèrit exclusiu del seu autor, va obtenir la màxima qualificació. Un treball en què Tarragona queda finament perfilada i ricament dibuixada, amb el Port de Tarragona, aquesta gran porta d'entrada i sortida de la ciutat, la comarca i la província, com a element definidor. La Tarragona dels nostres avis, la viscuda entre els anys 1914, quan la Gran Guerra va esclatar, i 1923, moment en què Miguel Primo de Rivera, amb el suport de la burgesia catalana, va esdevenir dictador i va salvar la persona del Rei de la crema, per la desfeta al Marroc. Però, en el fons, és la Tarragona que avui, malgrat els seus problemes i els maldecaps dels seus ciutadans, s'alça amb empena i certa joia jovenívola. La Tarragona en què es mou part de la nostra vida i que –cal no oblidar-ho- demà serà passat, com ho són ara, per a tots nosaltres, els anys compresos entre 1914 i 1923.

En aquest llibre el lector podrà percebre mil i un detalls que, de ben segur, sabrà agrair. Un conjunt immens, amb el Port com a referent, on queda acoblat el conjunt d'elements que dibuixen la sociologia de Tarragona. Demografia i urbanisme, indústria, comerç, transports i comunicacions, inflacions i deflacions, finances... a més, és clar, del poder gran i del poder petit. Els dos, que, en tot cas, intenten exercir sempre, al marge de conjuntures, els seus dictats sobre el conjunt social. I queda també acoblada la base, això és, la majoria de les persones en societat, amb les moltes dificultats del dia a dia, i amb la precarietat com a norma imposada de vida. I entre l'una i l'altra, la política, element que, amb un nom o amb un altre, busca perpetuar dominis i submissions. I com a exemples, tants i tants, amb noms i cognoms, que l'autor ens ofereix de manera senzilla i oberta, sense animositat ni desig justicier.

Però hi ha més. En aquestes pàgines queden també concretades certes tendències, com l'aliadofília i la germanofília que la ciutat, com el conjunt de Catalunya i de la resta d'Espanya, va viure durant els anys de la Primera Guerra Mundial. El món de Verdi i el de Wagner enfrontats, amb les etiquetes socials bastant definides. I, des d'una perspectiva més prosaica, l'explicació de les anomenades "llestes negres", que els amics de Londres i de París van aconseguir imposar sobre els de Berlín. No en va, el comte de Romanes havia quedat apartat del poder per acció dels germanòfils, que no van tenir en compte que, en l'acció, havien pres part els submarins del Reich, amb l'enfonsament d'uns quants centenars de vaixells espanyols a la costa de la Mediterrània, en bona part, tarragonins. I aquí i en aquest context històric –no cal dir-ho- el Port també va veure i viure moltes coses.

Finalment, l'autor ens ofereix un intel·ligent retrat de la realitat cultural de la Tarragona d'aquells anys, tot estructurant-lo en dos apartats: la pròpia de les "elits" i la "de masses". Un fet perpetu, però especialment sensible en una realitat com aquella, on els analfabets eren majoria.

Com deia al principi, aquest és un treball de gran qualitat, i sento l'orgull de poder-lo presentar a tots els tarragonins i a totes les persones interessades en la història d'aquesta terra volguda i mil·lenària. Un treball que s'ha transformat en llibre gràcies a la generositat i intuïció del senyor Joaquim Vendrell, directiu del Port de la ciutat, qui, de la mateixa manera que qui això escriu, ha

sabut captar la riquesa de l'obra del José Javier.

Espero que les circumstàncies de la vida del José Javier Ortega Artigot, aquest jove autor, evolucionin de manera que, algun dia, pugui tenir-lo de company de Departament en la nostra Universitat, la Rovira i Virgili, la de Tarragona. Saba jove que relleva la vella en la ciutat a la qual dedica aquest llibre del qual vostè, benvolgut lector, en podrà gaudir, com a mínim, tant com jo mateix.

Dr. Xavier Moreno Julià
Universitat Rovira i Virgili - Tarragona

1. INTRODUCCIÓ GENERAL AL PERÍODE

1. INTRODUCCIÓ GENERAL AL PERÍODE

1.1 LA GRAN GUERRA (1914-1918)

El llarg segle XIX entrà al seu ocàs amb la fi de l'era de l'imperialisme, que, per la seva mateixa naturalesa, havia d'ésser closa per un conflicte a escala dels grans estats formats durant el període. A mitjan 1914 existien tota mena de condicionants per l'esclat d'una guerra que implicava gairebé tot el món. En primer lloc, la mentalitat dels ciutadans de cada nació derivà en una xarxa de rancúnies, desconfiança i ambicions alimentada per mites, llegendes i realitats històriques, que, en definitiva, creà una sensació de perill. Els francesos recordaven com l'àguila prussiana havia raptat Alsàcia i Lorena, els dos fills de França. Els alemanys es veien envoltats de perills: des de l'oest havia arribat Napoleó un segle abans, i els crits de venjança per la guerra francoprussiana (1870-1871) arribaven fins a Berlín; el Regne Unit era cada vegada més bel·ligerant davant la competitivitat comercial entre ambdós països; finalment, a l'est els eslaus eren vistos com un espai de futura ocupació, amb la idea de *Drang nach Osten*. Els russos eren conscients del perill històric de les invasions procedents d'occident, dels escandinaus al nord, els alemanys a l'est i dels otomans al sud. En segon lloc, sorgiren uns nacionalismes bel·ligerants, i fins i tot excloents: l'alemany estava marcat pel militarisme prussià, el rus pel paneslavisme, i l'austrohongarès per la sensació que l'única manera de sustentar la monarquia era a través de l'exèrcit, alemany i (en menor mesura) hongarès, sense elements eslaus. En tercer lloc, s'arribà a una situació de competència aferrissada entre grans potències. La rivalitat entre el Regne Unit i Alemanya tenia la seva arrel en el poder minvant de la primera, el potencial econòmic de la darrera, i la carrera colonial germànica, frustrada per uns mercats limitats i copats. La pugna entre el II Reich i França es trobava tant a l'àmbit econòmic (sobretot financer) com colonial i polític. L'enfrontament entre Rússia i Alemanya es trobava en la sensació d'inseguretat que provocava a Rússia la ideologia de *Drang nach Osten*, i en la infestació de producció alemanya en el mercat rus. El paneslavisme que impulsava Rússia l'enfrontà amb Àustria-Hongria. Finalment, Itàlia ambicionava l'Adriàtic, en possessió de la monarquia danubiana.¹

Aquests fenòmens, d'arrels profundes en el temps, cristal·litzaren en dues aliances: el 1879 Alemanya i Àustria-Hongria signaren un acord que seria completat el 1882 per Itàlia, formant la Triple Aliança. Davant això, el 1890 França i Rússia s'aliaren, i es van afegir després el Regne Unit, configurant la Triple Entesa.² Així, si la Triple Aliança era de caràcter defensiu, la Triple Entesa era ofensiva. Aquests fenòmens, sumats a la incapacitat britànica de mantenir el principi de *balance of power* (equilibri de poders), desembocaren en una carrera armamentística de les potències contrincants, arribant a un punt en què el conflicte armat era l'única sortida per resoldre els problemes que s'havien plantejat.³

El 28 de juny de 1914, a Sarajevo, un estudiant bosnià assassinà Francesc Ferran d'Habsburg, príncep hereu del tro imperial d'Àustria-Hongria. Viena acusà Sèrbia de finançar i acollir els autors de l'atemptat (nacionalistes serbis), i envià a Belgrad un ultimàtum després de rebre el suport de l'Imperi alemany. L'ultimàtum no fou clarament acceptat, i el 28 de juliol Àustria-Hongria declarà la guerra a Sèrbia. Darrere els serbis estava el paneslavista Imperi rus, que com a resposta a la declaració de guerra mobilitzà les seves tropes, entrant al conflicte. El govern del kàiser va demanar al tsar que els moviments militars acabessin, però davant la falta de resposta Alemanya declarà la guerra a Rússia l'1 d'agost. Aquell mateix dia França va rebre de Berlín la petició que es declarés estat neutral davant el conflicte amb Rússia, la resposta fou la mobilització general. Alemanya envià la neutral Bèlgica per accedir a França, i com es negà a la petició britànica de retirar-se, el Regne Unit entrà a la guerra el 4 d'agost. La guerra enfrontà dos bàndols molt semblants al sistema d'aliances forjat anys abans, el mecanisme del qual funcionà relativament: d'una banda, els països de la Triple

1. FERRO, Marc: *La Gran Guerra (1914-1918)*. Madrid: Alianza Editorial, 1970, pàg. 33-59.

2. MOMMSEN, Wolfgang J.: *La época del imperialismo. Europa 1885-1918*. Madrid: Ed. Siglo veintiuno, 1973, pàg. 212-253.

3. STÜRMEER, Michael: *El Imperio Alemán (1870-1918)*. Barcelona: Ed. Mondadori, 2003, pàg. 154-161.

Aliança, excepte Itàlia, formaven el bloc dels “imperis centrals”; d’una altra, la Triple Entesa formava el bàndol dels “Aliats”, afegint-s’hi Servia i Bèlgica.

Ambdós bàndols volien una guerra curta, i l’intent de desenvolupar aquest tipus de guerra configurà la primera fase del conflicte, fins al desembre de 1914: la “guerra de moviments”. Els alemanys desenvoluparen el Pla Schlieffen, amb una ofensiva sobre França; a la batalla de Marne (setembre de 1914) la victòria aliada frenava aquests plans, i el front quedà estabilitzat. Al front oriental, després d’un fugaç avenç rus, els alemanys avançaren, però l’hivern va fer atrinxerar les tropes, així que s’estabilitzà també aquest front.

S’inicià doncs una llarga fase de desgast mutu entre les potències bel·ligerants, la “guerra de posicions” (1915-1917). Al front, els soldats aixecaren barreres de filats i cavaren trinxeres, amb una doble finalitat: el soldat estava a l’escenari de la guerra permanentment i es penalitzava l’avenç de l’enemic. Els generals, educats a la guerra d’una altra era, llençaven la infanteria sobre aquestes estructures fortificades, obtenint com a resultat pèrdues sagnants i nombroses. L’ofensiva alemanya a Verdun o la francesa del Somme tingueren semblants resultats: unes baixes sense precedents (700.000 i 1.100.000 morts respectivament), ús de noves armes (gasos) i un fracàs estrepitós en els dos casos. Davant la falta de resultats els bàndols optaren per l’estratègia d’obtenir nous aliats, i, de retruc, obrir nous fronts a l’enemic: l’agost de 1914 el Japó declarà la guerra a Alemanya; el novembre de 1914 l’Imperi otomà entrà a la guerra per donar suport a Alemanya contra Rússia; el maig de 1915 Itàlia entrava a la guerra al costat del bàndol aliats, amb la promesa d’una recompensa territorial; l’agost de 1915 Bulgària s’alià amb Alemanya; l’agost de 1917 Romania declarà la guerra a Àustria-Hongria, i el juny de 1917 Grècia declarava la guerra als imperis centrals. El Regne Unit, per la seva banda, conscient que la seva força es trobava a la Royal Navy, implantà un bloqueig comercial naval a Alemanya, i va vèncer la flota alemanya a la batalla naval de Jutlàndia (1916). La resposta d’Alemanya fou la declaració de guerra comercial submarina (a partir de maig de 1915), augmentant la tensió amb els Estats Units; a partir de gener de 1917, el govern germànic declarà la “guerra submarina total”: tots els vaixells mercants neutrals que subministressin als aliats serien atacats sense avís previ.

Al llarg de 1917 s’entrà en la fase final de la guerra arran dos fets decisius. D’una banda, les dures condicions a les quals estava sotmesa la població russa provocaren la caiguda de l’autocràcia del tsar Nicolau II a la revolució de febrer de 1917, per un govern provisional que fou derrocat amb la revolució d’octubre de 1917, impulsada pels bolxevics, els quals signaren la pau amb Alemanya per separat (Pau de Brest-Litovsk de 1918). De l’altra, la guerra submarina alemanya contra vaixells nord-americans provocà l’entrada dels Estats Units a la guerra pel bàndol aliats, amb una motivació econòmica: els aliats estaven endeutats amb els banquers nord-americans, i la possibilitat que perdessin la guerra suposava la fallida dels Estats Units. La guerra canvià immediatament de signe. Les trinxeres foren abandonades. Els imperis centrals, a excepció d’Alemanya, eren derrotats arreu, i el 3 de novembre de 1918 tots (Bulgària, Imperi otomà i Àustria-Hongria) havien signat un armistici.⁴

L’Imperi alemany, però, s’ensorrava per dintre, no per fora: el bloqueig naval aliats empitjorava encara més les dificultats de vida de la població, ja difícils en un moment de guerra. Els obrers industrials, responsables d’abastir a l’exèrcit, protestaren mitjançant contínues vagues. L’almirallat germànic proposà llençar l’armada en un combat final i heroic contra els aliats, però la tripulació s’amotinà. El 9 de novembre de 1918 el kàiser Guillem II s’exilià, mentre els espartaquistes, liderats per Rosa Luxemburg, iniciaren una revolució comunista. El nou govern socialdemòcrata signà l’armistici el dia 11, posant fi a la guerra. S’inicià llavors la *Dolchstoßlegende*, la idea de la “punyalada per l’esquena”, que seria utilitzada pel nazisme per atribuir la derrota a una traïció de l’enemic interior, i no a una derrota militar. A això s’afegí el fet que dins el gabinet socialdemòcrata, Hugo Haase, Philipp

4. Diversos autors: *De una guerra a otra. 1914-1945*. Madrid: Akal, 1991, pàg. 13-35.

Scheidemann, Wilhem Dittman, Emil Barth, Otto Landsberg, Gustav Noske i Rudolf Wissel eren jueus, mentre que només el president, Friederich Ebert, era cristià.⁵

1.2 ESPANYA DURANT LA GRAN GUERRA (1914-1918)

En el moment en què el mecanisme d'aliances arrossegava a gairebé tot Europa a l'estat de guerra, el primer ministre conservador Eduardo Dato declarà Espanya un país neutral.⁶ Tanmateix, el país no va romandre aliè al fenomen que trasbalsava Europa, i de fet, les seves estructures, tan polítiques, econòmiques o socials, es van veure alterades de forma sorprenent.

Des del punt de vista polític, la neutralitat no evità la presa d'una postura ideològica a favor o en contra d'entrar a la guerra, i, sobretot, la formació d'un sentiment de solidaritat o d'identificació amb un bàndol o altre de la conflagració europea. Així, els defensors de la causa dels imperis centrals, anomenats "germanòfils", admiraven l'ordre, disciplina i la superioritat tècnica dels pobles germànics; els partidaris dels Aliats, els "aliadòfils" (o "francòfils"), en canvi, consideraven aquest bàndol un exemple de model polític progressista, democràtic i modern. Des de la premsa es llençaren manifestos d'intel·lectuals que arribaren al conflicte intern, com fou el cas del *Manifiesto de la Liga Antigermanófila*.⁷ Entre institucions i prohoms també es va produir la divisió: si la cort d'Alfons XIII, els carlistes, l'aristocràcia i l'exèrcit hi havia majoria germanòfila, entre els aliadòfils hi havia caps de la talla de Romanones o Lerroux, i, fins i tot, el mateix rei, inicialment aliadòfil. Els socialistes, per la seva banda, creien en la impossibilitat material d'Espanya d'entrar a la guerra. Més enllà de les simpaties envers els dos bàndols, però, no hi havia cap motivació per entrar a la guerra.⁸

La dinàmica política del període estigué marcada per la crisi d'un sistema que amb la incidència de la guerra acabà en fallida. La Lliga Regionalista, unida (paradoxalment) amb els radicals de Lerroux, reivindicaren fins al 1915 l'establiment d'una zona de port franca, amb l'oposició del primer ministre Dato i els propietaris agrícoles castellans. La victòria de la Lliga Regionalista i del Partit Radical a les eleccions municipals feren veure al primer ministre la pobresa dels seus suports, i el desembre de 1914 presentà la dimissió al rei. El Partit Liberal fou cridat per Alfons XIII a palau en la persona d'Álvaro de Figueroa y Torres, el comte de Romanones, que formà govern i convocà eleccions, havent de fer front a les protestes derivades de la situació econòmica creada pel context bèl·lic, i als nacionalistes catalans, encapçalats per Enric Prat de la Riba, que reivindicaren l'autonomia de Catalunya. El nou gabinet liberal respongué tot creant un impost sobre beneficis extraordinaris derivats de la situació de guerra, i la Lliga reaccionà atacant els propietaris agrícoles.⁹

Espanya no tardà a convertir-se en un escenari de guerra malgrat no ésser un país contendent. Ja l'any 1914 un vaixell alemany enfonsà un vaixell aliat a Río de Oro, sota sobirania espanyola, havent de pagar una indemnització. Quan el 1915 Alemanya entrà a una fase de guerra submarina comercial (de moment, contra vaixells mercants aliats), Espanya no tardà a veure's implicada atesa la fluïdesa dels contactes econòmics que li proporcionava aquella situació: als pocs mesos s'enfonsà un vaixell mercant espanyol. Malgrat els atacs, els alemanys que fugien de Camerun pogueren refugiar-se a la Guinea espanyola, i com a agraïment el kàiser envià una carta a Alfons XIII en un submarí que arribà a fondejar a Cartagena, excitant els ànims dels aliadòfils i, sobretot, creant una estranya situació que combinava la suposada neutralitat espanyola que permetia l'acció, i l'estat de l'opinió pública, que trobava recent l'atac al vaixell mercant espanyol. A partir de 1916 s'encetà una ofensiva que atacà nombrosos vaixells mercants espanyols. Si fins setembre de 1916 els submarins alemanys

5. Vid. cita 3, pàg. 196-204.

6. TUÑÓN DE LARA, Manuel: *La España del siglo XX. (Tom I) La quiebra de una forma de estado (1898-1931)*. Barcelona: Ed. Laia, 1981, pàg. 23.

7. ORTIZ-DE-URBINA, Paloma: "La Primera Guerra Mundial y sus consecuencias: la imagen de Alemania en España a partir de 1914". A: *Revista de Filología Alemana*, 2007. Volum 15, pàg. 193-199.

8. Vid. cita 4, pàg. 40-42.

9. Ibídem, pàg. 45-48.

havien enfonsat vuit vaixells, fins al final de la guerra s'enfonsà un vint per cent del tonatge mercant espanyol. A partir del gener de 1917 la guerra submarina indiscriminada contra qualsevol vaixell mercant acabà per complicar les relacions entre Alemanya i Espanya.¹⁰

Els cicles econòmics es van veure igualment trasbalsats per la guerra. Les potències bel·ligerants es van veure incapaces de dotar els mercats de la producció bàsica que fins aquell moment havia proporcionat treball a les indústries, ja que aquestes mateixes fàbriques es van veure transformades per adaptar-se a les demandes de l'exèrcit. Així, el capitalisme espanyol va trobar-se en una situació en què podia arribar, d'una banda, als mercats "abandonats" per les potències; i de l'altra, aquests mateixos països havien d'importar la producció espanyola per absència d'una fàbrica de béns de consum en temps de guerra. El govern impulsà aquest desenvolupament reduint la pressió fiscal. Es començaren a formar grans fortunes que s'invertiren en la creació de nous negocis i empreses, o es van ampliar algunes ja existents; el resultat d'això fou un augment del capital invertit a societats anònimes. Tots els sectors productius augmentaren vertiginosament la seva producció: el sector carbonífer va veure augmentar-la, a més del nombre de miners, sobretot per la incapacitat d'importar carbó anglès; el sector tèxtil passà de produir entre 3.000 tones de teixits a l'inici de la guerra a 24.000 tones el 1919; al sector siderúrgic es generalitzà la producció a tres torns, i el sector financer es va veure reforçat pel control que els bancs exerciren sobre l'acumulació de capital. La balança comercial fou durant aquests anys força favorable, cosa estranya en l'esquema econòmic espanyol. A més, els capitals europeus fugiren cap als països neutrals, així que les reserves d'or del Banc d'Espanya passaren d'ésser de 674 milions de pessetes a 2.506 en acabar la guerra.¹¹

Els èxits econòmics, tanmateix, tingueren negatives conseqüències socials. Atesa l'exportació de la producció espanyola cap als països bel·ligerants, a l'interior es va produir una inflació vertiginosa a tots els productes de consum bàsic, alguns dels quals el 1917 ja doblaven sobradament el preu de 1914. El tímid augment de salaris que es practicà no arribà a cobrir aquesta inflació, així que els treballadors (a excepció dels miners, que duplicaren el salari) van veure perjudicada la seva capacitat de compra. No tardaren a aparèixer moviments populars, sobretot manifestacions de dones, on hi havia queixes sobre l'empitjorament d'unes condicions de vida que ja eren en un principi molt pobres.

Tots els efectes descrits fins al moment segurament són condicionants del que es va produir a l'estiu de 1917: la crisi del sistema de la Restauració. Aquesta crisi fou paradoxalment iniciada per un dels seus puntals, l'exèrcit, aplegat en unes Juntes de Defensa que sorgiren com a resposta de l'intent del nou govern liberal de Romanones d'establir proves d'aptitud. Aquest moviment sindical militar era arreu ja al gener de 1917. El govern liberal ordenà a les juntes que es dissolguessin, i davant la seva negativa diversos dels seus membres foren empresonats a Montjuïc. La resta de Juntes reaccionà en una actitud subversiva, amb el suport dels sectors regeneracionistes. L'1 de juny de 1917 les Juntes exigiren al primer ministre del moment, el liberal García Prieto, que les legalitzés i que posés en llibertat als detinguts. El govern cedí, i al cap de pocs dies va dimitir, donant pas a un gabinet conservador presidit per Dato, el qual suspengué les garanties constitucionals.

Davant el trencament de la normalitat constitucional, el Parlament va romandre tancat. Cambó, encapçalant el sector de la burgesia del nord que optava per la via d'una ampliació de la base política i social del règim a través d'una solució constitucional, invità els diputats i senadors espanyols a una Assemblée de Parlamentaris establerta a Catalunya. Dato la declarà il·legal

10. PEREA RUIZ, Jesús: "Guerra submarina en España (1914-1918)". A: *Espacio, Tiempo y Forma, Serie V, Historia Contemporánea*, 2004, V. 16, pàg. 193-229 / MORENO JULIÀ, Xavier: "Spain and the Spanish facing the First World War: some aspects to consider". A: *International Conference organised by the First World War Centennial Committee the House of Terror Museum and the 20th Century Institute. Europe's Great War and the Genesis of the New World Order*. Ponència presentada a Terror Háza, Budapest, 12 de novembre de 2013.

11. Vid. cita 4, pàg. 24-34.

enmig d'una campanya a la premsa contra ell, així que estengué la persecució als diaris. Al juliol, Barcelona era militarment ocupada.

Aquests esdeveniments coincidiren amb el moviment social provocat pel malestar causat per la inflació. Els sindicats exigiren la convocatòria d'unes eleccions per triar unes corts constituents que canviessin el règim; davant la negativa es convocà una vaga general de caràcter revolucionari que fou iniciada el 13 d'agost. Les mateixes Juntes de Defensa, que havien iniciat la crisi, reprimiren els moviments obrers més violents, que s'estengueren els dies 14 i 15. L'assemblea de Parlamentaris, per la seva banda, s'escindí entre una majoria que desaprovava la vaga i uns pocs (com Lerroux) que s'hagueren d'exiliar, posant fi a l'assemblea.¹²

La repressió exercida per les Juntes de Defensa provocà tensions dins el govern. El rei va traslladar les responsabilitats als polítics, ja que l'exèrcit era una columna bàsica del règim. A finals d'any Dato presentà la seva dimissió i fou cridat el liberal García Prieto per governar. Tanmateix la crisi no havia acabat: el malestar per l'augment de preus es va veure esperonat per les notícies de revolució obrera que arribaven de Rússia. Els nacionalistes catalans, bascos i gallecs, per la seva banda, exigien l'autonomia. La crisi fou evident quan a les eleccions convocades pel nou gabinet la Lliga, els socialistes i els republicans aconseguiren vèncer a les grans ciutats, i García Prieto no pogué formar govern. El rei cridà els principals líders polítics i els instà a la formació d'un Govern de Concentració Nacional, que fou presidit pel conservador Maura (22 de maig de 1918). Aquest nou govern proclamà una amnistia als empresonats per la crisi de l'any anterior. Malgrat que els problemes de la inflació no cessaren, el nou gabinet, on ja no tenien cabuda les reivindicacions dels grans terratinents, va impulsar la indústria i la mineria, i es va arribar a l'intervencionisme estatal. Tot i això les divisions internes reaparegueren, i després de la dimissió d'un dels ministres, el 6 de novembre Maura va presentar la seva dimissió. El dia 9 García Prieto retornava intentant formar de nou un govern, i l'11 els imperis centrals firmaren l'armistici.¹³

12. *Ibidem*, pàg. 53-73.

13. *Ibidem*, pàg. 74-83.

2. INTRODUCCIÓ METODOLÒGICA

2. INTRODUCCIÓ METODOLÒGICA

2.1 POSICIONAMENT HISTORIOGRÀFIC

L'estudi i l'anàlisi posterior que es proposa fer és el de portar a terme un projecte d'investigació històrica limitat en l'espai (la ciutat de Tarragona) i el temps (de 1914 a 1923). Ambdues eleccions no suposen una elecció aleatòria, sinó una aposta per una proposta historiogràfica clara: la de l'Escola dels Annales. L'elaboració d'una tasca investigadora ha de tenir com a objectiu arribar a assolir conclusions sorgides d'una anàlisi profunda d'uns fets històrics: fer-ho a un escala nacional o regional esdevé una tasca impossible atesos els condicionants espacials (nombre de pàgines del treball) i temporals (un curs acadèmic) que es requereixen, sempre que no es vulgui portar a terme una mera monografia superficial. En aquest cas, amb paraules de Lucien Febvre (un dels exponents de la primera generació de l'Escola dels Annales), "ya han pasado los tiempos del universalismo".¹⁴

L'elecció del temps històric ha respost a solucionar aquesta situació, contra la qual els historiadors hauríem d'estar en disposició de combatre. Així, si bé no rebutgem a Febvre, hem de considerar que és més adient la visió de Fernand Braudel (de la segona generació de l'Escola dels Annales), el qual defensà que "todo es internacional". L'elecció d'una temàtica d'història local relacionada amb un fenomen mundial, i fins i tot, aparentment "aliè" a un país neutral (i a una ciutat aparentment irrellevant), té com a objectiu despertar la idea que el món globalitzat no té unes dècades d'antiguitat, sinó que és un fenomen perceptible al llarg de tota la història contemporània.¹⁵ D'altra banda, el tractament que es pretén fer del temps és dual. La incidència de la Primera Guerra Mundial a Tarragona presenta uns impactes conjunturals (desenvolupats de 1914 a 1918) i uns estructurals (de 1914 a 1923). Així, seguint a Braudel, es porta a terme la distinció de "dos capas horizontales de la historia, una historia evenemencial, cuya fragilidad hemos señalado, y por debajo de esta superficie, una masa poderosa, mucho más tupida, la historia profunda".¹⁶

Si fins aquí hem mostrat una major identificació amb la segona generació de l'Escola dels Annales, la resta del nostre plantejament es troba amb els teòrics de la primera. La distribució dels fets històrics que hem intentat plasmar respon a una lògica defensada per aquest corrent historiogràfic: la pluridisciplinarietat de la Història, aplegant totes les ciències humanes.¹⁷ El camp de la història ha d'ésser ambiciós i ampliar el seu estudi a nous horitzons, aplegant les "ciències properes": geografia, demografia (ambdós estudiats a l'apartat de demografia i urbanisme), etnografia (societat), economia, cultura i política.¹⁸ Ni tan sols l'ordre ha estat arbitrari: seguint les recomanacions de Febvre, no s'ha volgut donar un major protagonisme als esdeveniments polítics, sinó que s'ha remuntat des dels fets econòmics fins als polítics.¹⁹

Aquesta distribució, però, no amaga l'existència d'uns aspectes de la història tarragonina que es van veure més afectats pel tema que ens ocupa: la política i la societat. La síntesi i l'ordenació d'aquests no presenta gaire problema als fets polítics, esdevenen més senzills de classificar per ésser, majoritàriament, fenòmens generalitzats a la història nacional. És en la particularitat econòmica tarragonina, doncs, on s'ha volgut elaborar un discurs ordenat i lògic. Si bé hem defugit de la tècnica de la periodització, també hem pretès diversificar, seguint els consells de Marc Bloch, la "vieja división tripartida de agricultura, industria y comercio". Hem introduït, doncs, nous apartats relacionats amb les innovacions econòmiques que visqué el període, amb la intenció d'assolir una

14. FEBVRE, Lucien: *Combates por la historia*. Barcelona: Ariel quincenal, 1971, pàg. 91.

15. BRAUDEL, Fernand: *Las ambiciones de la historia*. Barcelona: Crítica, 2002, pàg. 83-87.

16. *Ibidem*, pàg. 45.

17. BOURDÉ-HERVÉ MARTIN, Guy: *Las Escuelas históricas*. Madrid: Akal, 1992, pàg. 151.

18. *Ibidem*, pàg. 155-158.

19. *Ibidem*, pàg. 152.

resposta a si existeix un model econòmic particular tarragoní.²⁰ Un dels altres objectius d'aquest treball és l'intent d'evitar la visió marxista (materialisme històric), que donà un paper privilegiat a l'economia com a primer motor de la Història. En lloc d'això, s'ha pretès, respectant les divisions temàtiques esmentades amb anterioritat, seguir el paradigma que Max Weber presentà a la seva obra *L'ètica protestant i l'esperit del capitalisme* (1905), en la qual conflueixen l'economia, la religió, la política, la cultura..., en un circuit "donde lo que es causa se convierte en efecto y viceversa".²¹

Malgrat tot, no es menysté l'aparell teòric que proporciona al professional de la història el materialisme històric, reconeixent les seves moltes aportacions.

2.2 METODOLOGIA I FONTS

La gènesi del present estudi es troba en l'existència d'un buit d'informació respecte al període de la Primera Guerra Mundial a la ciutat de Tarragona. Les raons aparents d'aquesta circumstància poden estar relacionades amb l'aparent poca rellevància de la ciutat en l'esdevenir del país, o l'escassa o nul·la incidència d'un conflicte estranger a la petita ciutat d'una nació neutral. Així doncs, la nostra investigació ha pretès respondre a la pregunta següent: en quina mesura la Gran Guerra va afectar el desenvolupament normal de la ciutat (tant de la seva població com de les seves estructures polítiques, econòmiques o socials)? Si bé es coneix una ciutat en crisi a principis de segle XX, encara sota els efectes de la plaga de la fil·loxera a un municipi dedicat a la fabricació de vins i aiguardents, i l'existència d'una recuperació econòmica feta realitat a la segona meitat dels anys vint (amb el testimoni material de la Fàbrica de Tabacs), què portà a això? Tarragona era una mera seu burocràtica o tenia vida pròpia? Existia alguna mena d'activitat política? Aquesta seguia els canons regionals (regionalisme català), nacionals (crisi de la restauració) o europeus (efectes de la Primera Guerra Mundial)? El tema escollit, doncs, presenta uns interrogants no aclarits en cap dels estudis realitzats al voltant de la història de Tarragona. La causa final d'aquesta investigació esdevé, doncs, realitzar un projecte original i inèdit.

Seguint els paràmetres marcats pel particular posicionament historiogràfic que s'ha exposat anteriorment, el segon pas està marcat per la realització d'un esquema explicatiu ordenat i coherent, en què s'ha pretès prendre el model d'un intent d'"història total" (limitada a l'espai i el temps), recollint tots aquells aspectes importants a altres àmbits (història regional, nacional i internacional), sempre dins el marc cronològic escollit. Aquest, per la seva banda, ha pretès abraçar un doble període: el de llarga durada (1914-1923), aplicat a la primera part del treball: demografia i urbanisme, economia i societat, amb una concepció diferenciada dels fenòmens conjunturals i estructurals; i el de curta durada (1914-1918), aplicat a la segona part del treball: política i cultura, pretenent demostrar una incidència conjuntural del conflicte europeu en aquests àmbits.

L'estudi d'història local requereix un tercer pas: analitzar i elaborar un context, és a dir, portar a terme una introducció a la història internacional i d'Espanya, molt més necessària en aquest cas, en què es pretén demostrar la incidència de fets exògens a una ciutat. La limitació en el temps impedeix portar a terme una anàlisi profunda d'aquests afers, raó que ha motivat un ús exclusiu de fonts secundàries; malgrat que s'ha volgut emprendre una contrastació que pretengui conjugar rigor, elaborar un discurs el màxim complet possible, i fer-ho mitjançant una síntesi que no eclipsi la resta del treball.

Una vegada adquirits aquests coneixements s'ha portat a terme la tasca de recerca pròpiament dita, executada al llarg dels mesos de juny, juliol i agost (de l'any 2013). La investigació s'ha centrat en la recerca en fonts prioritàriament primàries, que s'han buscat als principals arxius de la ciutat: Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona (AHCT), Arxiu Històric de Tarragona (AHT), Arxiu Històric

20. BLOCH, Marc: *Historia e historiadores*. Madrid: Akal, 1999, pàg. 33.

21. VOGT, Joseph: *El concepto de la historia. De Ranke a Toynbee*. Madrid: Guadarrama, 1974, pàg. 44.

de la Diputació de Tarragona (AHDT), Arxiu del Port de Tarragona (APT), Biblioteca Hemeroteca Municipal de Tarragona (BHMT) i Biblioteca Pública de Tarragona (BPT). També s'ha portat a terme una recerca a organismes de l'àmbit espanyol a través de mitjans a distància, així, s'han fet recerques a la Biblioteca Nacional (BN) i a l'Institut Nacional de Estadística. Paral·lelament, s'ha buscat informació complementària a fonts secundàries, les quals detallem a la bibliografia. Aquesta informació ha estat recollida mitjançant fitxes encapçalades per una referència topogràfica (cas de la documentació dels arxius) o bibliogràfica (cas de la premsa o els llibres).

El següent pas, portat a terme a la primera setmana de setembre (de 2013), ha estat l'ordenació de la informació recollida a les fitxes, assignant un valor alfabètic a tots els temes previstos a l'índex, i plasmant-lo a les fitxes. Aquestes referències han estat integrades a un segon índex, on s'indica el tema i les fitxes en què s'hi pot trobar informació.

Tot seguit, el període de redacció ha comprès els mesos de setembre, octubre, novembre i desembre (de 2013), essent finalitzada la redacció del treball el dia 6 de desembre de 2013. En una tasca de sintetització s'ha agrupat informació d'àrees temàtiques similars a quadres, gràfics i mapes. L'elecció dels colors en mapes i gràfics ha seguit paràmetres diferents: en el cas dels primers s'ha prioritzat la claredat visual, per facilitar l'enteniment, encara que s'han intentat emprar diverses tonalitats d'un mateix color; en el cas dels gràfics, malgrat que s'han mantingut paràmetres similars als del cas anterior (gradació d'un mateix color i facilitat de diferenciació), s'ha pretès escollir una paleta cromàtica característica en els gràfics de representació política: així, les tendències dretanes han estat identificades amb el color blau (en les seves diferents tonalitats), les esquerranes amb el color vermell, i les liberals (enteses com a centristes), de color groc. Finalment, el treball ha estat corregit gradualment pel director, doctor Xavier Moreno Julià, a mesura que se li anaren lliurant els diferents capítols.

Agraïxo al doctor Xavier Moreno que hagi accedit a dirigir el meu Treball de Fi de Grau, la seva amabilitat, la seva tasca i els ànims que, en tot moment, m'ha transmès. Ésser tutoritzat per aquest professor ha estat un honor que espero poder repetir en el futur.

3. DEMOGRAFIA I URBANISME

3. DEMOGRAFIA I URBANISME

3.1 DEL “SISTEMA CATALÀ DE REPRODUCCIÓ” A LA “TRANSICIÓ DEMOGRÀFICA INVERSA”

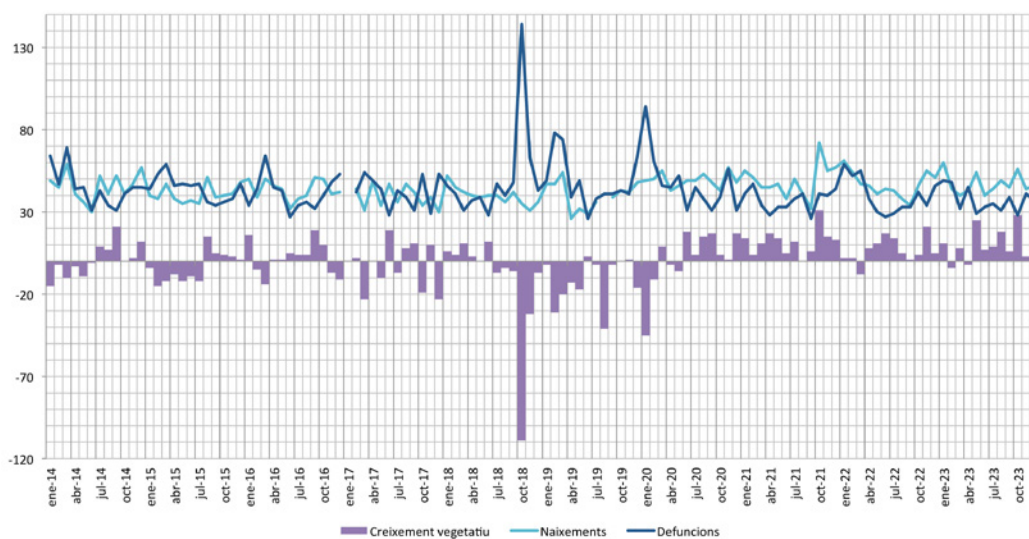
Si el nombre d’ànimes d’una comunitat esdevingués un eix elemental per a qualificar la grandesa de la societat, es podria dir que Tarragona entrà al segle XX en plena decadència després d’haver assolit una cota demogràfica pròpia de les societats més avançades. L’evolució del nombre d’habitants de la ciutat al llarg del temps (vegeu document 1) mostra unes arrels demogràfiques molt potents a l’alçada de 1887, que es van veure alterades de forma negativa per la seva pròpia fragilitat. Explicar les raons de la davallada poblacional que patí Tarragona des de la crisi de la fil·loxera és fonamental per entendre com el 1910 la ciutat tenia 3.936 habitants menys que dos decennis abans (amb una pèrdua del 14,4%). La causa principal d’aquestes brutals alteracions està lligada a l’especialització econòmica en la producció i comerç de vins i aiguardents, que si bé proporcionà un augment de la demanda de la mà d’obra durant el seu auge, expulsà aquesta a la desocupació quan el sector entrà en crisi.

Document 1. Evolució de la població de la ciutat de Tarragona entre 1887 i 1920

	Població	Creixement	Creixement anual
1887	27.225	18,1%	1,8%
1897	25.358	-6,9%	-1,0%
1900	25.396	0,1%	0,0%
1910	23.289	-7,7%	-0,8%
1920	27.883	16,9%	1,7%
1930	30.747	10,3%	1,0%

FONT: Elaboració pròpia a partir dels censos de 1887, 1897, 1900, 1910, 1920 i 1930 (disponibles a la base de dades històrica de l’Institut Nacional de Estadística (INE)).

Document 2. Evolució del nombre de naixements, defuncions i creixement demogràfic natural resultant a la ciutat de Tarragona (gener 1914 - desembre 1923)

FONT: Elaboració pròpia a partir de: AHT: Fons de l’Institut Nacional d’Estadística de Tarragona, *Expedients del servei del moviment natural de la població, 1912-1914*, signatura topogràfica 898 / *Expedients del servei del moviment natural*

de la població, 1915-1919, sig. top. 899 [Dades del gener a l'agost de 1914, de novembre de 1914 al març de 1915, i de l'any 1917] / AHCT: Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Estadístiques generals de població*, 1914-1915, sig. top. P1861 / *Estadístiques generals de població*, 1916, sig. top. P1855 / *Estadístiques generals de població*, 1918, sig. top. P1853 / *Estadístiques generals de població*, 1919, sig. top. P1849 / *Estadístiques generals de població*, 1920, sig. top. P1842 / *Estadístiques generals de població*, 1921, sig. top. P1839 / *Estadístiques generals de població*, 1922, sig. top. P1834 / *Estadístiques generals de població*, 1923, sig. top. P1830 [Dades del setembre i octubre de 1914, d'abril de 1915 a desembre de 1916, i de gener de 1918 a desembre de 1923].

Malgrat aquests precedents, en el decenni que va de 1910 a 1920, Tarragona no només recuperà aquest nombre d'habitants, sinó que el superà lleugerament, i en tan poc temps que porta a observar un creixement anual força desmesurat per al context català (creixement de l'1,3%) i espanyol (1%). Què va passar en aquest temps perquè es donés un canvi com aquest? Davant nostre s'obren dues explicacions, que per diferents no exclouen compatibilitat. La primera és de caràcter plenament demogràfic: durant aquest període, amb independència d'altres condicionants, la natalitat augmentà i la mortalitat descendí en la mesura que la diferència entre ambdós fou suficientment gran com perquè hi hagués un creixement vegetatiu molt positiu. La segona via argumental que aportem preveu el context econòmic, que s'hauria de deduir favorable, i que hauria atret població de nou (més de vint anys després que es produís aquest fet per última vegada) en forma d'emigrants. Per arribar a la solució d'aquest plantejament, doncs, hem d'analitzar amb profunditat les estructures i les fluctuacions demogràfiques.

El període comprès entre el gener de 1914 i el desembre de 1923, és a dir, el que va des dels precedents immediats a la Gran Guerra fins a la fi aproximada de les seves repercussions, és un paradigma per entendre de quin caràcter fou el creixement demogràfic tarragoní de les pròximes dècades. L'evolució de les variants que configuren el moviment natural d'una població, natalitat i mortalitat (vegeu document 2) ens permeten plantejar l'existència de dos períodes clarament diferenciats:

A) De gener de 1914 a maig de 1918. Tarragona heretà una estructura demogràfica semblant a la del conjunt de Catalunya, i que s'ha determinat com a un model particular de reproducció. Aquest "sistema català de reproducció" es caracteritzaria per contradir l'esquema clàssic de transició demogràfica, ja que a la caiguda de la natalitat no li hauria precedit una caiguda de la mortalitat, evitant la fase de transició en la qual es produeix el creixement poblacional.²² Així, el creixement vegetatiu (nombre de defuncions restat al nombre de naixements) esdevingué a la ciutat excessivament fluctuant, gairebé inexistent, i amb constants i greus períodes de crisis demogràfiques, en les que el creixement resultà negatiu. En concret, Tarragona patia d'uns condicionants (climàtics, sanitaris...) que provocaven una sobremortalitat als mesos de l'hivern, i que no era contrarestada per una natalitat baixa i estabilitzada al llarg de l'any. Això tingué com a resultat que durant tot aquest període el creixement vegetatiu fou negatiu en 18 persones.

B) De juny de 1918 a febrer de 1920. En el transcurs d'aquests mesos es va produir una epidèmia que trastornà la societat de tota Europa: l'anomenada "grip espanyola", de la que parlarem més extensament en l'apartat de la sanitat.²³ Aquesta adversa situació va donar lloc a un creixement vegetatiu negatiu de 308 persones.

C) De febrer de 1920 a desembre de 1923. Època de plena "transició demogràfica"; però, curiosament, en termes inversos: això, és, en lloc de partir d'elevades taxes de natalitat i mortalitat, s'avançà des d'una realitat de taxes baixes, el que es pot considerar de "nou règim demogràfic". S'observa que en aquest període la natalitat augmentà sensiblement a la vegada que la mortalitat descendí, obtenint una etapa de creixement vegetatiu positiu de 419 persones, marcant una clara diferència amb els períodes anteriors. Per tant, creiem que les paraules que millor definirien aquest

22. CABRÉ, Anna: *El sistema català de reproducció*. Barcelona: Ed. Proa, 1999, pàg. 36 i 42.

23. *Ibidem*, pàg. 47.

procés serien “transició demogràfica inversa”. Així, apareix una pregunta inevitable: què va passar perquè les dinàmiques de natalitat i mortalitat fossin alterades en un esquema tan poc lògic per als estudis tradicionals de demografia?

Com hem advertit anteriorment, el 1920 Tarragona, malgrat mantenir un nivell de creixement vegetatiu amb constants crisis demogràfiques, i de patir una de les epidèmies més llargues i mortíferes de l'edat contemporània, havia crescut en nombre d'habitants per primera vegada en vint anys. Tanmateix, les dades que tenim sobre el creixement natural entre 1914 i desembre de 1919 ens aporten un balanç negatiu de fins a 326 persones. Per a entendre això és necessari tornar a les remotes explicacions que hem presentat per a explicar el creixement experimentat a la dècada de la Gran Guerra. Una vegada hem analitzat el moviment natural de la població, estem en condicions d'afirmar amb rotunditat que el creixement demogràfic dels anys deu a Tarragona és fruit, exclusivament, de l'emigració. L'origen d'aquesta emigració, que podem calcular prop de 5.000 persones (ja que cobriren el creixement natural negatiu), en el sentit de quina fou la causa, sens dubte està relacionat amb la situació econòmica de la ciutat, de la qual en parlarem més endavant, i que ja podem avançar que fou positiva.

Tot i aquesta explicació, queda per explicar què va passar perquè s'alterés el model de creixement natural. Des de la dècada dels anys deu Tarragona no tornà, en tot el segle XX, a experimentar un retrocés en el seu nombre d'habitants. Tenint en compte que la ciutat patí diverses crisis econòmiques i una guerra civil, és lògic descartar que aquest creixement fos causat per l'emigració. Això té a veure amb l'origen d'aquests emigrants. Si els nouvinguts a la ciutat fossin catalans, el canvi en el model de reproducció no s'hauria donat. Així, hem de descartar una emigració de l'hinterland rural de la ciutat cap a Tarragona. El que es va produir entre els anys 1910 i 1920 fou l'atracció d'una emigració extracatalana que importà el seu model de reproducció, basat en una major natalitat. D'aquesta manera, el gran nombre d'emigrants aconseguiren eclipsar el sistema reproductiu preponderant a la ciutat (característic català), fet que va permetre que al llarg dels anys, gràcies al manteniment dels costums dels immigrants, que les estructures de creixement demogràfic (natalitat i mortalitat) ja no es corresponguessin amb les de l'anomenat “sistema català de reproducció”.²⁴

3.2 URBANISME

L'ordenació espacial del creixement demogràfic de la dècada de 1910 no s'expressà d'una manera tan clara com hauria de ser. La crisi de la fil·loxera havia posat fi, junt amb la bonança econòmica (i de retruc, demogràfica), el desenvolupament urbà. Quan aquesta crisi començà a deixar-se enrere, Tarragona havia perdut, com hem vist, un gran nombre d'habitants. Així, el 1920 la ciutat no necessitava canviar la seva fisonomia, ja que, en comptar amb una població similar a la de trenta anys enrere, la capacitat d'acollir els nous habitants estava garantida. El 1914 l'arquitecte municipal feia constar que les construccions de nova planta eren escasses, fins al punt que no existia un mercat de compravenda de solars, per la minúscula demanda.²⁵

Tanmateix, no podem afirmar que la construcció d'habitatges fos completament nul·la. L'Ajuntament s'havia erigit com a un dels pocs ens locals amb capacitat per continuar la tasca constructiva, dotant la ciutat de noves infraestructures i ocupant l'espai que haurien d'haver omplert els burgesos. L'exponent més gran d'aquest fenomen fou, sens dubte, l'aixecament del Mercat Central (situat a la plaça de Corsini), inaugurat el 1915, però projectat el 1911. La motivació d'aquest edifici no era, almenys de forma exclusiva, la de dotar a la ciutat d'un nou espai per exercir el comerç; sinó que es tractava d'una maniobra per traslladar el seu l'eix econòmic a un punt de l'eixample sense construir, intentant promocionar la resurrecció d'un sector insignificant però que facilitava la creació de grans fortunes. El nou mercat, obra de l'arquitecte Josep Maria Pujol de Barberà, incorporà innovacions de

24. *Ibidem*, pàg. 175, 213 / La resta de dades procedeixen dels censos de 1887, 1897, 1900, 1910, 1920 i 1930.

25. ORTUETA, Elena: *Tarragona, el camí cap a la modernitat. Urbanisme i Arquitectura*. Barcelona: Lunweg, 2006, pàg. 84.

caràcter pràctic, afavorint la higiene, la ventilació i la il·luminació amb un gran edifici diàfan, també de caràcter artístic, prenent l'estil modernista com a referència.²⁶ En certa manera, s'aconseguí que al voltant del mercat comencessin a desenvolupar-se treballs per aixecar nous edificis, com ho constata la sol·licitud d'un dels constructors que edificaren a la zona, referent a una petició per augmentar l'altura legal dels edificis.²⁷

Malgrat la panoràmica que hem dibuixat, hem de citar joies del modernisme tarragoní realitzades amb capital privat, i que, si bé no podem atribuir a un creixement urbà, sí que hem de citar com a exemple de la millora qualitativa dels habitants de la ciutat, o, com a mínim, una renovació del gust estilístic de les elits socials. La Casa Ximenis (avinguda de l'Imperi, 17), obra modernista de l'arquitecte Josep Maria Pujol Gibert, i acabada el 1914 n'és un exemple curiós, ja que es troba "incrustada" a la muralla.²⁸ La Casa Musolas (1914, Rambla Nova, 88) o l'edifici de la Cooperativa Obrera Tarraconense (1917, xamfrà dels carrer de Fortuny i Reding), ambdues obres de Josep Maria Pujol de Barberà, són exemples modernistes aixecats amb el capital de la burgesia el primer cas, o, en el segon, de les iniciatives de treballadors associats. Tot i això, acabada la Gran Guerra s'imposà l'estil noucentista, el màxim exponent del qual és la Casa Bofarull (1921, Rambla Nova, 37).²⁹

L'inici de la Primera Guerra Mundial suposà, sens dubte, un punt d'inflexió en el procés de desenvolupament urbanístic. La valoració de quins foren els canvis produïts entre 1914 i 1918 no és significativa si la fem des del punt de vista quantitatiu, però, si realitzem una anàlisi qualitativa, podem obtenir una perspectiva més aproximada a la realitat que es visqué en aquells anys. En primer lloc, si s'observa el nombre d'edificis construïts en quatre anys (vegeu annex 1), s'adverteix una activitat constructiva molt feble, segurament per la situació d'inflació que encaria els preus dels materials i que era previsiblement temporal. En segon lloc, la majoria d'edificacions estan relacionades amb la reconstrucció d'un habitatge anterior, o, el que és més important, amb l'aixecament d'un edifici destinat a un ús diferent del de l'habitatge, és a dir, a un ús comercial, industrial o d'oci. El valor que va tenir en aquests anys la inversió en edificacions ja deixava entreveure un important impuls dels sectors productius de la ciutat, que no van poder posposar l'aixecament d'edificis necessaris per al seu desenvolupament. Un cop acabada la guerra, l'estela d'aquesta, entre 1919 i 1923, dibuixa un panorama molt més actiu, tant des del punt de vista de la construcció d'habitatges (la majoria, cases de camp o residències unifamiliars), molt més nombrosos, com des del punt de vista de les edificacions industrials. Aquestes últimes (consulteu document 3) presenten una major complexitat: ja no es tracta de magatzems o petites fàbriques, són grans complexos industrials els que floreixen a l'empara de les grans inversions sufragades amb el capital format durant la guerra. El punt culminant d'aquestes inversions immobiliàries de gran escala serà, malgrat haver finalitzat fora del nostre marc cronològic, la fàbrica de tabacs (Tabacalera), començada el 1922, i batejada com "Palau Industrial" pels seus contemporanis.³⁰

Evidenciada la fi de l'era de decadència, Tarragona i el seu Ajuntament emprengueren nous projectes, i s'avançaren al creixement de la ciutat. Josep Maria Pujol i Barberà (arquitecte municipal de 1897 a 1932) es trobà amb un eixample incapaç d'acollir les noves necessitats de la població, i presentà un projecte d'ampliació el 1919 caracteritzat per dues idees essencials: el creixement urbà cap a l'oest i l'abandonament d'una idea d'ordenació ortogonal per adoptar un plantejament radial, més lògic amb el context tècnic d'aleshores, en què es necessitava un punt articular del trànsit que començava a nàixer: la plaça Imperial Tàrraco. Les grans vies, una millora de les condicions higièniques dels habitatges i una futura ciutat jardí coronaven un pla d'ordenament urbanístic que ha arribat als nostres dies.³¹

26. SERRA MASDEU, Anna Isabel: *Recorregut per la Tarragona modernista*. Valls. Cossetània, 2003, pàg. 61-62.

27. Vid. cita 25, pàg. 150-151.

28. Vid. cita 26, pàg. 76.

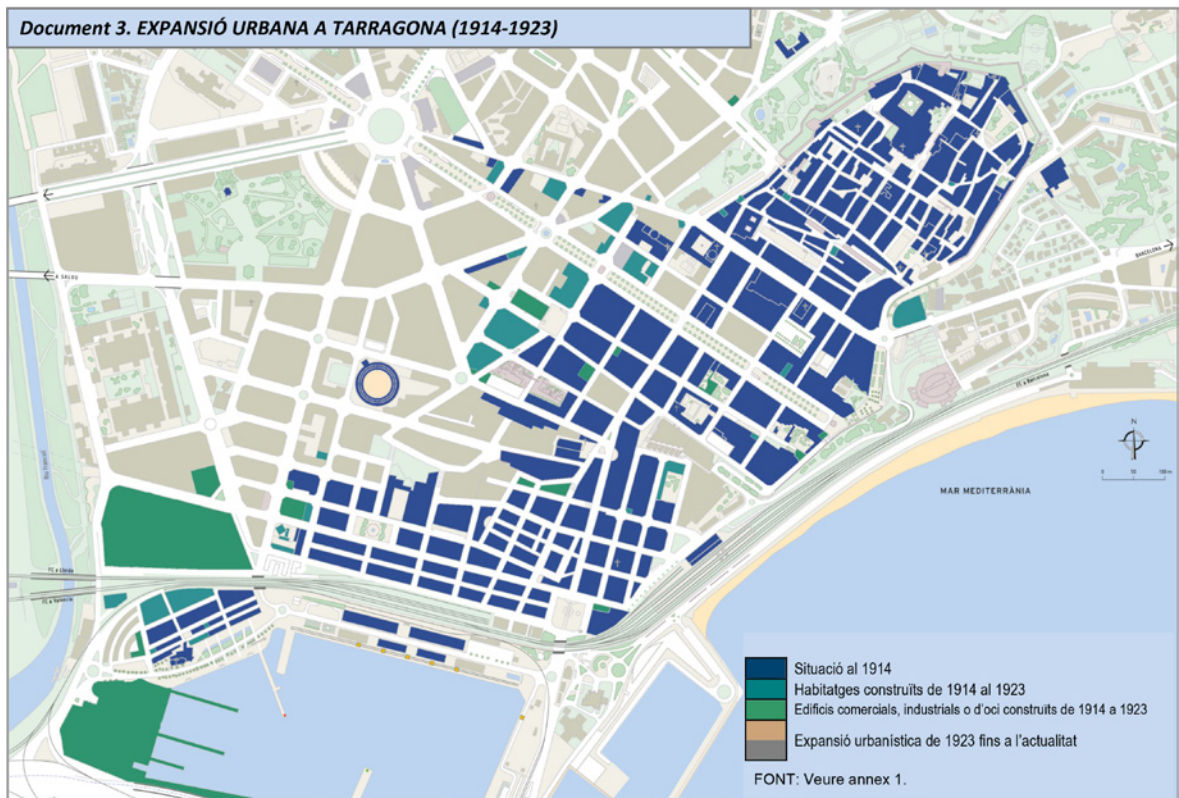
29. Vid. cita 25, pàg. 207.

30. Ibídem, pàg. 100.

31. Ibídem, pàg. 201-206.

Malgrat aquests intents de concentrar Tarragona en un nucli, a l'alçada de les dècades de 1910 i a l'inici de la dels anys vint, la ciutat estava distribuïda de forma heterogènia i establint les bases d'una xarxa urbana distribuïda en barris. La zona sud, és a dir, el Barri de la Marina, concentrà els edificis de caràcter fabril i, sobretot, comercial (amb un gran nombre de magatzems), gràcies a la proximitat del port. A l'oest, just al costat del Francolí, i allunyat del nucli urbà, es desenvolupà un espai dedicat a noves indústries, perilloses per a ésser pròximes a la ciutat (com la fàbrica de sofre a la banda septentrional de les vies fèrries), i que es beneficiaven del curs d'aigua que ofería el riu. Al sud-oest, el barri pescador del Serrallo, tradicionalment oblidat per l'Ajuntament, es convertí en un espai important amb la implantació de les grans infraestructures de les drassanes, fins al punt que el 1922 es va establir el sistema de clavegueram del barri.³²

Document 3. EXPANSIÓ URBANA A TARRAGONA (1914-1923)

FONT: Veure annex 1.

32. *Ibidem*, pàg. 43, 95 i 115-116.

4. ECONOMIA

4. ECONOMIA

Com s'ha esmentat a la introducció, la neutralitat espanyola a la Gran Guerra va tenir unes conseqüències que alteraren la vida, la producció i l'ordre del país. Aquest fet curiós -però lògic, si tenim en compte que Espanya formava part d'una estructura europea ja lligada per fils econòmics- es donà encara amb més intensitat a Tarragona, ja que no s'entrava en un impuls temporal sinó que es sortia d'una decadència de molta allargada en el temps.

4.1 AGRICULTURA, RAMADERIA I PESCA

El 1910, 4.795 tarragonins (el 43,2%) estaven ocupats al sector primari³³, una quantitat desproporcionada en un nucli urbà. La importància d'aquest sector estava relacionada amb la crisi de la indústria de la ciutat, que s'havia dedicat gairebé en la seva totalitat a la producció de vins i aiguardents, i amb un esquema econòmic local propici al desenvolupament d'aquestes activitats, ja que el port facilitava la sortida de productes agropecuaris. D'altra banda, el pagès, com a agent econòmic, era relativament passiu a les oportunitats que ofería el mercat obert a través del port. Tarragona disposava, com veurem més endavant, d'una xarxa de comerciants que esdevenien intermediaris, és a dir, controlaven la producció de forma indirecta a través del seu paper com a revenedors, arribant a formar-se societats de capital d'aquest tipus, símbol de prosperitat. Això tenia una conseqüència negativa per al sector: els pagesos no accedien als beneficis del mercat, així que s'eliminava la possibilitat d'una expansió agrària per mitjà de la inversió. En un marc en què era necessària la replantació de les vinyes com a conseqüència dels estralls de la fil·loxera, aquest sector no podia ésser més que refugi de persones desocupades. La dedicació de la terra, al principi de segle (vegeu document 4), projecta un predomini encara palpable del sector vitivinícola, encara que el cultiu de garrofers esdevé important, ja fos per la seva tasca regeneradora de la terra o per la dedicació del producte per a l'alimentació dels ramats.³⁴

El 1914 la situació no havia millorat en cap aspecte. Als problemes d'una crisi conjuntural s'afegien els geogràfics -i per tant, estructurals- que dificultaven un progrés favorable de l'agricultura, com l'escassetat d'aigua. L'Ajuntament demanava una "solución del apremiante problema de abastecimiento de aguas que dotase á los terrenos de este término municipal del caudal suficiente para el riego, y un concienzudo proyecto de canalización que permitiese convertir en terrenos de regadío algunos que por dicha falta son hoy de secano".³⁵ Dins el sector primari, el padró municipal (vegeu annex 3) especificà aquell mateix any la situació de 750 persones, de les quals 262 eren descrites com a "llauradors"; 332 com a "jornalers"; 38 com a pastors, i la resta, 118, com a pescadors, un índex de com gran part dels ocupats al camp ho feien en condició d'assalariats.³⁶

33. INE: *Censo de la población de España, 1910*. Madrid: Instituto Geográfico y Estadístico, 1913, pàg. 420-421.

34. MARGALEF, Joaquim: *Una visió econòmica al llarg del segle XX al Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre*. Tarragona: Publicacions URV, 2012, pàg. 113-154.

35. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Correspondència sobre preus de mercat dels diferents productes agrícoles, 1914-1915*, sig. top. P1862.

36. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Padró de cèdules personals, 1914*, sig. top. P573.

Document 4. Conreus a la ciutat de Tarragona el 1900

Conreu	Superfície	%
Vinya	1.273	42,8
Olivera	117	3,9
Sembrat	416	14
Avellaners	50	1,7
Garrofers	571	19,2
Ametllers	15	0,5
Horta	30	1,0
Altres conreus	500	16,8
Total	2.972	100

FONT: CARDÓ I SOLER, Josepa: *L'evolució dels conreus del Camp de Tarragona a partir del segle XVIII*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 1983, pàg. 608.

NOTA: Superfície expressada en hectàrees.

La ramaderia, com hem dit, era un subsector molt present a la ciutat. Gran part de la cabana ramadera era de caràcter boví i oví (sense tenir en compte l'evident cabana aviar, de caràcter domèstic). La cabana més nombrosa era la de les cabres, amb 1.023 caps; seguida per 641 cabrits de llet, i, força lluny eren les cabanes de cabrits (212), les vaques (42), les vaques de llet (28) i els jònecs (6).³⁷ D'aquesta manera, Tarragona era, en proporció del seu nombre d'habitants, la localitat espanyola on es consumia més quantitat diària de llet, especialment de cabra³⁸, malgrat que la seva producció de llet es limitava aproximadament a 130 dies l'any. Les vaques, per la seva banda, amb un període de producció de 270 dies, proporcionaven gairebé la meitat de la llet al mercat tarragoní, encara que amb un preu lleugerament inferior.³⁹

La pesca era una activitat tradicional de la ciutat, exercida gràcies als condicionants oferts per la geografia. La importància del sector s'evidencia per l'existència d'un barri estrictament dedicat a la pesca, el Serrallo. La producció pesquera no era dedicada només al mercat local, ja que es desenvolupà una indústria pesquera per a la conservació del peix, que era exportat a altres mercats, fins i tot, a mercats internacionals. Això permeté una major exposició del sector a l'increment de la demanda durant la Gran Guerra.⁴⁰

Durant tota la dècada dels anys deu, el sector primari s'anà aprimant notablement a la ciutat, en un exemple del progrés que va viure Tarragona. El 1920, només 2.783 persones (25% de la població activa) estaven ocupades en la producció agropecuària, 2.189 a l'agricultura i la ramaderia, i la resta, 594, a la pesca.⁴¹ Per tant, els anys de la guerra havien alterat en molt poc temps una estructura d'explotació agrícola, paupèrrima, fruit de la ruïna de la vinya. La població dedicada a l'agricultura trobà en aquells anys una nova via de sortida, més pròspera i en augment: la indústria i el comerç.

4.2 INDÚSTRIA

El llegat que Tarragona rebia del segle XIX era, a diferència de les grans ciutats de l'època, la roïna, intents d'industrialització que fracassaren, una decadència imposada al llarg de

37. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Censos agraris. Recompte general de bestiar boví, 1911*, sig. top. P1289.

38. Vid. cita 35.

39. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Estadístiques generals. Fulls de preus i jornals. Articles de consum i oficis, 1924*, sig. top. P1824.

40. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona. *Actes del Ple, 1912-1925*, sessió del 17 d'octubre del 1918, foli 84, sig. top. 1051.

41. INE: *Censo de la población de España. 1920*. Madrid: Instituto Geográfico y Estadístico, 1922, pàg. 386-389.

dues dècades i alimentada per una breu situació de prosperitat que conduí a una indústria majoritàriament vitivinícola.⁴²

4.2.1 SITUACIÓ EL 1914

A les portes de la Gran Guerra, l'herència enverinada en què s'havien convertit els negocis a la ciutat pesava enormement a l'esquena dels capitalistes tarragonins. La ciutat encara veia com a horitzó encara sense franquejar la implementació d'un sector fabril dedicat a la fabricació de teixits (en aquesta època ja francament en crisi, com era el cas de Barcelona). En el seu lloc, s'havia desenvolupat una indústria molt bàsica de processament de fruites, fruita seca (especialment les avellanes del camp circumdant) i conserves locals, exclusivament necessària per abastir els mercats locals i cobrir una demanda de consum poc evolucionada.⁴³

El 1910 el sector secundari donava treball a 2.351 persones a la ciutat, el 21,2% de la població activa. Malgrat que superava la mitjana espanyola (15,7%), estava molt per sota de la catalana (37,9%), i, encara que no tenim dades, segurament molt per sota dels grans nuclis urbans europeus. El desglossament d'aquests treballadors per subsectors és encara més clarivident: les fàbriques tèxtils, fusteres, metal·lúrgiques, ceràmiques i químiques (és a dir, les de béns de valor afegit) comptaven amb només 412 treballadors, un ridícul 3,7% de la població activa; la indústria d'alimentació, de vestit, de construcció de mobles i immobles, i de producció de béns de luxe (és a dir, béns de consum), acaparaven més de la meitat dels treballadors industrials, 1.522 obrers, el 13,7% de la població activa. La resta de treballadors (417) estaven ocupats a la indústria del transport o a altres afers de transformació.⁴⁴

En quina mesura aquesta població activa formava part d'una societat industrial avançada? L'esquema fabril tarragoní es tractava de grans fàbriques, o pel contrari estava format per petits i mitjans capitals? Encara que des del punt de vista social pugui ésser reprovable, des del punt de vista econòmic és innegable que una indústria amb una gran massa treballadora i un reduït segment de propietaris esdevé més potent i més moderna al context de 1914. En aquest sentit, la xarxa industrial de la ciutat (vegeu annex 3) presentava un endarreriment notable. Tot i que existia un col·lectiu important de treballadors per compte d'altri (372 de 1.066 persones que podem considerar treballadors d'oficis industrials), i que existien 64 "industrials" (és a dir, que tenien una indústria que explotaven amb ajuda d'altres treballadors), la gran majoria eren propietaris del seu propi negoci. Aquest esquema anava en detriment del desenvolupament industrial de la ciutat, ja que, d'aquesta manera, s'eliminava una via d'acumulació de capital, tot impeding la formació d'unes fortunes que eren una base important per a la creació de grans complexos empresarials.⁴⁵

La creació de noves indústries, d'altra banda, aparentment estava caracteritzada pel manteniment de criteris conservadors, sense emprendre grans projectes ni riscos. Així, l'any 1914 s'obriren cinc destil·leries de vins i aiguardents, quatre fusteries (una ebenisteria), dues fàbriques de llànties d'oli, onze fàbriques de pa, set destil·leries d'oli i vinagre, una fàbrica de xocolata, tres fàbriques de construcció de caixes de carruatges, un taller de boteria, una planta d'envasament de cafè en llaunes, dues fàbriques de llaunes, quatre modistes, un calderer i un constructor de carros.⁴⁶ Malgrat els impediments que hem exposat, des de l'inici de la Revolució Industrial, Tarragona havia experimentat les altres dues grans vies de formació de grans indústries: la inversió estrangera i l'acumulació de forces per mitjà de les societats de capital. Aquestes vies foren adoptades pels dos únics grans complexos industrials de la ciutat de Tarragona: La Unión Agrícola SA i la Sociedad Exportadora Tarraconense, ambdós exemples de les restes de la producció de vins i aiguardents que

42. MAGRIÑÁ, Antonio: *Tarragona en el siglo XIX*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona, Facsímil d'edició del 1901, pàg. 79.

43. Vid. cita 35.

44. Vid. cita 33, pàg. 330-335 i 420-421.

45. Vid. cita 36.

46. AHT. Fons de la Delegació Provincial d'Hisenda. *Registro de altas de contribución industrial, 1914*, sig. top. 984.

havien quedat a la ciutat.

El 1903 la República Francesa expulsà els ordes religiosos del país. Els pares cartoixans es traslladaren a Tarragona, on implantaren la seva producció de licors, que gaudien d'un enorme prestigi sota la marca Chartreuse, i després s'hi va afegir la diversificació productiva en la fabricació de dentífrics. La reputació de la marca permeté que aquesta fàbrica aconseguís mantenir-se en el temps, ja que disposava d'un mercat ja consolidat, previ, fins i tot, a l'establiment de la fàbrica a la ciutat.⁴⁷ La producció però, s'havia iniciat ja l'any 1882, encara que en quantitats molt petites. La necessitat d'ampliar la fàbrica i de copar uns mercats cada vegada més grans provocà la inevitable entrada de capitals aliens en forma de societat. El 27 de desembre de 1901, amb un capital de 420.000 pessetes dividit en 80 accions, es fundava La Unión Agrícola SA, que avançà tímidament cap a un increment productiu.⁴⁸

El 1851 el capital privat de la família alsaciana Müller aixecà una gran empresa que el 1914 ja s'havia convertit en el màxim exponent de concentració empresarial horitzontal a la ciutat: la Sociedad Exportadora Tarraconense, que s'havia engrandit gràcies a l'obertura al capital en forma d'accions. L'empresa cultivava vinya per a tota la província, tenia fàbriques a la capital (premses mecàniques de raïm), magatzems, tallers de boteria, tallers de construcció de carros per a la càrrega i la descàrrega, una flota que distribuïa la producció a mercats assegurats... Gaudien del prestigi i la reputació que li conferien ésser els proveïdors oficials de la Casa Reial de Sa Majestat Alfons XIII i del Sant Pare. Això repercutia, sense dubte, en una gran massa treballadora a la seva disposició, molt diversa: assalariats rurals, obrers, conductors, mariners... Es tractava, en definitiva, de la màxima expressió de la passada glòria industrial de Tarragona, basada en la producció de vins i aiguardents; amb la característica particular que no només va sobreviure a la crisi de la fil·loxera, sinó que en va sortir reforçada.⁴⁹

L'evolució de la successora de la Societat De Muller (vegeu document 5) presentava uns guanys que s'incrementaren any rere any des de 1910 a 1920. Els beneficis finals, no obstant això, patiren una retracció fins al 1913, ja que el saldo creditor (vegeu annex 4) augmentà notablement, fenomen clar d'un augment de la morositat, totalment aliena a la producció de la societat, però, lamentablement, determinant per al possible futur d'aquesta. La situació d'estancament en els pagaments dels deutors es va veure agreujada per l'existència d'un gran estoc de mercaderies, que si bé es reduïa durant algun any, tornava a augmentar, ja fos com a mesura de previsió en cas de mala collita, ja com a conseqüència d'una excel·lent anyada. En tot cas, hem de negar que als anys previs a la Guerra l'exportació de vi estigués encara en crisi, ja que l'evolució dels guanys mostra una tendència alcista.

Document 5.

Resum dels balanços de la Sociedad Exportadora Tarraconense de 1910 a 1914

CONCEPTE	07/1910- 06/1911	07/1911- 06/1912	07/1912- 06/1913	07/1913- 06/1914
INGRESSOS	178.447,3	187.340,5	192.087,2	199.003,9
DESPESES	97.268,4	114.760,1	121.829,2	51.487,3
BENEFICIS	81.178,9	72.580,4	70.258	97.488,5

FONT: Elaboració pròpia a partir de: AHT: Fons de la Delegació Provincial d'Hisenda, *Declaracions i balanços. De Muller y SA, 1905-1925*, sig. top. 41.

NOTA: Quantitats expressades en pessetes.

47. CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ, INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ: *Vida económica de la provincia de Tarragona, 1917*. Reus: Publicación de las Cámaras de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, Reus, Tortosa y Valls, 1918, pàg. 139.

48. AHT. Fons Chartreuse. *Informe sobre la constitució de La Unión Agrícola S.A., 1901-1904*, sig. top. G1.

49. AHT. Fons De Muller. *Declaracions de salaris a efectes de l'assegurança contra accidents, 1919-1966*, sig. top. 8161.

Un altre sector industrial d'importància de la ciutat era el que explotava la serradora. La fusta que es treballava era, fonamentalment, d'importació fina. A part del gran nombre de petits tallers de fusteria (alguns especialitzats en el treball del banús) que copaven el mercat local, el 1909 s'havia creat la societat col·lectiva Roig Hermanos, amb un capital menut (7.562,8 pessetes) però que explotava la fusta a un nivell més gran, ja que no es limità a les necessitats locals (gairebé sempre relacionades amb el món de la construcció), sinó que aprofità la naturalesa de Tarragona com a centre exportador de la província per a dedicar la seva producció a fabricar embalatges, arribant a exportar-los a València.⁵⁰ La seva prosperitat era evident a les portes de la Guerra, ja que el 1914 amplià els seus magatzems⁵¹ i instal·là un motor elèctric de cinc HP de potència al seu taller.⁵² Un exemple de l'èxit del sector és el nivell d'inversió el 1914: s'instal·laren dos cilindres trituradors mecànics, dos torns de fusta, una màquina d'obrar fusta i una serra mecànica.⁵³ A més, el 1914 Domingo Batet amplià el seu taller i el dotà de sis motors elèctrics (vegeu annexos 1 i 2).

Totes les indústries que hem citat, però, corresponen a sectors massa tradicionals, més propis de la Primera Revolució Industrial que la que s'estava donant en aquell moment al món: la Segona. Tarragona no quedà endarrerida en aquest sentit. El primer exemple s'ha d'enquadrar en la nova indústria energètica sorgida amb l'ús del petroli. A finals del segle XIX s'havia establert a la ciutat La Pensilvania, un complex industrial que comptava amb uns dipòsits de petroli (amb tres milions de litres de capacitat), una refinaria (amb una capacitat productiva de 25.000 litres diaris), moderna maquinària per a la separació de residus i, fins i tot, un conducte que traslladava petroli en brut des del dic Transversal del port, on ancoraven els vaixells petrolers.⁵⁴ Aquesta indústria formava part de la societat Juan Vilella S. en C., i tenia per objecte l'obtenció de benzina a través d'unes primeres matèries importades dels Estats Units. Fins al moment d'esclat de la Guerra, havia viscut un període de desenvolupament notable, amb la fama d'ésser una de les plantes d'aquest tipus més importants d'Espanya per la seva potencialitat i la seva organització.⁵⁵ Un segon exemple d'aquesta "nova indústria" es troba en el sector químic. El 1910 un comissionista (Martin Manuel Reig), un redactor (José Guillami), un publicista (José Tristany), un perfumer (Joaquín Lisarde) i un farmacèutic (Modesto Nadal), formaren la societat La Helios amb un capital de 2.000 pessetes, dividides en quatre accions repartides entre els quatre primers associats (socis capitalistes) dedicada a l'elaboració i venda de productes farmacèutics a escala nacional i internacional. El soci industrial (Modesto Nadal) s'encarregà de la direcció facultativa per a l'elaboració dels productes a canvi d'un cinc per cent dels beneficis, sense cap obligació de participar en les pèrdues. S'encetava, doncs, no només una iniciativa industrial (a càrrec del senyor Nadal), sinó un nou tipus d'indústria on era indispensable l'existència d'uns socis (en plural) que cobrissin unes despeses inicials elevades, però amb unes oportunitats de benefici proporcionalment majors.⁵⁶

La ciutat, doncs, sortia tímidament de la crisi iniciada al segle anterior mantenint desavantatges estructurals -massa dedicació al sector vitivinícola i atomització de capitals- però adoptant progressivament uns canvis que conferien a l'estructura industrial tarragonina un potencial indiscutible: petites societats col·lectives, ampliació d'empreses familiars amb capital aliè, creació de grans tallers amb vocació d'exportació i inversió en nous sectors com el petrolífer i el químic.

4.2.2 LA CONJUNTURA DE LA GRAN GUERRA (1914-1918)

A una Tarragona que fugia de la decadència, considerada una seu de capellans i funcionaris,

50. Vid. cita 47, pàg. 114-115 i 210-211.

51. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Llicències d'urbanisme, 1914*, sig. top. P4029, expedient 66.

52. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Llibre d'Acords Municipals, 1914*, sessió del 19 de juny, foli 134, sig. top. P2132.

53. Vid. cita 46.

54. APT. Fons de la Junta d'Obres del Port. *Actes de la Junta d'Obres del Port de Tarragona, 1991-1895*, sessions del 29 d'abril de 1893 i del 31 de març de 1894.

55. CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ, INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ: *Vida econòmica de la província de Tarragona, 1918-1919*. Reus: Publicación de las Cámaras de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, Reus, Tortosa y Valls, 1920, pàg. 218.

56. AHT. Fons de la Delegació Provincial d'Hisenda/Impost general sobre la renda de societats. *La Helios, 1910-1928*, sig. top. 12.

on la indústria (principal generador de riquesa en aquella època) era poca i poc competitiva, la Gran Guerra obria, alhora, molts interrogants i grans horitzons. ¿El conflicte significaria una oportunitat per substituir les nacions industrialitzades als seus mercats o enfonsaria la indústria pels inconvenients derivats d'una guerra (transports, mercats bloquejats, falta d'inversió en béns de consum...)? Encara que des del present sabem que s'obria un període d'or per a la indústria, la percepció en aquell moment era totalment distant. La Cooperativa Obrera Tarraconense arribà a demanar a l'agost a l'Ajuntament mesures per minorar "los efectos de la crisis económica que desgraciadamente acompañará la conflagración europea".⁵⁷

Document 6.

Resum dels balanços de la Sociedad Exportadora Tarraconense de 1914 a 1918

CONCEPTE	07/1914- 06/1915	07/1915- 06/1916	07/1916- 06/1917	07/1917- 06/1918
INGRESSOS	119.285,6	193.063,2	243.008,4	35.808,2
DESPESES	119.285,6	147.653,5	178.743,8	98.204,7
BENEFICIS	0	102.156,7	127.378	-62.396,5

FONT: Elaboració pròpia a partir de: AHT: Fons de la Delegació Provincial d'Hisenda, *Declaracions i balanços. De Muller y SA, 1905-1925, sig. top. 41.*

NOTA: Quantitats expressades en pessetes.

Afirmar que el període de la conflagració internacional suposà una etapa de prosperitat comercial necessita matisacions. Un exemple que els quatre anys que s'obrien eren molt més que una facilitat d'exportació es troba en la Sociedad Exportadora Tarraconense, que serveix, alhora, per conèixer el grau d'exposició a la guerra de la indústria de béns de consum. Els balanços de l'empresa (vegeu document 6 i annex 5) reflecteixen un període inicial, almenys fins al juny de 1915, en què la quantitat de mercaderies en els magatzems disminuï radicalment, un símptoma que pot ésser degut a una mala collita de vinya o (el que és més probable) a una exportació massiva que no s'esperava. A la junta d'accionistes de 1915 probablement s'optà per eixugar part del deute, assolint l'equilibri entre l'actiu i el passiu. El següent període (del juliol de 1915 a juny de 1917), al contrari, es caracteritzà per un veritable "torrent d'or", amb un augment espectacular de beneficis (derivat de l'increment de les vendes), i amb una inversió que va permetre l'augment de la producció, que va portar que, al final del període, l'estoc fos encara superior al d'abans de la Guerra. La bona situació de l'empresa va permetre, fins i tot, la creació d'un capítol de despeses relatiu a la gratificació del personal. El període final, corresponent al darrer any de la Guerra, tanmateix, suposà l'entrada en una greu crisi: la societat presentava unes pèrdues de 62.396,5 pessetes. Quina era la raó d'aquest canvi tan sobtat? En primer lloc, les inversions dels anys anteriors s'havien sustentat en préstecs que portaren a un nivell d'endeutament molt elevat (442.608, pessetes); i, en segon lloc, en contra de les previsions que s'havien creat, l'últim any de la Guerra no es va caracteritzar per bonança comercial precedent, així que s'acumulà un enorme volum de producció als magatzems causat per unes previsions massa favorables i una realitat de vendes molt reduïdes, amb uns guanys irrisoris. El balanç final és lluny d'ésser positiu, ja que la inestabilitat predominà a un sector que s'estava recuperant després d'una llarga crisi, i, malgrat una prosperitat temporal i aferrissada, la Guerra s'acabà convertint en un impediment per al desenvolupament de la indústria.

57. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Llibre d'Acords Municipals, 1914*, sessió del 7 d'agost, foli 190, sig. top. P2132.

Figura 1. Oficines de la “Sociedad Exportadora Tarraconense” (circa 1920).

En aquest mateix sentit, el sector de la fusteria, que es trobava en ple auge el 1914, va veure interrompuda l'arribada de primeres matèries de Finlàndia a causa de la guerra. Malgrat que s'intentaren substituir aquestes importacions per les de fusta de Suècia, les dificultats comercials (en parlarem més endavant) imposaren la captació de primeres matèries de la serra del Maestrat, on la fusta era d'ínfima qualitat (encara que més gran que la dels boscs tarragonins). Finalment, el sector acabà buscant a les colònies material de qualitat per aprofitar una conjuntura que els hi podria haver estat molt favorable, per una guerra que només els reportà conseqüències negatives. Lamentablement, la prometedora societat col·lectiva Roig Hermanos, a la qual citàvem com a exemple d'un desplegament industrial a la ciutat, no pogué suportar aquesta situació, i el juny de 1917 es dissolgué. En relació amb aquest sector i el representat per la Sociedad Exportadora Tarraconense, el de la boteria, molt important a la part baixa de la ciutat de Tarragona, també es va veure afectat, en el mateix sentit, per la Guerra, ja que si bé tenia un gran mercat a la seva disposició, no podia arribar a les primeres matèries necessàries: la fusta (poca i de baixa qualitat) i les dogues, que havien incrementat el seu preu per l'augment de la demanda destinada al transport de vins i olis exportats.⁵⁸

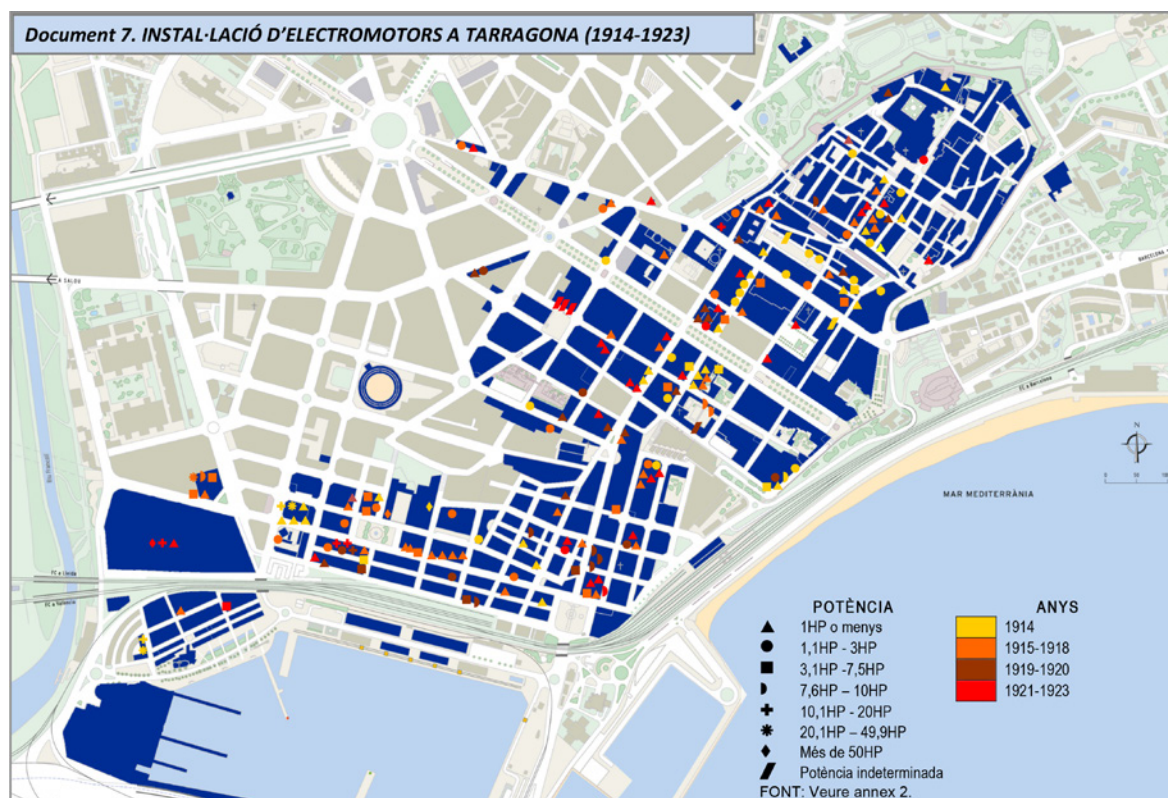
Si bé aquests casos es poden considerar afectats de forma negativa a causa de la seva condició de produccions pròpies de la Primera Revolució Industrial, el màxim exponent de la “nova indústria”, la petrolera, tampoc es va veure ben parat per la guerra europea. La Pensilvania, que el 1914 presentava una trajectòria exemplar, l'any 1918 havia entrat en una crisi productiva: les dificultats derivades de la guerra submarina (enfonsament de vaixells mercants espanyols) i el bloqueig comercial, afegides a l'escassetat de vaixells cisterna per importar petroli nord-americà.⁵⁹ Les dificultats per accedir al petroli arribaren a un punt en què la fàbrica buscà un substitutiu de la benzina anomenat A.N.C. nº 2, amb un preu d'1,45 pessetes el litre, una mesura que es pot

58. Vid. cita 47, pàg. 113-116 i 210-211.

59. Vid. cita 55, pàg. 118.

considerar desesperada si es té en compte que en aquella mateixa data el litre de petroli tenia un preu oficial d'1,10 pessetes (malgrat que la seva disponibilitat era gairebé nul·la).⁶⁰ Un altre exemple d'una indústria innovadora que va passar per dificultats fou la que es creà només començada la guerra, propietat de Manuel Albiac, una fàbrica tecnològica que produïa cremes, tints i ceres per al calçat (el seu producte clau era el betum anomenat Káiser, evidència de la seva germanofília, en parlarem més endavant), encàustics per als terres, tintes d'impressió i de màquines d'escriure, i líquids químics de neteja. El seu propietari havia estat a l'estranger, on havia après els coneixements tècnics per a l'establiment de la fàbrica. En arribar a Espanya observà que els productes que ell fabricaria més endavant procedien de l'estranger, ja que els capitalistes del país consideraven que la inversió inicial era massa elevada per a uns productes on el marge de benefici era reduït. El Sr. Albiac implantà una maquinària moderna i inicià un projecte que triomfà des del seu inici: el 1916 el Museu Industrial i Comercial de Barcelona li concedí un premi honorífic per la qualitat i innovació en la seva producció. A aquell any, la seva fàbrica ja produïa un milió de capsetes setmanals de betum Káiser⁶¹, i tenia empleats a cinquanta obrers. Malgrat això, la fàbrica hagué d'enfrontar el mateix problema que les indústries anteriors: la carestia i augment de preu dels envasos. En aquest sentit, el Sr. Albiac mantingué el seu esperit emprenedor i afegí a la seva fàbrica una producció d'envasos de llauna, cosa que no evità dificultats, perquè aquesta primera matèria també era escassa.⁶²

Document 7. INSTAL·LACIÓ D'ELECTROMOTORS A TARRAGONA (1914-1923)

FONT: Veure Annex 2.

Així doncs, la Guerra, en contra de la tendència general que es donava a Espanya, afectà molt negativament a alguns sectors industrials tarragonins. Quins? Aquells que s'havien aprofitat de la conjuntura anterior a la Guerra, caracteritzada per uns mercats més tancats, però on el transport era factible. Si la Sociedad Exportadora Tarraconense, La Pensilvania i el sector fuster es van veure perjudicats, no fou per paràmetres industrials, sinó logístics. Aquests paràmetres, tanmateix,

60. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Declaracions jurades de propietat de substàncies i primeres matèries*, sig. top. P1851.

61. BHT. *Diario de Tarragona*, 13 d'agost de 1916, pàg. 2.

62. Vid. cita 47, pàg. 131.

estaven directament relacionats amb la Guerra a través del bloqueig marítim dels aliats o l'acció dels submarins alemanys, i, indirectament, a través de l'eufòria exportadora que acaparava els mitjans de transport per a l'exportació a uns mercats desprotegits, impeding la importació de primeres matèries de l'exterior. Això no significà que l'economia tarragonina anés en contra de la tendència general espanyola. De fet, la ciutat aconseguí accelerar el ritme d'industrialització per via de noves inversions.

La instal·lació de motors elèctrics a Tarragona durant el període (vegeu document 7 i annex 2) pot esdevenir un mirall de quina era la situació del sector secundari a la ciutat. El fet d'invertir en un motor elèctric suposava l'existència d'un petit capital per a invertir i la necessitat d'incrementar la producció o fer-la més competitiva. L'any 1914, en els mesos previs a la Guerra, aquest fenomen quedà pràcticament reduït al sector flequer, caracteritzant-se per un gran nombre d'instal·lacions, però de baixa potència. Iniciada la guerra, el nombre anual de motors nous descendí radicalment: els 58 de 1914 foren 16 el 1915, 19 el 1916, 25 el 1917 i 13 el 1918. El nombre d'establiments de motors estigué enormement influenciat per la guerra, en el sentit que aquesta maquinària procedia de països bel·ligerants que havien portat a terme una transformació a una indústria de guerra. L'únic productor vàlid esdevenia els Estats Units, però, com hem vist, havien enormes dificultats per a importar. Malgrat tot, el nivell d'inversió es va mantenir, cosa que va permetre que les fàbriques pròximes al port, més exposades a l'onada d'exportació que vivia el país, acaparessin gran part dels motors instal·lats.

El signe més gran de prosperitat s'advertí en la creació de noves empreses i societats de caràcter industrial, significació d'una acumulació de capital (que explica perquè bona part de les noves indústries aparegueren a partir de 1917 i, sobretot, als anys posteriors a la guerra), i un panorama propici a les inversions en el sector. La fusteria fou, curiosament, una de les branques fabrils més prolífiques, malgrat la crisi d'abastiment. En aquest sentit, doncs, hem de considerar les noves creacions com a fruit d'un intent de reforçament de les empreses implicades: així els fills de Domingo Batet, una vegada mort aquest (1916) formaren una societat col·lectiva amb un capital inicial de 167.400 pessetes. Amb una inversió més reduïda (2.000 pessetes), es fundà la societat col·lectiva Arana y Brú al setembre de 1917, dedicada a l'ebenisteria i la fusteria artística. La indústria de l'alimentació, que estava essent la protagonista de la bonança econòmica durant la Guerra (la demanda d'abastiments per a les tropes era cada vegada major), es va veure reforçada per la formació, el novembre de 1917, de la societat comendatària F. Pujol, amb un capital inicial de 30.000 pessetes, dedicada a la fabricació de farines i el processament d'arròs.⁶³ El 1918 naixeren encara més societats industrials. Al gener, amb un elevat capital inicial (300.000 pessetes), es formà la societat col·lectiva Viuda e hijos de José Bonet, amb una funció estratègica per al sector manufacturer fuster: la compravenda de fusta (entre altres coses) per a l'abastiment de les serradores i boteries. Malgrat la seva naturalesa comercial, del seu correcte funcionament depenien les indústries que, com hem dit, es veien incapaces d'aprofitar la conjuntura per falta de primeres matèries. Les societats comendatàries Manuel Orte i Federico Rodón, amb uns capitals de 7.000 i 4.500 respectivament, dedicades a la fabricació de xocolata (la primera) i de licors (la segona), tingueren una trajectòria molt breu, i foren dissoltes abans que acabés la Guerra. Com a símptoma d'una revifalla del sector constructiu aparegué, el febrer de 1918, la societat col·lectiva A. Cartañá y C^a, amb un capital fundacional de 25.000 pessetes, dedicada a la fabricació de guix i ciment.⁶⁴

Una fundació a les acaballes de la Guerra faria ombra a totes les altres inversions: la formació de la societat anònima Astilleros de Tarragona. El 19 de gener de 1918, amb l'estratosfèric capital de 10.000.000 de pessetes distribuït en 1.000 accions de 10.000 pessetes cadascuna.⁶⁵ Aquesta empresa

63. Vid. cita 47, pàg. 210-211.

64. Vid. cita 55, pàg. 382-381 i 392-393.

65. GARCIA I DOMINGO, Enric: *80 anys de construcció naval a Tarragona, 1918-1998 (Astilleros de Tarragona SA)*. Tarragona: Centre d'Estudis marítims i Activitats al Port de Tarragona, 2007, pàg. 30.

era una de les 58 navilieres nascudes entre 1916 i 1920 a Espanya fruit de l'enorme demanda de vaixells causada per la febre exportadora, la destrucció de tonatge per part de la guerra submarina, i la desaparició de la flota dels països contendents, militaritzada i controlada pels estats. Tanmateix, superava sobradament a la resta en la inversió inicial, només Astilleros Minguell SA s'apropà, amb un capital fundacional de 7.500.000 pessetes.⁶⁶ La societat presentà un projecte enormement ambiciós, una factoria naval (o drassana) al costat de la platja del Serrallo que constava de: a) un dic sec amb una carena de 220 metres d'allargada; b) quatre grades per a la construcció de vaixells de fins a 2.500 tones amb grues per al transport de material; c) edificis amb els tallers i oficines de l'empresa, d) una connexió amb les línies fèrries, i e) generadors de producció elèctrica.⁶⁷ A l'agost de 1918 ja hi treballaven, construint les instal·lacions, 125 obrers.⁶⁸

4.2.3 L'IMPACTE ESTRUCTURAL DEL PERÍODE (1918-1923)

Les seqüeles del període en què es va produir la guerra europea s'allargaren, com a mínim, quatre anys més tard. El cicle econòmic inaugurat el 1914 no acabà el 1918; és més, es podria dir que acabada la guerra es va produir el moment àlgid de la bonança econòmica a Tarragona. Encara que a Espanya es va produir la fi de la bonança exportadora, i alguns autors parlen, fins i tot, de "crisi de postguerra"⁶⁹, a la ciutat es van sumar dos factors claus: en primer lloc, aquelles privacions que impedièren el desenvolupament d'indústries modernes i competitives, finalitzaren, permetent que es desplegués el seu potencial, i en segon lloc, els capitals formats a partir de les indústries que s'havien beneficiat de la conjuntura bèl·lica, s'invertiren (almenys una part) en el sector, al qual s'afegiren les creades al llarg de la guerra. El desenvolupament industrial fou notable: el 1920 ja hi treballaven 4.305 persones (el 38,7% de la població activa), gairebé el doble de gent que al decenni anterior. De fet, el creixement d'ocupats en el sector fou molt pròxim al nombre de persones que abandonaren el sector primari. Així, podem deduir que la població agrícola (bona part de la qual era jornalera sense terra) abandonà el depauperat camp quan trobà feina a un sector en ascens. El subsector de béns de valor afegit (indústries metal·lúrgiques, químiques, tèxtils, fusteres, elèctriques...) augmentà de forma proporcional, ocupant 723 persones (6,5% de la població activa). Pel que fa als altres àmbits, el productor de béns de consum disminuï sensiblement a 1.360 persones ocupades (12% de població activa), mentre que altres indústries (com ara la del transport) augmentà fins als 1.730 obrers (15,5%). Les dades de 1920 proporcionen, a més, el nombre d'industrials (és a dir, propietaris dels mitjans de producció), que ascendien a 492 (4,4% de la població activa).⁷⁰

Els quatre anys que succeïren a la fi de la Guerra no significaren un creixement regular. Tornem a prendre com a exemple l'evolució de la Sociedad Exportadora Tarraconense (vegeu document 8 i annex 6). Si l'empresa havia tancat l'exercici anterior amb unes enormes pèrdues, el 1919 en tancava un amb uns beneficis inèdits. Malgrat tot el seu estoc productiu continuà ascendint (només va baixar a l'exercici de 1920-1921). Encara que els dos anys després de la Guerra suposaren els millors de l'empresa, acabada l'empenta iniciada el 1914 entrà en un període de baixos beneficis causats per un augment de les despeses (segurament causat pel manteniment d'uns preus elevats). Tanmateix, és innegable que la situació respecte al 1910 havia millorat: hi havia una major producció de vins i licors, i aquests eren més venuts (l'increment de les vendes està reflectit en l'augment del saldo deutor).

66. GARCIA I DOMINGO, Enric: *¿España neutral? La marina mercante española en la I Guerra Mundial*. Madrid: Real de Catorce Editores, 2005, pàg. 123 i 132-133.

67. AHD. Fons de Llibres administratius. *Butlletí Oficial de la Província de Tarragona*, 1918, n. 42 (12 de febrer).

68. BHT. *Renovació*, 18 d'agost de 1918, pàg. 3.

69. TUÑÓN DE LARA, Manuel (Dir.): *Historia de España. Tom 8: Revolución Burguesa. Oligarquía y constitucionalismo (1834-1923)*. Madrid: Labor, 1986, pàg. 425-443.

70. Vid. cita 41.

Document 8.				
Resum dels balanços de la Sociedad Exportadora Tarraconense de 1918 a 1922				
CONCEPTE	07/1918- 06/1919	07/1919- 06/1920	07/1920- 06/1921	07/1921- 06/1922
ACTIU	1.317.193,4	1.332.485,4	1.315.718,6	1.429.906,2
PASSIU	913.989,2	982.964,3	1.266.829,4	1.358.575,1
GUANYS	598.685,0	538.229,6	303.991,9	
PÈRDUES	195.480,8	188.708,5	255.102,7	
BENEFICIS	403.204,2	349.521,1	48.889,2	71.331,1

FONT: Elaboració pròpia a partir de: AHT: Fons de la Delegació Provincial d'Hisenda, *Declaracions i balanços. De Muller y S.A., 1905-1925, sig. top. 41.*
 NOTA: Quantitats expressades en pessetes.

Aquelles indústries que havien sofert les limitacions imposades per la guerra europea, trobaren en els anys posteriors un mercat intern ric en capital on trobar finançament i clients; però, sobretot, disposaren de la possibilitat de desplegar tot el seu potencial gràcies a l'arribada de les apreciades primeres matèries. La Pensilvania mantingué la producció de substitutius de petroli, però gràcies a la seva arribada pel port de la ciutat, assolí el 1919 una producció anual d'1.500.000 litres de benzina, i es va donar treball a 35 operaris. Imitant el que havia fet Manuel Albiac, el propietari de la destil·leria de petroli, Juan Vilella, construï, passada la Guerra, una planta de fabricació d'envasos per a la benzina. En plena capacitat productiva copà els mercats de tot el litoral mediterrani. Pel que fa a la fàbrica tecnoquímica del Sr. Albiac, aquesta només tenia en contra seu la carestia de llauna, així que finalitzada la Guerra va poder desenvolupar unes infraestructures per les quals, com hem dit, havia arribat a ésser premiat. No obstant això, acabada la Guerra havia desaparegut, aparentment, el seu producte estrella, la crema Káiser, fruit de la persecució empresa pels aliats a través de les anomenades "lístes negres" de les que en parlarem més endavant.⁷¹ Lamentablement, a partir de 1920 la seva producció va començar a minvar a causa de l'encariment de les primeres matèries una vegada pagats els drets d'entrada al país.⁷²

Un dels sectors que va aconseguir recuperar-se de les enormes dificultats travessades durant el període de guerra europea fou el fuster. El 1919, junt amb altres sis noves fundacions de fusteria, Josep Roig Añó, un dels integrants de la desapareguda societat Roig Hermanos, va fer renàixer el taller fuster amb onze màquines i sis serres; el seu germà, al mateix taller, va instal·lar un nou motor de cinc HP. Es pot deduir, doncs, que els germans Roig van fer renàixer la producció, encara que abandonant l'inflexible marc societari.⁷³

La situació després de la Guerra era tan favorable que els empresaris s'atreïren a intentar triomfar allà on els seus avantpassats havien fracassat: el sector tèxtil. El 1919 s'obriren 18 nous centres manufacturadors relacionats amb la producció o transformació de teixits (sastres, merceries...)⁷⁴. Aquesta tendència es va relaxar als anys posteriors, però no es va frenar: el 1920 se n'obriren onze⁷⁵, el 1921 se n'establiren deu.⁷⁶ De fet, el 1921 a Tarragona hi havia catorze sastreries, catorze barreteries, tres cotilleries, 21 modistes i vuit fabricants de roba blanca.⁷⁷ Aquests establiments, però, eren majoritàriament de petits inversos i mitjans capitals. Fou més destacable la formació, el gener de 1919, de la societat col·lectiva Pons i Verdura, amb un capital inicial de 3.000 pessetes,

71. Vid. cita 55, pàg. 218-219.

72. CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ, INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ: *Vida econòmica de la província de Tarragona, 1920-1921*. Reus: Publicación de las Cámaras de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, Reus, Tortosa y Valls, 1921, pàg. 218.

73. AHT. Fons de la Delegació Provincial d'Hisenda. *Registro de altas de contribución industrial, 1919*, sig. top. 968

74. *Ibidem*.

75. AHT. Fons de la Delegació Provincial d'Hisenda. *Registro de altas de contribución industrial, 1920*, sig. top. 990.

76. AHT. Fons de la Delegació Provincial d'Hisenda. *Registro de altas de contribución industrial, 1921*, sig. top. 991.

77. Vid. cita 72, pàg. 237.

dedicada a la fabricació i venda de teixits. Amb un capital molt major, 50.000 pessetes, es creà al març d'aquell any la societat comandatària Olivella e Hijo, S. en C., especialitzada en la fabricació de mitges de cotó.⁷⁸ Al cap de dos anys, i tot i haver obtingut beneficis en el seu primer any de funcionament (4.572,7 pessetes), diversificà la seva activitat introduint el comerç de béns de consum quotidià (llet condensada, arròs, etc.), cosa que frenà el seu desenvolupament, ja que al 1921 el seu benefici descendí fins a 2.632,7 pessetes.⁷⁹

El sector químic fou un altre pol d'inversió a la ciutat, amb quatre noves altes el 1919, cinc el 1920 i tres el 1921.⁸⁰ La Helios, a la qual al·ludíem a l'inici com una de les fites de la indústria tarragonina prèvies a la Gran Guerra, tenia uns beneficis pírrics. Els balanços de 1922 i 1923 (vegeu document 9) evidencien una facturació molt feble. Això, juntament amb el fet que l'empresa comptava amb cinc socis que s'havien de repartir el benefici, va fer que una de les primeres indústries farmacèutiques locals desaparegués el 1928.

Document 9. Balanços de la societat La Helios de 1922 i 1923

	CONCEPTE	1922	1923
ACTIU	Mercaderies generals existents als magatzems	5.249,0	20.611,0
	Efectiu existent a caixa	403,5	525,3
	Valor béns mobles	3.800,4	3.558,2
	Consignacions diverses. Saldo deutor	1.830,0	1.000,0
	Comptes corrents deutors	5.525,0	7.037,5
	TOTAL ACTIU	16.808,6	32.731,9
PASSIU	Capital social	2.000,0	2.000,0
	Saldo creditor	5.000,0	5.000,0
	P. José de S. Juan de la Cruz	6.364,1	5.364,1
	Fons de reserva	—	3.444,5
	Hijos de J. Ginalt Laporta	—	10.045,5
	TOTAL PASSIU	13.645,1	25.854,1
	BENEFICI	3.444,5	6.877,8

FONT: Elaboració pròpia a partir de: AHT: Fons de la Delegació Provincial d'Hisenda/Impost general sobre la renda de societats, *La Helios, Tarragona*, 1928, sig. top. 12.

NOTA: Quantitats expressades en pessetes.

La instal·lació de motors elèctrics (vegeu document 7) fou una altra modalitat d'inversió. Si bé mai s'arribà a establir un nombre semblant d'aparells al de 1914, els que s'implantaren a partir de 1919 tingueren una potència molt superior. La seva distribució temporal i espacial coincideix: els anys 1919 i 1920 es mantingué una tendència heretada de la guerra d'aparició de fàbriques innovadores a la part baixa de la ciutat, sobretot al Barri de la Marina, pròxim al port. Els anys 1921, 1922 i 1923, però, recuperaren una distribució dispersa per Tarragona de motors d'una intensitat relativament baixa (a excepció de casos puntuals, al sud-oest).

Si la descripció multisectorial que hem fet fins ara representava la indústria que havia existit a la Tarragona prèvia al conflicte, i fins i tot durant el desenvolupament de la Gran Guerra, a partir de 1918 s'havia implantat a la ciutat un nou model industrial: les grans fàbriques. Aquestes se sustentaven en enormes capitals formats gràcies al bon funcionament dels negocis en la conjuntura

78. Vid. cita 55, pàg. 380-381.

79. AHT. Fons de la Delegació Provincial d'Hisenda/Impost general sobre la renda de societats. *Balance General del activo y pasivo de la Sociedad Olivella e Hijo en Comandita*, 1921, sig. top. 964.

80. Vid. cites 73, 75 i 76.

d'un país neutral durant una guerra internacional. Però el que les va convertir en un exponent de la industrialització tarragonina no fou la seva monumentalitat, ni la seva capacitat de crear llocs de treball, sinó el seu caràcter innovador. Aquests grans conjunts fabrils s'havien iniciat el 1918, amb la formació d'Astilleros de Tarragona SA, al qual ja hem al·ludit. Les circumstàncies en què fou plantejat aquest projecte, però, distaven d'ésser les mateixes. Ja no eren necessàries naus per exportar quan el volum exportador havia disminuït. La suposada demanda extraordinària de vaixells no es donà. Això frenà les expectatives de la nova macrosocietat, però no l'arruïnà: el 1921 ja havia botat un remolcador (el *Tarraco*) i dos vapors de 1.750 tones (el *Montserrat* i el *Montseny*). Tanmateix, l'esperança inicial s'havia esvaït: "Los astilleros de esta ciudad, citados como excepción, han dejado virtualmente de serlo. Aquel elemento de prosperidad para esta capital acaba de extinguirse con el despido de obreros realizado la semana anterior [maig de 1921]. Aquella factoría naval concebida en los momentos de fiebre de negocios, tal vez con alguna precipitación e instalada con inusitada rapidez en las prolongaciones de nuestro Serrallo, en la que todos los factores eran tarraconenses, desde los capitales y elementos técnicos hasta los obreros manuales..."⁸¹ Els inversors d'Astilleros de Tarragona SA, no es rendiren. Un cop acabada la guerra aixecaren el grup empresarial Tarragona Port, format pel Banco Comercial de Tarragona (que explicarem més endavant), la societat anònima Arroces Hispania (amb un capital inicial d'1.000.000 de pessetes, dedicada a l'elaboració d'arròs), i l'Editorial Tarragona (amb un capital fundacional de 100.000 pessetes).⁸²

El segon gran complex industrial establert a la ciutat després de 1918 fou el de la Unión Sulphur S.A.E., a l'extrem sud-occidental de la ciutat, just al costat de l'encreuament de les vies fèrries procedents de Lleida i de València. El 1920 s'havia emprès el camí cap a l'aixecament d'una fàbrica de refinament de sofre amb onze edificis que comprenien diversos magatzems i maquinària innovadora.⁸³ La nova empresa incorporà les més modernes tècniques de publicitat per fer front a una fama que li era adversa per la seva condició de perillós. Els problemes no tardaren a aparèixer: l'11 de maig de 1921 una enorme explosió provocà tres ferits. Tanmateix, la fàbrica no desaparegué.⁸⁴

Figura 2. El barri de Marina, espai de concentració de l'activitat industrial (1917).

81. BHT. *Diario de Tarragona*, 26 de maig de 1921, pàg. 1.

82. MUIÑOS VILLAVARDE, M. Jesús: *Tarragona, 1923: crisis econòmica i postures ideològiques davant el cop d'estat*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona, 1987, pàg. 25 / Vid. cita 72.

83. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Llicències d'urbanisme, 1920*, sig. top. P4042, expedient 42.

84. BHT. *Diario de Tarragona*, 12 de maig de 1921, pàg. 2.

El tercer i últim gran exponent de l'ascens de Tarragona a la categoria de ciutat industrialitzada inicià el seu camí el 1921, quan la Compañia Arrendataria de Tabacos, en vista de l'augment de vendes de tabac, decidí obrir dues noves fàbriques d'aquest article, una a Tarragona i una a Màlaga. L'1 de juliol de 1923 es posava la primera pedra d'un edifici que no acabaria fins la dècada següent, i que donaria treball a una quantitat ingent d'obriers tarragonins.⁸⁵ S'establia així el llaç d'unió entre les conseqüències d'una guerra forana a la indústria d'un país neutral, i els esforços d'aquest país per mantenir un creixement econòmic que s'allargaria durant gairebé tot el règim de Miguel Primo de Rivera.

4.3 EL COMERÇ

Tots els canvis operats a la indústria van tenir les seves lògiques conseqüències al comerç, estretament lligat amb els sectors primari i secundari de la ciutat. Si bé Tarragona no s'havia distingit per ésser un centre industrial, sí ho fou per ésser la plaça comercial per on passaven bona part de les primeres matèries que anaven a la província i al Baix Aragó; el mateix camí recorrien els productes manufacturats per ésser exportats, gràcies al port de la ciutat.

4.3.1 SITUACIÓ EL 1914

El sector terciari, dedicat als serveis, donava el 1910 treball a 3.967 persones (un 35,7% de la població activa). Tanmateix, només una quarta part, 969 persones (8,72% de la població activa), es dedicaven al comerç. Això convertia Tarragona en una ciutat poc productiva: el comerç i la indústria amb prou feines representaven una tercera part del destí laboral dels ciutadans. La resta del sector terciari el componien els funcionaris, militars i clergues. No es pot negar, doncs, que la ciutat era deutora de la seva condició de capitalitat provincial.⁸⁶

Aquest comerç era d'un doble caràcter. El comerç a la menuda estava representat per una quantitat molt elevada d'establiments de consum de begudes: bars, tavernes o societats. Gairebé tots els centres socials disposaven d'un servei de consum de begudes alcohòliques.⁸⁷ El comerç local més actiu, però, era protagonitzat pels mercats periòdics i les fires: el mercat de consum setmanal es realitzava al Pla de la Catedral tots els dissabtes, essent els llegums, les fruites i les hortalisses els productes més comercialitzats. D'altra banda, la importància de Tarragona com a centre d'intercanvi interterritorial feia necessari un mercat de tipus comercial, realitzat els dimarts i els divendres a un local cedit per l'Ajuntament el 1909, que atreia els pagesos dels pobles veïns per a portar a terme la venda dels productes de la terra, en aquest sentit, cal recordar la proliferació d'intermediaris entre uns pagesos poc introduïts al mercat i un comerç molt actiu. L'intercanvi en aquest mercat era protagonitzat pels cereals, les garrofes i les avellanes.⁸⁸

85. BHT. *Tarragona*, l'1 de juliol de 1923, pàg. 1-9.

86. Vid. cita 33.

87. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Patents per a la venda de begudes (altes i baixes), 1912-1922*, sig. top. P1967.

88. Vid. cita 35.

Document 10. Volum dels principals productes expedits a través del Port de Tarragona i percentatge sobre el total exportat

	1910	%	1911	%	1912	%	1913	%	1914	%
Aiguardent *	960.259	0,9	972.578	0,9	1.144.382	2,2	1.251.122	0,8	1.141.929	1,0
Farina*	1.260.400	1,2	1.439.423	1,3	184.298	0,4	367.647	0,2	639.349	0,6
Sabó*	10.626	0,0	4.477	0,0	3.495	0,0	3.431	0,0	4.840	0,0
Licors*	1.446.810	1,3	470.031	0,4	1.028.284	2,0	451.144	0,3	287.185	0,3
Boteria*	291.193	0,3	15.923.450	14,1	312.146	0,6	19.083.100	12,6	13.231.644	12,2
Vi	69.251.168	63,9	64.150.094	56,7	22.318.096	43,1	99.469.774	65,8	57.415.746	53,1

FONT: Elaboració pròpia a partir de: JUNTA DE OBRAS DEL PUERTO DE TARRAGONA: *Estadística de los años 1910 a 1915*. Tarragona: Impremta de F. Sagrañes, 1915 (exemplar conservat a l'APT).

NOTA: Quantitats expressades en quilograms. *: Productes de fabricació tarragonina.

El comerç a l'engròs, és a dir, el que proporcionava els majors beneficis (fins i tot majors que a la indústria), girava entorn del que havia estat fins llavors el sector que ho monopolitzava tot: el productor de vi i aiguardents. Si bé cal reconèixer l'existència de comptades empreses que dominaven la producció i la distribució d'aquests productes alhora (la Sociedad Exportadora Tarraconense i La Unión Agrícola SA, ja presentades, en són un exemple), la majoria dels comerciants a gran escala de Tarragona eren simples intermediaris, quan no feien d'especuladors. De 1904 a 1914 s'obriren a la ciutat l'escandalós nombre de 22 magatzems dedicats exclusivament a la compra i exportació de vins, licors i aiguardents⁸⁹. Això permet establir la conclusió que la ciutat no era només un lloc de pas per a les mercaderies expedides a través del port, sinó que era un centre d'emmagatzematge, la seu dels intermediaris del comerç de vins i aiguardents. Si quan hem descrit l'agricultura hem parlat d'uns pagesos allunyats dels mercats, el cert és que els propietaris dels cellers de les poblacions dels voltants tampoc participaven de l'exportació. Quin factor determinà això? El transport, sens dubte. Gran part de la producció vitivinícola era expedida pel port a través de vaixells, costosos mitjans que requerien un risc i uns capitals massa elevats. El volum de l'exportació de vins a través del Port (vegeu document 10) als anys precedents de la guerra rondà sempre la meitat del total d'exportacions, on tenien cabuda entre 75 i 100 productes diferents que, tanmateix, tots junts no aconseguiren apropar-se a l'exportació de la mercaderia hegemònica a la zona (a excepció de 1912). Les principals produccions manufactureres exportades fabricades a la ciutat tampoc esdevenien significants en el seu volum en proporció amb el comerç del vi. A més, a excepció del sabó i la farina, estaven estretament relacionades amb el sector vitivinícola. D'altra banda, quin era el valor monetari d'aquestes enormes exportacions? Amb preus de 1914, a 0,34 pessetes el litre, (traslladant el volum de quilograms a litres amb l'equivalència d'1kg=0,995 litres de vi), els valors econòmics de les exportacions de vins rondaren els 23 milions de pessetes el 1910; 21 milions el 1911; set milions el 1912; 33 milions el 1913, i 19 milions el 1914⁹⁰.

Per conèixer quines dimensions tenia el comerç a l'engròs portat a terme per aquests intermediaris (o especuladors) podem fer ús d'alguns exemples. Un d'aquests exponents, el comerciant Joan Vilà Granada exportà, entre vins, aiguardents, licors i altres alcohols, 1.203.862 litres el 1912; 1.348.291 el 1913; i 1.248.139 el 1914. L'empresa familiar Requena e hijos exporta 845.642 litres d'aquests productes el 1912 i 539.572 el 1913. Així doncs, el volum de negoci era molt alt.⁹¹

El moviment de les importacions i exportacions portades a terme a través del Port de Tarragona (vegeu document 11) estava marcat per una notable diferència a favor de les importacions, resultant una balança comercial desfavorable, almenys en el volum de les mercaderies (tanmateix, la diferència és tan gran que es pot deduir una balança comercial negativa en termes econòmics).

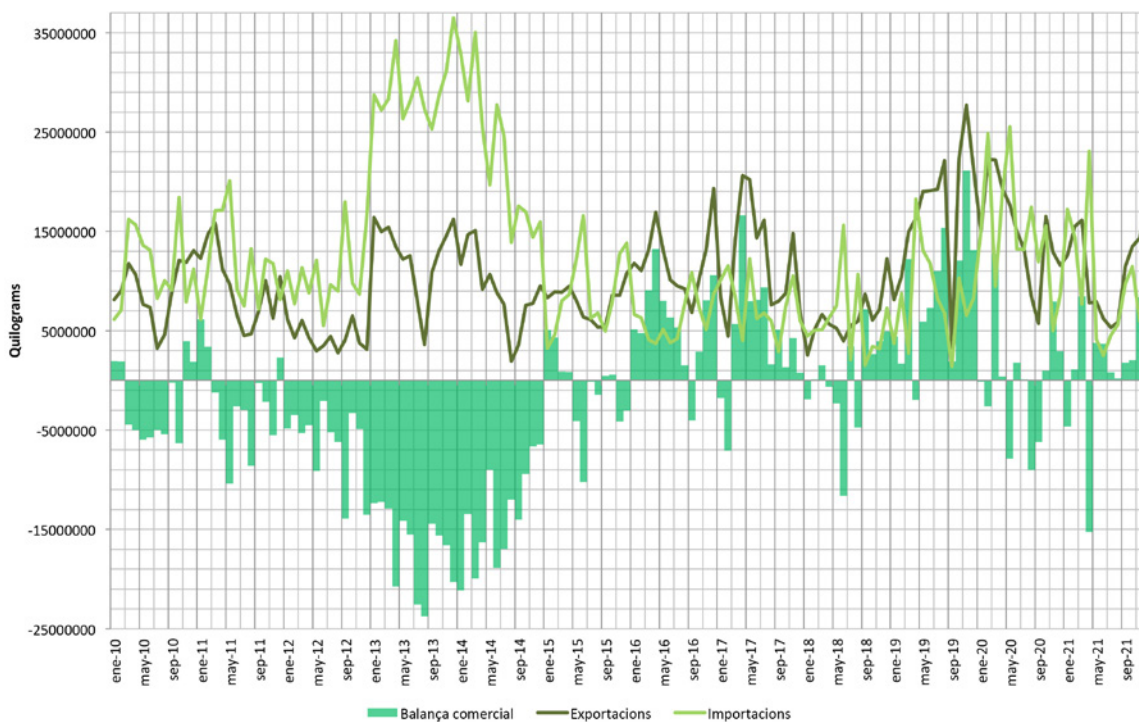
89. AHT. Fons de la Delegació Provincial d'Hisenda. *Almacenes de crianza y exportadores de vinos, 1904-1927*, sig. top. 1756.

90. Encreuament de les dades del document 10 i vid. cita 35.

91. AHT. Fons de la Delegació Provincial d'Hisenda. *Libro de cuentas corrientes de almacenistas, 1912*, sig. top. 1758.

L'evolució de les variables d'entrada i sortida de productes ens permet portar a terme una valoració més exacta del moment en què Tarragona sortia de la crisi de la fil·loxera. Als últims mesos de 1912 es va produir el *take off* de les importacions i, uns mesos més tard ja iniciat el 1913, s'inicià l'enlairament de les exportacions. Així s'iniciava un període d'enorme desequilibri: el port de la ciutat es convertia en un pas d'entrada. Tanmateix, la Gran Guerra evitaria que aquest fenomen esdevingués una tendència.

Document 11. Volum del moviment de mercaderies importades i exportades a través del Port de Tarragona (gener de 1910-desembre de 1921)

FONT: Elaboració pròpia a partir de: JUNTA DE OBRAS DEL PUERTO DE TARRAGONA: Estadística de los años 1910 a 1915. Impremta de F. Sugrañes; Tarragona, 1915 (exemplar conservat a l'APT) / JUNTA DE OBRAS DEL PUERTO DE TARRAGONA: Estadística de los años 1916 a 1921-22. Impremta de F. Sugrañes; Tarragona, 1922 (exemplar cedit de l'APT a l'autor).

El tonatge dels vaixells que ancoraren al port (vegeu document 14 i annex 7) també seguia una tendència creixent. Gran part de les operacions marítimes eren realitzades amb la flota comercial espanyola. Si bé als anys precedents a la Primera Guerra Mundial les operacions amb vaixells de bandera alemanya, belga o dels països escandinaus (Dinamarca, Suècia i Noruega) es mantingueren estables en el seu volum, les que es feren a través de les flotes d'Àustria-Hongria, Rússia i França augmentaren, mentre que el tonatge registrat dels mercants britànics i italians seguiren una clara tendència a la baixa.

Figura 3. Vaixells atracats al Moll de Costa del Port de Tarragona (1912).

4.3.2 LA CONJUNTURA DE LA GRAN GUERRA (1914-1918)

Un cop iniciat el conflicte europeu els efectes foren immediats. El volum dels vaixells atracats al port (vegeu document 14 i annex 7) descendí immediatament i de forma progressiva. La navegació de vaixells dels imperis centrals (Àustria-Hongria i Alemanya) i de Bèlgica (envaïda) desaparegué completament. El tonatge de les flotes de la resta de potències aliades (Regne Unit, França, Rússia i Grècia) i d'Espanya anà disminuint. El tonatge total dels vaixells que atracaren al port el 1918 era prop d'una tercera part respecte del de 1913. Tots aquests factors tingueren conseqüències negatives, sobretot per a la indústria, que ja hem exposat, destacant les limitacions de les arribades de primeres matèries. Tanmateix, si atenem als fluxos comercials d'importació i exportació (vegeu document 11) advertim que el tonatge disminuït al període no anà en contra de les exportacions del Port, que es mantingueren el 1915, tendiren a augmentar el 1916 i 1917, i només el 1918 patiren un descens. Les importacions, en canvi, s'enfonsaren. El resultat fou la inversió de la balança comercial cap a un signe positiu en favor de les exportacions, seguint la tendència que es donava a tota Espanya.

Document 12. Volum dels principals productes expedits a través del Port de Tarragona i percentatge sobre el total exportat

	1916	%	1917	%	1918	%
Aiguardent *	1.067.988	0,7	636.837	0,0	716.989	1,0
Farina*	966.357	0,7	2.387.726	1,7	1.079.100	1,4
Sabó*	377.958	0,3	564.582	0,4	693.155	0,9
Licors*	449.935	0,3	55.134	0,0	87.430	0,1
Boteria*	16.596.406	11,5	17.719.525	12,3	5.948.571	8,0
Vi	83.081.034	57,5	96.059.411	66,6	34.511.091	46,1

FONT: Elaboració pròpia a partir de: JUNTA DE OBRAS DEL PUERTO DE TARRAGONA: *Estadística de los años 1916 a 1921-22*. Tarragona: Imprenta de F. Sugrañes, 1922 (cedit per l'APT a l'autor).

NOTA: Quantitats expressades en quilograms. *: Productes de fabricació tarragonina.

Les exportacions de vins (vegeu document 12) no es van veure afectades per aquest context. A excepció de 1918, quan es va produir una veritable crisi comercial, les exportacions vinícoles augmentaren. L'aiguardent i els licors, però, patiren una desigual evolució, segurament per ésser productes més cars i que tradicionalment s'havien exportat a països com el Regne Unit, França o Alemanya, en aquell moment patint les caresties derivades d'una guerra. L'augment de l'expedició de vins no es va traduir, curiosament, en un augment de la inversió d'aquests comerciants: entre 1915 i 1918 tan sols s'obriren sis nous magatzems, una migrada xifra tenint en compte la situació que vivia el sector. Això significava que o bé els comerciants eren conscients d'estar vivint un període transitori, o bé, precisament per la temporalitat del context, esperaven que finalitzés la guerra i l'augment de preus que aquesta havia generat, guardant el seu capital (l'anàlisi del sector financer ens permetrà descobrir-ho).⁹²

Figura 4. Carregaments de vi acumulats al Moll de Costa (data inexacta durant la Primera Guerra Mundial).

El termòmetre inversor de nous capitals, però, fou indubtablement actiu. Davant un volum de negoci tan llaminer, els capitalistes tarragonins no esperaren a la fi del conflicte per emprendre els seus projectes. El febrer de 1916 es fundà la societat anònima Unión Comercial, amb un capital de 75.000 pessetes. L'abril de 1918, amb un capital inicial de 60.000 pessetes, es formà la societat comandatària Juan Jordá Mestres S. en C., dedicada al comerç de fruites. Amb un capital inferior (10.000 pessetes) es formà la societat anònima Exportadora Frutera Tarraconense S.A. el maig de 1918.⁹³

El comerç a la menuda es trobà als antípodes de la situació de les exportacions. Tots els beneficis que haurien pogut tenir estaven llastats per la Gran Guerra i els seus efectes: aquells productes que eren importats no arribaven, i ni tan sols els fruits autòctons es quedaven als mercats locals, tot era exportat. La inauguració del Mercat Central el 1915 fou inútil per frenar un pobre capítol acabat d'iniciar: el de la inflació, que analitzarem més endavant.

92. Vid. cita 89.

93. Vid. cites 47 i 55.

4.3.3 L'IMPACTE ESTRUCTURAL DEL PERÍODE (1918-1923)

El camí que es suposava als comerciants davant la fi de la Gran Guerra era previsiblement obscur. Ells mateixos havien d'ésser conscients de la incapacitat de competir en els mercats amb les economies avançades buscant la recuperació dels efectes de la “guerra total”. Hi havia possibilitat que els “feliços anys deu” dels comerciants haguessin deixat alguna cosa més que beneficis temporals? El sector terciari no donava feina a molta més gent que el 1910: hi treballaven 4.051 persones (36,4% de la població activa), l'augment no arribava ni tan sols al centenar. Tanmateix, en el comerç la xifra no presenta unes dades tan esperançadores: només hi treballaven 819 persones (7,4% de la població activa), exactament 150 persones menys que al decenni anterior. D'aquests 251, prop d'una quarta part, eren “patrons”, és a dir, propietaris del seu negoci. El balanç, doncs, era desolador.⁹⁴

El moviment comercial, exercit fonamentalment a través del Port (vegeu document 11), no semblà seguir aquesta línia. Les importacions es recuperaren, afavorint la importació de primeres matèries necessàries per a la indústria i el comerç local. Això permetia que el sector productiu de la ciutat es pogués posar en ple funcionament, i per tant, augmentà la seva producció. Davant les circumstàncies s'obrien dos escenaris: o aquesta producció era exportada als mercats on s'havia aconseguit fer un lloc durant la guerra, o s'iniciaria una greu crisi, provocada per la creació d'un estoc productiu que no podria fer front a la competència de les potències econòmiques, reincorporades al concurs econòmic. Afortunadament per a la ciutat, s'obrí la primera opció: les exportacions no només no van descendir, sinó que augmentaren notablement, arribant el 1919 a uns nivells mai vistos, ni tan sols durant la Guerra. El nivell d'importacions, però, no recuperà els valors de 1913. Una balança comercial negativa allargada en el temps ja no seria possible: l'estructura econòmica de Tarragona havia canviat completament durant la Gran Guerra i, sorprenentment, havia mantingut aquells canvis conjunturals en el comerç, és a dir, s'havia transformat estructuralment en una economia avançada, de base exportadora.

L'escenari de les flotes comercials que comerciaven amb Tarragona (vegeu document 14 i annex 7) no era tan positiu. El 1921 no s'havia recuperat el tonatge d'aquestes flotes, tampoc a nivells de 1910. La guerra submarina havia llastat totes les flotes, ni tan sols la neutralitat espanyola havia assolit protegir les naus amb el pavelló del país. Els canvis foren tan radicals que permeten advertir l'economia dels països que comerciaven amb Tarragona. La guerra que havia fet desaparèixer dels mars els vaixells alemanys no aconseguí evitar que aquests es reincorporessin, i amb més presència. El 1921 superaven el tonatge dels vaixells francesos. Els Estats Units aparegué a partir del 1919 com a flota ascendent, i els comerciants britànics no només es recuperaren de la guerra sinó que superaren el tonatge dels seus vaixells anterior al conflicte (almenys pel que fa a Tarragona). Grècia, Rússia i Itàlia foren els grans perdedors de capacitat de volum per a transportar.

Document 13. Volum dels principals productes expedits a través del Port de Tarragona i percentatge sobre el total exportat

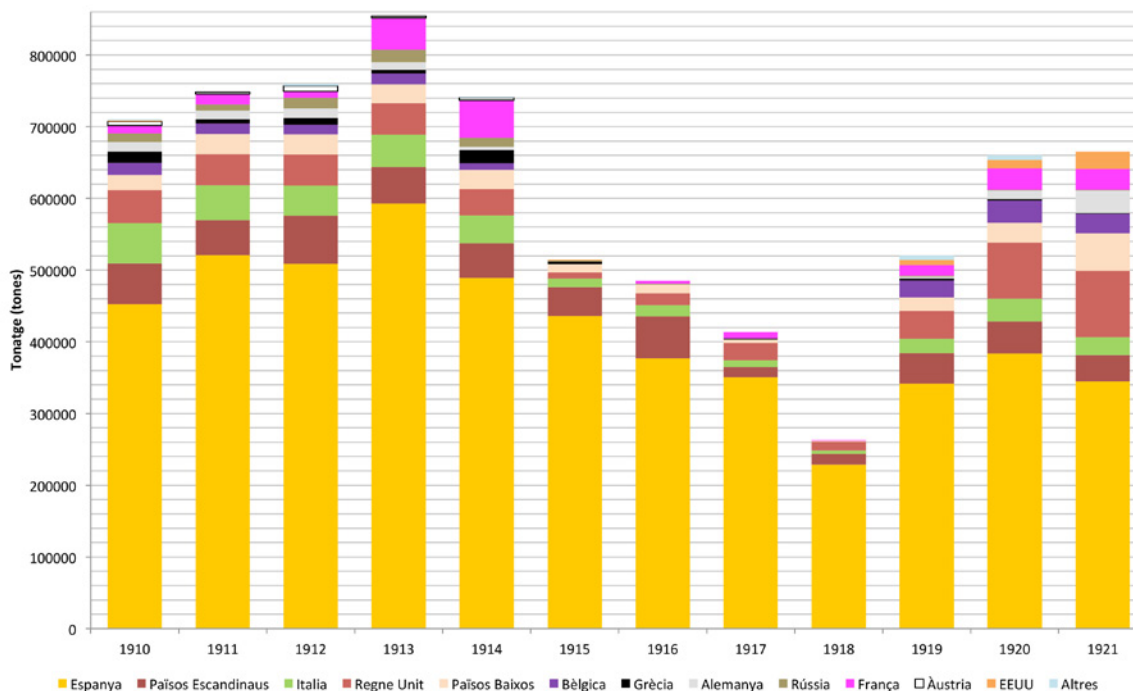
	1919	%	1920	%	1921	%
Aiguardent*	952.310	0,5	1.413.999	0,8	403.213	0,3
Farina*	2.259.450	1,1	1.119.464	0,6	830.153	0,6
Sabó*	696.616	0,3	456.285	0,3	40.323	0,0
Licors*	92.948	0,1	122.262	0,1	42.895	0,0
Boteria*	20.870.623	10,2	20.522.796	11,4	15.628.503	11,7
Vi	134.560.797	66,0	120.526.587	67,1	85.933.385	64,1

FONT: Elaboració pròpia a partir de: JUNTA DE OBRAS DEL PUERTO DE TARRAGONA: *Estadística de los años 1916 a 1921-22*. Tarragona: Impremta de F. Sugrañes, 1922 (cedit per l'APT a l'autor).

NOTA: Quantitats expressades en quilograms. *: Productes de fabricació tarragonina.

94. Vid. cita 41.

Document 14. Evolució dels vaixells que atracaren al port de Tarragona segons tonatge i pavelló (1910-1921)

FONT: Elaboració pròpia a partir de: JUNTA DE OBRAS DEL PUERTO DE TARRAGONA: *Estadística de los años 1910 a 1915*. Impremta de F. Sagrañes; Tarragona, 1915 (exemplar conservat a l'APT) / JUNTA DE OBRAS DEL PUERTO DE TARRAGONA: *Estadística de los años 1916 a 1921-22*. Impremta de F. Sagrañes; Tarragona, 1922 (exemplar cedit de l'APT a l'autor).

L'adaptació dels productes eminentment tarragonins a aquest comerç al nou escenari (document 13) fou desigual. La farina i el sabó, productes que havien viscut una exportació massiva durant la Gran Guerra, no pogueren continuar una tendència que, especialment per al sector del sabó, havia permès la salvació. L'aiguardent i els licors, afectats negativament en el període anterior, no es pogueren recuperar. Les mercaderies del transport, les bótes, sí que ho aconseguiren fer. El producte més beneficiat de la situació postbèl·lica fou, sens dubte, el vi, que mantingué la seva hegemonia comercial a l'àrea tarragonina (no només de la ciutat, sinó de tota la província) i l'incrementà lleugerament. De fet, els magatzems de vi oberts entre 1919 i 1921 arribaren a vuit, superant els que s'obriren durant la guerra⁹⁵.

El nivell d'inversió visqué un fenomen similar al de la indústria: amb el capital acumulat durant la bonança experimentada entre 1914 i 1918, es formaren societats d'una grandària considerable seguint la màxima de reinversió de beneficis. Tanmateix, les noves empreses i el capital eren molt més reduïts que en el sector secundari, malgrat que els beneficis obtinguts durant la Gran Guerra foren majors. Així, estem en disposició d'afirmar que, amb els diners guanyats al comerç, els capitalistes buscaren una nova activitat cercant seguretat per via de la diversificació econòmica. La major societat de nova creació fou Vinícola Ibérica, creada al gener de 1919 amb un capital d'1.000.000 de pessetes.⁹⁶ Els beneficis d'aquesta societat esdevingueren astronòmics: al primer semestre de 1920 ascendien a 173.973,5 pessetes, i l'exercici anual següent (1920-1921) proporcionà un saldo positiu de 185.262,6 pessetes. Així, en els dos primers anys la societat ja havia recuperat una tercera part de la inversió realitzada.⁹⁷

95. Vid. cita 89.

96. CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ, INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ: *Vida econòmica de la província de Tarragona, 1922-1923*. Reus: Publicación de las Cámaras de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, Reus, Tortosa y Valls, 1924, pàg. 618-619.

97. AHT. Fons de la Delegació Provincial d'Hisenda/Impost general sobre la renda de societats. *Declaracions i Balanços. Vinícola Ibérica*,

Per tant, podem concloure que si bé la incidència de la Primera Guerra Mundial fou més gran al comerç que a la indústria, els capitals formats durant la bonança experimentada als anys del conflicte no foren aprofitats en aquest sector, cosa que explica que el nombre de persones dedicades a l'activitat comercial sigui fins i tot menor que el 1910. Així, encara que s'hagi d'acceptar l'evidència que el comerç posterior a 1918 mantingué un volum elevat, és evident que l'intercanvi ja no es basava en una facilitat en l'exportació, sinó en la capacitat productiva de la indústria local, veritable beneficiada com a captadora de beneficis (cosa que explica l'extraordinari augment de població dedicada i l'aparició de grans companyies). El 1923, doncs, la ciutat es trobava en condicions d'ésser qualificada no només com a industrialitzada, sinó que disposava d'una infraestructura procedent del passat que li facilitava posar en circulació les mercaderies. Sense l'herència d'un comerç en augment la indústria no hagués pogut prosperar a la ciutat com ho feu durant aquells anys.

4.4 TRANSPORTS I COMUNICACIONS

Tarragona gaudia d'una xarxa de comunicacions justificada en la condició de capital provincial. Aquesta xarxa, estesa ja en el segle XIX, era fonamental per al desenvolupament de la ciutat i per a tot Catalunya, en la mesura en què la Tarragona exercia de punt intermedi entre Barcelona, principal centre industrial, i la resta d'Espanya. En aquest sentit, cal diferenciar entre les comunicacions marítimes i les terrestres.

El port de Tarragona, com ja hem avançat, esdevenia una infraestructura que significava un privilegi per a qualsevol ciutat. L'àmbit portuari havia nascut a principis de segle XIX, revolucionant les estructures econòmiques de la ciutat. Un exemple és que Tarragona, com hem vist, havia crescut des de la Part Alta cap al sud. El dinamisme industrial dels barris pròxims tampoc és casual: situar una fàbrica al costat del port significava donar una sortida assegurada a la mercaderia. Als anys que ens ocupa l'estructura portuària estava formada per: a) El dic de Llevant, a l'est, amb dues vies fèrries incorporades que el connectaven amb l'estació de ferrocarrils; b) El dic de l'Oest, que arrencava a la desembocadura del riu Francolí; c) El moll Transversal, que tancava el port, evitant l'entrada d'onatge, i que també era emprat (ocasionalment) per a la càrrega i descàrrega de mercaderies; d) El moll Paral·lel, annex al dic de Llevant, i e) El moll de Costa, un espai de 505 metres dedicat fonamentalment al comerç, en què hi havia quatre coberts que acollien les activitats d'intercanvi. La bonança econòmica experimentada durant la Gran Guerra afavorí l'endegament de projectes d'ampliació i la incorporació de noves infraestructures: es projectà la construcció de grues al moll de Costa (que s'encarregaren a la Maquinista Marítima y Terrestre), es construïren norais per amarrar els vaixells, s'establí una estació sanitària i es projectà la prolongació del dic de Llevant.⁹⁸

El transport terrestre, si bé era menys important per al comerç, esdevenia fonamental per al transport de persones i animals. Tarragona estava comunicada amb les principals ciutats d'Espanya (Madrid, Barcelona i València) a través de vies fèrries i de carreteres. Tanmateix, les autoritats reivindicaren una millor conservació de les carreteres i que les vies de ferrocarril adoptessin l'ample internacional (més estret) amb l'objectiu d'assolir una rapidesa major en el transport de mercaderies.⁹⁹ La línia ferroviària que unia Tarragona amb València (línia Tarragona-Ulldecona de 112 quilòmetres) era una concessió a la Compañía de los Ferrocarriles de Madrid a Zaragoza y Alicante; mentre que la que connectava la ciutat amb Reus i Lleida (línia Tarragona-Lleida de 103 quilòmetres), i amb Barcelona (línia Tarragona-l'Arbóç de 37 quilòmetres) eren concessions a la Compañía de los Caminos de Hierro del Norte de España.¹⁰⁰

1921-1926, sig. top. 40.

98. APT. Col·lecció de plànols. *Puerto de Tarragona. Plano detallado de las obras. Proyectos y estudios, 27/6/1914*, sig. top. 4570 / Vid. cita 47, pàg. 24-25.

99. Vid. cita 35.

100. Vid. cita 46, pàg. 28.

Figura 5. Moll Paralel, connectat amb el ferrocarril (1925).

El transport terrestre que connectava Tarragona amb altres localitats era fonamental per al transport de viatgers. Existien viatges a Constantí, Solivella, la Riera, Valls, Vilallonga, Bràfim i Vallmoll mitjançant vehicles de tracció animal i seguint una tradició ancestral, cosa que no evità que alguns trajectes fossin suspesos: el 1914 s'eliminà la connexió regular amb Vilallonga i el 1915 amb Solivella.¹⁰¹ Les innovacions tecnològiques, però, incorporaren el transport amb tracció mecànica. El 1917 s'inaugurà una línia regular d'automòbil que transportava els viatgers entre Reus i Tarragona. El 1919 la utilitzaren prop de 25.000 persones, i el 1922 foren 30.420 els viatgers en aquest mitjà. La connexió amb Valls es modernitzà el 1919, amb 1.300 passatgers aquell any i prop de 10.000 el 1922. Altres serveis de transport regular terrestre mecanitzat el 1922 foren els que portaven al Vendrell, Cambrils, la Canonja (772 passatgers), Perafort (1.921), Constantí (5.732), el Catllar (730), la Pobla de Montornès, Bràfim (563), Vilallonga (641) i Sarraí.¹⁰²

També existia un transport interurbà a la ciutat. Hi hagueren actius fins a set transportistes encarregats de comunicar-la amb l'estació de ferrocarril, tots ells amb carruatges o carros impulsats per energia animal.¹⁰³ L'atomització d'aquests serveis impulsà diversos intents d'emprendre un projecte racional i modern de transport interurbà. El 1916 la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona es va adscriure a una iniciativa tortosina per a l'establiment de tramvies a les dues ciutats; tot i això, aquesta idea no passaria d'ésser un projecte.¹⁰⁴

El transport privat tardà molt més en mecanitzar-se. El 1919 estaven censats 885 vehicles: 549 carros, 103 carretons, 196 bicicletes, 7 tartanes, 3 cotxes de luxe, 3 cotxes de lloguer, 7 motocicletes,

101. AHT. Fons de la Delegació Provincial d'Hisenda. *Registro de patentes y conciertos para el pago del impuesto al transporte de viajeros, 1913-1919*, sig. top. 1912.

102. Vid. cita 47 / Vid. cita 96, pàg. 618-619.

103. Vid. cita 101.

104. AHT. Fons de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona. *Actes del Ple, 1912-1925*, sig. top. 1051.

2 *sidecars* i només 15 automòbils.¹⁰⁵ El 1921 el total de vehicles ascendí a 1.076.¹⁰⁶ La introducció massiva dels moderns automòbils va anar lligada a la implantació a la ciutat, el 1922, de la societat col·lectiva Carbó i Cia., de la qual formaven part dos comerciants (Lluís Arola i Orenci Carbó) i un mecànic (Tomàs Jordà), amb un capital inicial de 50.000 pessetes. Aquesta empresa s'ocupà de l'exploració de la marca Ford Motor Company.¹⁰⁷

Document 15. Evolució de l'ús de les telecomunicacions a Tarragona entre 1911 i 1921

	Telegrams		Telèfons		
	Expedits	Rebutis	Abonats	Conferències	Conferències per abonat
1911	10.810	10.954	--	--	--
1912	11.635	11.574	187	5.644	30,2
1913	12.115	10.460	210	7.639	36,4
1914	13.884	14.206	220	10.012	45,5
1915	15.981	15.898	248	12.207	49,2
1916	21.590	24.505	277	18.185	65,6
1917	21.324	21.766	351	24.107	68,7
1918	16.740	19.203	411	28.388	69,1
1919	27.815	28.066	509	33.138	65,1
1920	23.549	25.188	572	40.856	71,4
1921	24.502	26.181	627	39.177	62,5

FONT: CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ, INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ; *Vida econòmica de la província de Tarragona, 1917*. Reus: Publicación de las Cámaras de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, Reus, Tortosa y Valls, 1918 / CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ, INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ; *Vida econòmica de la província de Tarragona, 1918-1919*. Reus: Publicación de las Cámaras de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, Reus, Tortosa y Valls, 1920 / CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ, INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ; *Vida econòmica de la província de Tarragona, 1920-1921*. Reus: Publicación de las Cámaras de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, Reus, Tortosa y Valls, 1921.

Les telecomunicacions, ja establertes a la ciutat amb la implementació del servei de telègrafs, visqué també la revolució que significà l'arribada dels telèfons. L'evolució del nombre d'usuaris anuals del servei de telègrafs i de telèfons (vegeu document 15) mostra lleugers augments als anys anteriors a la Gran Guerra. Durant la conjuntura favorable de la Guerra europea l'ús d'aquests serveis es disparà. Acabat el conflicte la modernitat s'imposà als telègrafs. Si bé el nombre de telegrams enviats i rebuts fluctuà, el nombre d'usuaris de telefonia augmentà. És perceptible, a més, un canvi en els costums, ja que el nombre mitjà de conferències telefòniques per usuari es duplicà en una dècada, indicatiu que no només s'instal·laren més telèfons, sinó que la gent s'acostumà a fer-los servir. El 1920 encara hi havia només un telèfon per cada 50 habitants (aproximadament). No obstant això, el nombre de telèfons per cada mil habitants era alt el 1921: 22,5, mentre que la mitjana espanyola era de 3,7.¹⁰⁸

105. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Padró de vehicles: renovació d'inscripcions, 1919-1920*, sig. top. P791 / AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Padró de vehicles adicional, 1919-1920*, sig. top. P795.

106. AHT. Fons de l'Institut Nacional d'Estadística de Tarragona. *Expedients de registre de la documentació de les capitals de província, 1913-1920*, sig. top. 792.

107. AHT. Fons de la Delegació Provincial d'Hisenda. Impost sobre la renda de societats. *Tarragona, Carbó i Cia, 1923-1930*, sig. top. 9.

108. CALVO, Angel: "El teléfono en España antes de Telefónica (1877-1924)". A: *Revista de Historia Industrial*, n. 13, 1988, pàg. 59-81.

4.5 PREUS I SALARIS

Document 16. Índexs de preus a Tarragona en diversos moments entre 1918 i 1923

	1914	1915	1917	1/1918	6/1918	12/1918	1923
Blat	100	116,4	128,4	—	167,2	158,2	149,3
Blat de Moro	100	125,0	210,0	—	260,0	180,0	295,0
Civada	100	116,0	156,0	—	—	176,0	236,0
Cigrons	100	100,0	120,0	140,0	140,0	160,0	—
Mongetes	100	124,0	144,0	190,0	190,0	190,0	190,0
Faves	100	147,6	195,2	—	—	—	404,8
Vi	100	94,3	125,7	100,0	71,4	77,1	77,1
Oli	100	100,0	114,7	106,7	113,3	126,7	146,7
Petroli	100	100,0	111,1	122,2	122,2	127,8	—
Carn vacuna	100	100,0	157,1	180,0	188,6	194,3	—
Carn porcina	100	100,0	150,0	160,0	180,0	180	—
Llet	100	100,0	100,0	108,3	108,3	108,3	—
Carbó de coc	100	133,3	250,0	433,3	433,3	483,3	—
Llum elèctrica	100	100,0	100,0	—	—	—	—

FONT: Elaboració pròpia a partir de: 1914 i 1915: AHCT: Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Correspondència sobre preus de mercat dels diferents productes agrícoles*, 1914-1915, sig. top. P1862 / 1917: INE: *Anuario estadístico de España, 1917*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1918, pàg. 564-569 / 1918: AHT: Fons de l'Institut Nacional d'Estadística de Tarragona, *Expedients de registre de la documentació de les capitals de província*, 1913-1920, sig. top. 792 / 1923: AHCT: Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Estadístiques generals. Fulls de preus i jornals. Articles de consum i oficis*, 1924, sig. top. P1824.

NOTA: Índex 100: 1914.

La traducció de la favorable conjuntura del comerç exterior durant la Gran Guerra en el mercat interior fou, a l'àmbit espanyol, l'encetament d'un procés inflacionista que afectà molt negativament les economies domèstiques. En acabar el conflicte europeu, els preus del conjunt espanyol doblaven sobradament els índexs de 1914. Els salaris, per la seva banda, només havien crescut un 25%. Aquesta diferència, font de descontentament i tensió socials, esdevindria resolta (almenys a escala nacional) al voltant de 1921, quan s'entrà en una dinàmica deflacionista i els salaris continuaren augmentant (arribant a doblar els de 1914)¹⁰⁹.

Tarragona no en fou una excepció. El procés inflacionari (vegeu document 16) afectà gairebé tots els productes de consum quotidià. El 1918 el preu del blat de moro gairebé triplicava l'existent a 1914, el de les mongetes, la carn i (en menor mesura) el del blat, gairebé el doblava. No obstant això, una anàlisi més profunda d'aquest augment de preus permet endevinar causes del procés inflacionista, diferents de les que tradicionalment s'han esmentat. L'explicació clàssica de l'augment de preus ha estat relacionada, sovint, amb l'abandonament del mercat interior per abastir el mercat exterior. Però, com hem esmentat amb anterioritat, el producte més exportat durant el període fou el vi, l'única mercaderia que no només no augmentà el seu preu de forma tan sobtada, sinó que patí un procés de disminució de preu. Malgrat l'augment aïllat de 1917, el vi va perdre valor, arribant a 1918 amb un valor que havia perdut més d'una quarta part respecte a 1914. Acabada la guerra es donà l'efecte contrari: va augmentar lleument el preu del vi, però no es recuperà del sotrac patit. Un altre producte objecte d'exportació fou l'oli, que si bé augmentà de preu, ho feu de forma molt tímida i equilibrada durant els anys de la Primera Guerra Mundial, per a augmentar de forma més accelerada una vegada acabada aquesta. L'únic producte que arribà a superar el doble del preu de 1914 fou el carbó (de fet, el quintuplicà). Això permet afirmar que, en primer lloc, Tarragona va patir el procés inflacionista per sota dels nivells que es donaren a la resta d'Espanya;

109. Vid. cita 69, pàg. 445-449.

i, en segon lloc, que no fou l'exportació massiva de producció el que propicià un augment de preus, sinó la incapacitat d'importar productes necessaris per al consum o per a la producció dels béns que copaven aquest consum. Així, seria la dificultat de trobar adobs el que impulsaria l'augment de preus agrícoles. Els productes d'importació, com el carbó de coc augmentaren de preu en la mesura que els països productors estaven en guerra. Altres mercaderies importades, com el petroli de procedència (preferent) nord-americana, augmentaren lleument de preu per l'increment de la demanda (dels països bel·ligerants).

La percepció per part de la població d'aquests canvis fou immediata. Els més afectats eren els botiguers o revenedors, que en els moments immediats intentaren combatre l'augment de preus per mitjà de l'adulteració dels pesos i mesures dels productes. Aquest problema arribà a tal magnitud que el 1915, poc més d'un any iniciada la guerra, l'Ajuntament aprovà severes mesures per combatre els especuladors, implantant el comís de les mercaderies, una multa o la devolució de la diferència al comprador, segons el grau de la infracció comesa.¹¹⁰ Les forces vives de la ciutat es mobilitzaren per compensar l'augment de preus mitjançant altres vies: al mateix any 1915 la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació envià al primer ministre una petició de la suspensió dels aranzels sobre el bacallà.¹¹¹ L'any següent es formà la Junta de Subsistències, amb l'objectiu de trobar fórmules per abaixar el preu dels productes de consum bàsic.¹¹² El 1918 la situació esdevenia crítica per l'allargament de les restriccions sobre productes de consum diari. L'administració culpà els comerciants de l'augment de preus, adduint que ho feien sense cap raó aparent, i en nom dels drets del consumidor (segurament també en pro de la pau social), al gener es fixaren a tota la província els preus màxims mitjançant una taxació. En els moments immediatament precedents de la fi de la Gran Guerra la situació era greu. Les necessitats de blat portaren al fet que al setembre, amb motiu de l'arribada del vapor *Bartolo* carregat de blat argentí, es taxés el preu màxim de venda per part de les autoritats provincials. La situació era tan greu que en el ban públic on s'anunciava la mesura s'animava els veïns a denunciar als flequers que demanessin preus majors.¹¹³ Un dia abans de la fi de la Primera Guerra Mundial, el 10 de novembre de 1918, encara es va emetre un ban amb l'establiment de preus màxims per assegurar la subsistència de productes bàsics.¹¹⁴

Les intervencions de l'administració en el mercat evidenciaven alteracions greus, sobretot amb uns governs plenament liberals que si intervenien en la llei d'oferta i demanda era per afavorir els productors, i no els consumidors. Els motius que impulsaren les regulacions restrictives dels preus de mercat tingueren com a causa una altra variable en el procés inflacionista: els salaris. Els treballadors tarragonins, gairebé sense distinció del seu ofici (vegeu document 17), no obtingueren un augment de sou en cap dels anys que durà la Gran Guerra i el procés inflacionista. A excepció dels picapedrers i els pintors, cap gremi modificà el seu nivell salarial, i fins i tot alguns el modificaren per a reduir-lo (els fusters, relacionats amb la crisi del sector que hem descrit amb anterioritat). Això comportà contínues queixes. El primer a sofrir-les fou l'Ajuntament, on els seus treballadors reclamaven un augment salarial en atenció a l'encariment dels productes.¹¹⁵ No seria fins després de la Gran Guerra que els preus s'equipararien al creixement dels productes, essent els més beneficiats els treballadors del renascut sector constructor (picapedrers, paletes i pintors), i, sorprenentment, els treballadors del sector fuster, anteriorment les principals víctimes de la conjuntura bèl·lica.

110. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Llibre d'acords municipals, 1915*, sessió del 10 de setembre (f. 151), sig. top. P2133.

111. AHT. Fons de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessió del 27 de maig de 1915 (f. 41v), sig. top. 1051.

112. *Ibidem*, sessió del 29 de març de 1916 (f. 53).

113. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Declaracions d'existències. Preus d'articles per al consum, 1918*, sig. top. P1854.

114. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Declaracions d'existències. Preus d'articles per al consum, 1918-1919*, sig. top. 1847.

115. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Expedients de personal (expedient 62), 1916*, sig. top. N653.

Document 17. Índexs de l'evolució dels salaris tarragonins segons oficis (1915-1923)

	1915	1916	1918	1920	1922	1923
Ferrer	100	100	100	200	222	222
Paleta	100	100	100	289	278	256
Fuster	100	100	94	175	250	263
Picapedrer	100	100	125	288	250	288
Pintor	100	100	118	259	235	235
Sabater	100	100	100	178	172	189
Sastre	100	100	100	175	200	200
Modista	100	100	100	225	138	188
Jornaler	100	100	100	200	267	250

FONT: Elaboració pròpia a partir de: INE: *Anuario estadístico de España, 1915*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1916, pàg. 242-243 / INE: *Anuario estadístico de España, 1916*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1917, pàg. 420-421 / INE: *Anuario estadístico de España, 1918*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1919, pàg. 558-559 / INE: *Anuario estadístico de España, 1919*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1920, pàg. 378-379 / INE: *Anuario estadístico de España, 1920*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1921, pàg. 328-329 / INE: *Anuario estadístico de España, 1921*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1922, pàg. 323-324 / INE: *Anuario estadístico de España, 1922*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1923, pàg. 356-357 / INE: *Anuario estadístico de España, 1923*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1924, pàg. 356-357.

NOTA: Índex 100: 1915.

4.6 FINANCES

Tarragona, a diferència de ciutats pròximes o de localitats d'arreu d'Espanya, no tenia banc propi. L'única incursió en aquest camp, infructífera, es remuntava al segle anterior. Tot i això, la ciutat disposava de serveis financers d'àmbit nacional, amb una delegació del Banco de España; d'àmbit internacional, amb una oficina del Banco di Roma; i d'àmbit local, amb una sucursal del Banco de Valls. Paral·lelament, existia una seu de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis, de recent fundació, i una oficina de la Caja Postal de Ahorro. Aquesta situació anava en perjudici de la ciutat, que veia fugir els seus capitals cap a finalitats i mans foranes. Tots els beneficis que ofería el capitalisme financer per a la indústria i el comerç eren reduïts a mers serveis de salvaguarda de capitals, i concessió de préstecs i dipòsits d'estalvi.¹¹⁶

116. Vid. cita 47, pàg. 179-180.

Document 18. Evolució de l'actiu i el passiu de la sucursal del Banco d'Espanya a Tarragona (1915-1918)

	1915	1916	1917	1918
Caixa	12.754.867	7.232.111,4	9.895.806,4	11.704.665,3
Descomptes	5.595.551,1	5.481.041,5	5.389.870,9	4.920.668,5
Pòlisses de crèdit sobre efectes comercials o industrials	2.659.190,0	2.584.190,0	4.470.815,0	3.450.728,0
Pòlisses de crèdit personals	135.000,0	130.000,0	35.000,0	35.000,0
Obligacions de préstecs	60.220,0	65.240,0	67.943,0	47.885,0
ACTIU Efectes	159.169,0	52.893,7	200.871,0	149.117,1
Comptes corrents sobre efectes comercials o industrials	1.291.833,0	1.084.224,9	2.513.003,1	1.571.756,5
Comptes corrents sobre efectes personals	130.994,3	90.000,0	35.000,0	35.000,0
Mobles i immobles	50.033,3	16.146,0	13.079,9	10.786,9
Despeses administratives	38.454,2	32.721,6	33.521,4	33.478,7
Corresponsals a pobles	15.716	14.386,3	66.256,7	52.440,1
Comptes diversos	3.758,6	46.163,9	32.522,2	19.458,1
TOTAL	22.894.786,2	16.829.119,0	22.753.690,1	22.030.984,2
Guany i pèrdues	163.695,7	205.095,0	229.496,1	202.034,6
Comptes corrents	4.363.954,8	3.243.942,0	2.360.878,2	3.395.739,8
Comptes corrents en or	23.105,0	410,0	—	—
Dipòsits	46.156,6	78.123,8	37.228,4	150.560,5
Obligacions	116.711,6	53.793,6	126.348,5	58.288,7
PASSIU Crèdits concedits a efectes comercials o industrials	1.367.357	1.499.966,0	1.957.841,9	1.878.521,5
Crèdits concedits a efectes personals	4.005,7	40.000,0	—	—
Comptes diversos	1.962.117,7	1.417.357,6	3.191.017,4	3.323.632,8
Compte corrent a Banco de España de Madrid	16.535.811,9	10.290.432,0	14.850.909,8	13.021.696,2
TOTAL	24.582.915,9	16.829.119	22.753.720,1	22.030.474,2

FONT: Elaboració pròpia a partir de: INE: *Anuario estadístico de España, 1915*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1916, pàg. 202-205 / INE: *Anuario estadístico de España, 1916*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1917, pàg. 204-207 / INE: *Anuario estadístico de España, 1917*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1918, pàg. 225-227 / INE: *Anuario estadístico de España, 1918*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1919, pàg. 222-225.

NOTA: Quantitats expressades en pessetes.

El millor termòmetre per entendre la situació de les finances tarragonines durant la Gran Guerra és la situació de la sucursal del Banco d'Espanya durant aquests anys (vegeu document 18). En aquest sentit, més que l'interès sobre els beneficis de l'entitat (estables), busquem valors estructurals arrelats al capitalisme tarragoní. El model financer que havia triomfat a Europa recentment havia estat l'alemany, caracteritzat per una estreta relació entre les institucions bancàries i les empreses de caràcter industrial. Entre 1915 i 1918, en plena incidència dels efectes de la Primera Guerra Mundial sobre l'economia tarragonina, el valor de les pòlisses de crèdit de caràcter industrial o comercial (beneficis obtinguts de l'endeutament d'empreses d'aquest tipus) gairebé es doblà en tres anys (si bé el 1918 descendí). Això permet advertir que la supervivència en el sector industrial i comercial fou possible per l'existència de mecanismes financers que asseguraven la disponibilitat de capital en cas de necessitat. La relació de la banca amb la inversió dels sectors productius està reflectida en els valors dels crèdits de nova concessió, que augmentaren notablement durant aquests anys. El caràcter industrial d'aquesta entitat bancària, reflectit també al valor dels capitals d'origen manufacturer i comercial guardats en comptes corrents, contrasta amb la poca activitat financera en aquesta entitat dels estalvis particulars. Significa això que la consciència d'estalvi no havia arrelat a la població tarragonina?

La participació de la població en el sector financer era activa. Tanmateix, aquesta es refugià, fonamentalment, en la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis (vegeu document 19). En menys de deu anys la seu de l'entitat a Tarragona multiplicà per set el seu volum de negoci. El nombre de llibretes, indicatiu de la incidència al mercat, experimentà un augment exponencial. La sucursal tarragonina de l'entitat, malgrat uns inicis difícils (l'any 1914 tingué pèrdues), es consolidà com el referent de l'estalvi domèstic. D'igual manera que a la indústria, no seria fins acabada la Gran Guerra que s'arribaria al cim d'un creixement que tenia les seves bases en la formació de capitals experimentada durant la conjuntura bèl·lica. En aquest sentit, l'augment del volum de negoci entre 1918 i 1919 permet endevinar l'existència de capitals que havien fugit del control financer i que tornaven per a ésser invertits. No seria agosarat afirmar que els beneficis obtinguts pels empresaris durant la favorable conjuntura viscuda entre 1914 i 1918 foren amagats, i que floriren una vegada acabat el conflicte europeu i assegurat el sistema financer.

Tot i aquesta estructura financera assentada a Tarragona, sobre les esques dels industrials i comerciants tarragonins pesava una llosa: la falta d'un banc propi tarragoní. L'única entitat tarragonina que participava en el sector era el Bolsín de Tarragona, una societat anònima amb un capital de 500.000 pessetes que participava en operacions borsàries.¹¹⁷ Els empresaris locals sentien que "el nostre petit i gran comerç, la nostra petita i gran indústria, presten tribut a les entitats bancàries forasteres. I no som nosaltres, tarragonins, els qui jutjan del crèdit que a cada hù ens correspon, ni els qui en moments calamitosos distribueixen l'ajuda a l'ampar als qui en son mereixedors: son els de fora els qui administrant la nostra riquesa i emportant-se'n bona part, l'impulsen o l'abandonen segons el seu albir i les seves conveniències". En la calor dels últims anys de desenvolupament econòmic, el 1922 les forces vives de la ciutat impulsaren un projecte per a disposar lliurement del principal element d'inversió, el capital. Es considerà que no n'hi havia prou amb estimular l'estalvi local, sinó que s'havia de drenar aquest cap als grans establiments de crèdit. Amb l'èxode del capital cap a un banc local s'hauria d'assolir una font de vida per a les empreses locals, en la mesura que la banca s'ocuparia d'estimular-les per captar més capital. Junt amb el banc, es pretenia implantar un servei de *docks*, és a dir, de finançament comercial de grans magatzems (el pagament per lletres), amb l'objectiu d'estimular i modernitzar el comerç local. L'entitat proposada, amb el nom de Banca y Docks Tarragona, hauria d'adoptar les instal·lacions que el Banco de Valls tenia a la ciutat i la seva cartera denegoci. Aquest projecte finalment no es va portar totalment a terme, però la idea es va mantenir viva.¹¹⁸

117. *Ibidem*, pàg. 185.

118. AHT. Fons De Muller. *Exposició del projecte de creació de l'entitat Banca i Docks Tarragona, 1919*, sig. top. 9349.

Document 19. Evolució de la sucursal de la Caixa de Pensions per a la Velleja i d'Estalvis a Tarragona (1913-1921)

	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921
Libretes noves	260	201	275	313	394	342	526	468	500
Libretes cancel·lades	94	114	94	149	180	180	214	234	246
Libretes vigents en fi d'exercici	677	764	945	1.109	1.323	1.485	1.797	2.031	2.285
Imposicions*	304.483,4	274.225,5	373.645,2	590.378,2	742.097,5	911.304,3	1.523.956,8	1.951.293,7	1.990.815,2
Reintegraments*	204.255,1	310.052,8	208.575,2	440.668,7	606.005,1	648.597,5	1.068.622,6	1.778.872,0	1.693.885,9
Benefici*	100.228,3	-35.827,3	165.070,0	149.709,5	136.092,5	262.706,8	455.334,2	172.421,6	296.929,3

FONT: CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ, INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ; *Vida econòmica de la província de Tarragona, 1917*. Reus: Publicación de las Cámaras de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, Reus, Tortosa y Valls, 1918 / CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ, INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ: *Vida econòmica de la província de Tarragona, 1918-1919*. Reus: Publicación de las Cámaras de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, Reus, Tortosa y Valls, 1920 / CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ, INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ: *Vida econòmica de la província de Tarragona, 1920-1921*. Reus: Publicación de las Cámaras de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, Reus, Tortosa y Valls, 1921.

NOTA: *:Quantitats expressades en pessetes.

La conservació de l'esperit, l'existència de capital inversor, i el context de creació de grans complexos industrials (com el d'Astilleros de Tarragona SA) portaria a la cristallització del projecte. Tot i que s'abandonà la idea original d'incorporar un servei de *docks*, la creació del banc tirà endavant. El 18 de novembre del 1919 es firmà al saló antic de l'Ajuntament l'escriptura de constitució del Banco Comercial de Tarragona, amb un capital de 5.000.000 de pessetes.¹¹⁹ L'entitat començà a funcionar l'1 de gener de 1920. La seva obertura va atraure, en el seu primer dia d'existència, a un gran nombre de gent, propiciant un gran nombre d'operacions. Només en les operacions de comptes corrents d'obrers s'assolí un volum d'operacions d'1.000.000 de pessetes.¹²⁰ Durant el mes de gener, tal com havia previst el projecte embrionari d'aquest banc, el volum de negoci i les oficines del Banco de Valls passaren a la nova entitat.¹²¹

Els primers passos del nou banc (vegeu document 10) evidenciaren la viabilitat d'una entitat financera local. Si bé els beneficis del primer any (estimats per una empenta popular il·lusionada) no es repetiren en els exercicis successius, aquests mai deixaren d'ésser alts. Els valors de cartera, és a dir, el volum de negoci que controlava l'entitat, va assolir cotes molt altes el 1921, per a després establir-se en un marge força ampli. L'augment del nombre de dipòsits i la seva preponderància posaren en evidència, però, que la principal activitat que es desenvolupava era l'acumulació d'estalvis i l'ús d'aquests en operacions financeres (és a dir, l'exercici d'una banca tradicional). Encara que això ja suposava un gran avenç respecte a la situació prèvia, no s'adoptaren fórmules més arriscades, com el servei de *docks*. Probablement seria aquesta limitació en els serveis oferts el que portaria que el Banco Comercial de Tarragona fos absorbit el 1926 pel Banco Comercial de Barcelona.

119. BHT. *Diario de Tarragona*, 19 de novembre de 1919, pàg. 1.

120. BHT. *Diario de Tarragona*, 3 de gener de 1920, pàg. 2.

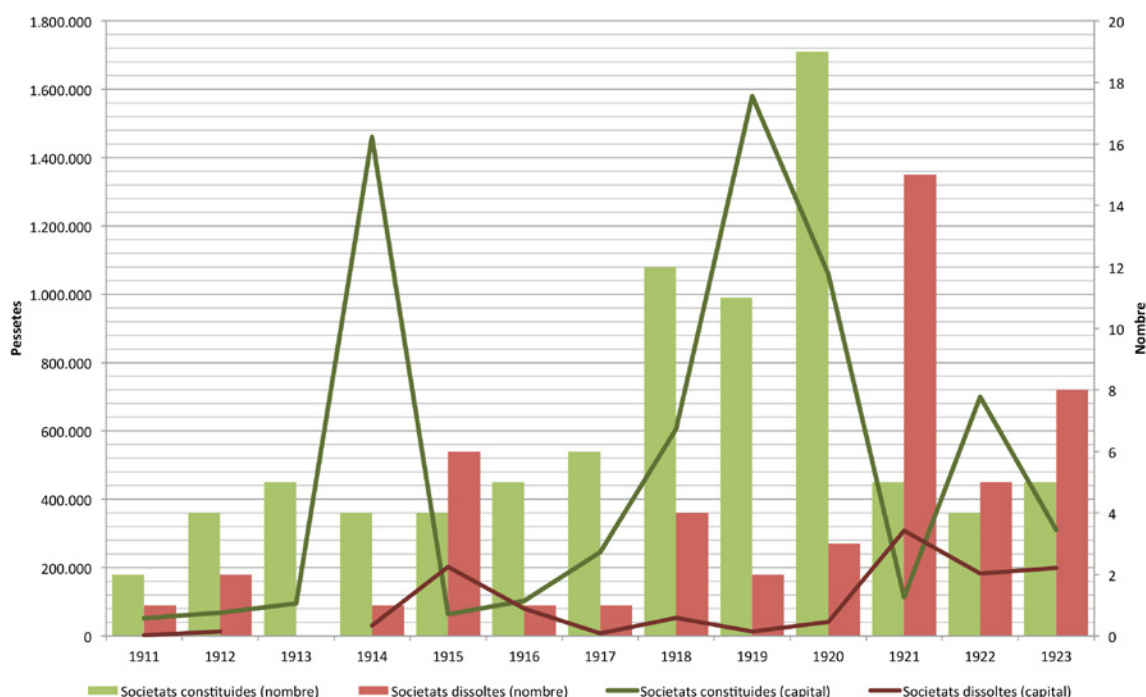
121. BHT. *Diario de Tarragona*, 6 de gener de 1920, pàg. 3.

Document 20. Evolució del Banco Comercial de Tarragona (1920-1923)

	1920	1921	1922	1923
Capital	5.000.000	5.000.000	5.000.000	5.000.000
Capital de reserva	250.000	250.000	325.000	400.000
Caixa	3.361.399	1.195.241	3.002.773,1	2.562.876,2
Caixa d'estalvi	7.159.187	5.550.515,5		
Compte corrent d'actiu	33.352.829	137.166,7	422.921,9	514.821,9
Compte corrent passiu	30.233.475	5.171.007	424.589,6	306.897,3
Cartera	11.141.067	16.903.237	12.813.915	12.479.392,4
Dipòsits	27.504.489	33.912.290,3	59.250.167,7	53.414.296,4
Beneficis	613.923	360.095,4	442.094,3	362.894,5

FONT: /INE *Anuario estadístico de España, 1920*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1921, pàg. 170-171 / CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ, INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ: *Vida econòmica de la província de Tarragona, 1920-1921*. Reus: Publicación de las Cámaras de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, Reus, Tortosa y Valls, 1921, pàg. 355 / CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ, INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ: *Vida econòmica de la província de Tarragona, 1922-1923*. Reus: Publicación de las Cámaras de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, Reus, Tortosa y Valls, 1923, pàg. 576-579.

Document 21. La creació de societats de capital a Tarragona (1911-1923)

FONT: Elaboració pròpia a partir de: CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ, INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ; *Vida econòmica de la província de Tarragona, 1922-23*. Publicación de las Cámaras de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, Reus, Tortosa y Valls; Reus, 1927, pàg. 674.

Un altre indicador de la integració de l'economia tarragonina en els moderns esquemes capitalistes fou la inversió per la via de les societats de capital (vegeu document 21). Abans de 1914 la solució associativa era poc adoptada, i les poques societats que es formaren estigueren caracteritzades per un capital invertit molt baix (a excepció de l'any 1914). L'any 1915 suposà un moment crític: les societats dissoltes superaren a les formades. La por per l'esdevenir de la Gran Guerra portà a una desconfiança envers els negocis que aviat desapareixeria. A partir de 1916, i fins a 1920, el cicle econòmic de la Primera Guerra Mundial propicià un augment del nombre de societats i

augmentaren les inversions. Algunes d'aquestes societats ja han estat esmentades: grans projectes com Astilleros de Tarragona SA o Banco Comercial de Tarragona suposaren una injecció de capital a l'economia, que procedia de petits i mitjans estalvis que adoptaren la fórmula corporativa per crear grans empreses. Acabat el conflicte europeu es mantingué el nivell d'inversió per via de societats de capital, ja que era evident que la conjuntura favorable havia passat i que s'havien de buscar noves fórmules per triomfar al món dels negocis. El 1921, però, es va produir el desencís: el context favorable en què moltes societats s'havien creat era només un record. El cicle econòmic de la Gran Guerra, gairebé tan llarg com el mateix conflicte, arribà a la seva fi, esgotant-se any rere any, fins que el 1923 el panorama econòmic entrava en la "crisi de postguerra", fins i tot als països que, com Espanya, no havien participat directament al conflicte.

5. SOCIETAT

5. SOCIETAT

La societat espanyola se situava a un espai de transició entre la divisió estamental i la nova societat de classes. El clergat i la noblesa no havien desaparegut, esdevenien difuminats pel seu poder econòmic. La burgesia havia assolit el poder polític, però existia una profunda divisió entre la de caràcter agrícola (el comte de Romanones en fou un exemple) i la industrial (representada per Cambó). Els obrers, cada vegada més nombrosos, juntament amb els treballadors agraris conformaven el grup menys afavorit. Tarragona no era aliena a aquesta situació, però el comportament dels grups no va seguir els cànons del país.

5.1 EL PODER

A ulls de la historiografia tradicional, Tarragona era una simple seu provincial, amb una vida només torbada per les desfilades dels militars i per la litúrgia catedralícia. En definitiva, la ciutat era destacable només pel fet d'ésser la seu de l'arquebisbat i de la província (amb els buròcrates i funcionaris com a única classe puixant). Tot i això, la dècada dels anys deu comportà uns canvis econòmics que es traduïren en una transformació social.

El 1910 existien 504 clergues a la ciutat, una quantitat considerable. Tanmateix, a l'any següent, malgrat que el creixement demogràfic el nombre s'havia reduït a 502.¹²² El clergat regular era força nombrós, atesa l'existència de diversos convents a la ciutat. Durant aquesta època, la càtedra tarragonina fou ocupada per l'arquebisbe Antolín Lopez Peláez, que feu la seva entrada solemne a la ciutat el novembre de 1913 amb el senador de la província Joan María Forgas.¹²³ La seva trajectòria era brillant en diversos camps: el 1905 fou nomenat bisbe de Jaca, càrrec que mantindria fins a l'arribada a Tarragona. Exercí una tasca escriptora notable, en la qual analitzava la societat del seu temps i defensava el paper de l'església com a agent actiu, especialment en la premsa, des d'on s'havia d'arribar a la població.¹²⁴ La seva aliança amb el poder polític quedà cristal·litzada en el seu nomenament com a senador del regne el 1907, càrrec que va mantenir fins al 1913. Els seus detractors el consideraven el màxim exponent de la "contaminació" de l'estat per l'església. Consideraven la seva obra com a publicitat per tal que l'església mantingués uns privilegis considerats "medievals".¹²⁵ Tanmateix, la seva figura fou controvertida. Reconegué que el capitalisme patia d'excessos que podien ésser aprofitats pel socialisme per acollir descontents a la seva causa. Sense arribar a rebutjar el sistema denunciava unes desigualtats basades en un repartiment desigual de la riquesa, carregant especialment contra el capitalisme financer: "La usura, y no cabe discutirlo, es una de las principales causas de la injusta desproporción con que en las modernas sociedades se retribuye el capital y el trabajo, siendo muchas las ganancias de aquél [el usurero] a pesar de producir poco, y escasísimas las de éste [el trabajador] no obstante ser la fuente principal de producción".¹²⁶ Lluny d'ésser considerat reaccionari, arribà a adquirir fama de socialista i democràtic.¹²⁷ Com a fill d'un guàrdia civil, i potser com a defensor de l'ordre constituït, fou un defensor a ultrança d'aquest cos, fins al punt que fou nomenat coronel honorari.¹²⁸ El 22 de desembre de 1918 morí a Madrid, i complint la seva voluntat fou enterrat a Tarragona en un funeral al qual assistiren massivament la població i les autoritats.¹²⁹

122. Vid. cita 33, pàg. 348-349 / Vid. cita 41, pàg. 230-231.

123. BHT. *Diario de Tarragona*, 26 de novembre de 1913, pàg. 1.

124. *España y América*, 15 de gener de 1905, pàg. 130-131.

125. BN. *El Liberal*, 18 d'octubre de 1910, pàg. 1.

126. LÓPEZ PELÁEZ, Antolín: *La lucha contra la usura*. Barcelona: Impremta Subirana, 1916, pàg. 1 i 29.

127. BN. *El Globo*, 23 de desembre de 1918, pàg. 2.

128. BN. *Oro de Ley*, 29 de desembre de 1918, pàg. 12 i 13.

129. BHT. *Diario de Tarragona*, 28 de desembre de 1918, pàg. 1.

Figura 6. Entrega d'obsequis de la Guardia Civil a l'arquebisbe Antolín Lopez Peláez (amb levita, l'alcalde conservador José Prat i Prats) (1914).

La influència del clergat en la societat estava marcada per l'oferiment de serveis socials valuosos per a la gent més desfavorida com ara els asils de vells i orfes o la beneficència de la ciutat. D'altra banda, es crearen associacions per arribar a la societat civil.¹³⁰ En aquest sentit Acción Católica de la Mujer propugnava un estil de vida per a la dona basat en el desenvolupament de les seves funcions "pròpies" com a mares i mestresses de casa, mentre, paral·lelament, fos un ens actiu en la difusió dels valors del catolicisme. Així, es reconeixia que "la misión de la mujer nobilísima, y la fuerza de su poder incontrastable. Que ella posee en alto grado el arma soberana del ejemplo".¹³¹ Els clergues, però, estaven atemorits per uns conflictes socials que els havien convertit en blanc. El record dels atacs a la Setmana Tràgica, especialment latent al clergat regular, es va veure reproduït el 1917 en un ambient de por. Els germans del col·legi de La Salle ho expressaven així: "S'ha declarat la vaga general a Barcelona a les 10 hores del matí i havent-se ja produït seriosos desordres, el Germà Visitador ens manà tornar, en el primer tren, a les nostres respectives comunitats, ja que es tem una altra Setmana Tràgica. Malgrat la gran tranquil·litat que imperava a Tarragona, vam romandre una mica inquiets. Un Germà vetllà tota la nit per tal de donar l'alerta si hi havia alguna anormalitat; vam fer previsions per tal de posar-nos a redós de qualsevol perill".¹³²

El poder fàctic, però, era exercit per la burgesia. El 1920 el col·lectiu d'aquest tipus més nombrós era el dels propietaris industrials (492), seguit per la burgesia comercial (251) i, de forma residual, pels terratinents (56).¹³³ La seva participació en la política, de la qual en parlarem més endavant, tenia com a principal àmbit d'actuació l'Ajuntament. La burgesia havia estat a l'avantguarda dels moviments reformistes i regeneracionistes d'Espanya des de 1898, especialment a Catalunya, on aquest sector apostà pel projecte regionalista com a eix central de la renovació d'Espanya. Aquesta burgesia liberal, però, patí dos cops emocionals amb la Setmana Tràgica (1909) i la crisi de 1917, mutant cap a un conservadorisme gairebé reaccionari.¹³⁴ Tarragona, però, no fou escenari d'aquests violents incidents socials, així que la ideologia de l'elit econòmica no virà cap al conservadorisme. Ans al contrari, la burgesia, aplegada a la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació, tingué cura de fer concessions als obrers. El 1911 es decidí que el primer dia de maig fos festiu. El 1914

130. FERRER, M. Antònia: *Història de Tarragona: una ciutat mediterrània*. Tarragona: Arola, 2006, pàg. 304.

131. BHT. *Diario de Tarragona*, 23 de maig de 1920, pàg. 1.

132. PONS, J. Maria: *100 anys de la Salle de Tarragona*. Tarragona: La Salle, 2008, pàg. 58.

133. Vid. cita 41, pàg. 230-231.

134. VICENS VIVES, Jaume: *Historia social y económica de España y América. Los Siglos XIX y XX; América independiente (Tom V)*. Barcelona: Vicens Vives, 1972, pàg. 131-132.

es formà el Centro Autonomista de Dependientes de Comercio e Industria, amb una clara vocació política, i on s'aplegaven petits comerciants als quals la Cambra oferia la seva plena col·laboració. Davant la inflació experimentada als anys de la Gran Guerra la Cambra participà en la Junta de Subsistències, amb l'objectiu d'exercir un major control dels preus. Acabat el conflicte europeu les demandes dels burgesos se centraren a favor del reconeixement del dret d'associació dels obrers. Al capdavant d'aquests burgesos es trobà Pere Lloret Ordeix, president de la Cambra de 1913 a 1921, destacat francòfil que esdevindria el primer alcalde republicà.

L'ordre en què aquests sectors mantenien una posició privilegiada era defensat per unes forces d'ordre públic locals (Policia i Guàrdia Civil) que superaven el centenar d'efectius (el 1920 eren 169). D'altra banda, la fama de Tarragona com a plaça militar no era infundada: prop d'un miler de militars de l'exèrcit espanyol romanien a la ciutat. Aquestes forces s'incrementaren, de 1.022 efectius el 1910 es passà a 1.390 el 1920.¹³⁵

5.2 LA BASE

Poques societats europees havien vist sorgir una classe mitjana nombrosa i consolidada. Tarragona no en fou una excepció. Com ja hem vist, als anys deu, l'únic avenç significatiu de les classes més baixes fou el pas del treball al camp al treball a la fàbrica. Tot i això, el caràcter de capital provincial dotava a la ciutat d'un cos de funcionaris que augmentà en aquesta època de 492 a 750 persones.¹³⁶ El sou d'aquests funcionaris variava molt, essent un error qualificar-los a tots de classe mitjana. Així, el 1913 els guàrdies urbans, els treballadors de les escoles municipals, del consultori o de la brigada municipal tenien un sou que no arribava a mil pessetes mensuals. Els buròcrates, en canvi, tenien sous molt més elevats: l'escrivent de l'Ajuntament cobrava 1.751 pessetes mensuals, els auxiliars de secretaria 3.000, i el secretari 4.500.¹³⁷

Figura 7. Acte de beneficència de l'elit social en benefici del orfes tarragonins (asil de Sant Josep).

135. Vid. cita 33.

136. *Ibidem*.

137. AHCT: Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Full de serveis*, 1913, sig. top. N764/1.

Les condicions de la classe baixa eren sensiblement inferiors. Els ferrers i els sabaters cobraven 4,5 pessetes per dia de treball (aproximadament 135 pessetes mensuals); els fusters, sastres i picapedrers rebien 4 pessetes de jornal diari (120 mensuals aproximadament); les modistes, majoritàriament dones, en cobraven la meitat, 2 pessetes diàries (60 mensuals); els jornalers agraris rebien un salari de 3 pessetes diàries si eren homes, 1,75 si eren dones i una si eren nens. A aquesta profunda desigualtat es va afegir la conjuntura de la Gran Guerra, que, com hem explicat, feu augmentar els preus, mentre els salaris es mantingueren estables. Malgrat que acabada la guerra augmentaren notablement, una família obrera on tots els seus membres treballessin tenia una capacitat de consum paupèrrima.¹³⁸

Les deplorables condicions en què els obrers es trobaven facilitaven que aquests s'apleguessin en organitzacions i sindicats. En el cas de Tarragona, no s'arribà a un sindicalisme llibertari ni militant, s'optà per un associacionisme de caràcter mutual i corporatiu amb una doble funció: la reivindicació de millores laborals per als seus membres, i la protecció social mitjançant una mutualitat de previsió social. El 1904 s'havia fundat la Cooperativa Obrera Tarraconense, que es dedicà a la fabricació i comerç de béns de consum per tal d'oferir-los a les classes baixes a un preu més accessible. Tarragona, per tant, va optar per la reforma en lloc de la revolució. Amb els beneficis, al llarg dels anys anà incorporant nous serveis que podien ésser gaudits pels socis: una biblioteca, conferències, excursions i entreteniments esportius. En els seus estatuts s'especificà que no es tolerarien discussions de caràcter polític ni religiós: es tractava, simplement, d'una cooperativa de consum que reaprofitava els beneficis en serveis als seus socis.¹³⁹

El 1911 es fundà la societat obrera per antonomàsia: la Federación Local de Sociedades Obreras, de caràcter transversal i local (aplegava els obrers de tots els oficis de la ciutat). El seu naixement responia a la necessitat de defensar la classe obrera enfront del capital, responsable de la seva explotació. L'associació vetllaria per la defensa de millores de les condicions de treball (específicament en la higiene), pel compliment de la legislació laboral, i es fixava "la eterna aspiración de que desaparezca la explotación del hombre por el hombre, implantando una nueva sociedad donde reine la paz, el amor y la justicia".¹⁴⁰

El moviment obrer tarragoní dels anys de la Gran Guerra i fins a l'arribada de Primo de Rivera al poder (1923), tanmateix, no es caracteritzà per societats d'aquest tipus, ja que la majoria de sindicats foren d'una branca laboral determinada. En aquest sentit fou fundat el setembre 1913 el Sindicato de Exportadores de Vinos de Tarragona, que aplegava els fabricants i comerciants d'alcohols. Aquest sindicat vetllà per la defensa dels interessos del sector (molt implantat a la zona), per la intervenció a favor dels seus membres en conflictes amb competidors que no fossin socis, i per la cooperació entre membres per evitar competència. El sindicat, al contrari que la resta, es caracteritzaria per comptar amb presència d'una burgesia mercantil i, en cap cas, l'associació plantejà la defensa dels treballadors en el sector, sinó dels interessos dels fabricants i comerciants de vins i aiguardents.¹⁴¹ Amb un signe radicalment contrari, el juliol 1914 es formà el ja esmentat Centro de Dependientes de Comercio e Industria, que afegiria a la defensa social una participació política a favor de l'autonomia de Catalunya.¹⁴² L'associacionisme fou un mitjà dels obrers també per assolir millores culturals. El 1916 els treballadors de la Compañía de los Caminos de Hierro del Norte de España fundaren, a través de la secció local del Sindicato de Obreros Ferroviarios, el Centro Instructivo Ferroviario Norte, fomentant l'ensenyament dels fills dels associats mitjançant una escola gratuïta en els nivells

138. INE: *Anuario estadístico de España, 1915*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1916, pàg. 242-243.

139. AHT. Fons del Govern Civil de Tarragona (Associacions). *Cooperativa Obrera Tarraconense (secció Beneficència), 1915-1931*, sig. top. 272.

140. AHT. Fons del Govern Civil de Tarragona (Associacions). *Federación Local de Sociedades Obreras, 1911-1922*, sig. top. 851.

141. AHT. Fons del Govern Civil de Tarragona (Associacions). *Sindicato de Exportadores de Vinos de Tarragona, 1913-1933*, sig. top. 987.

142. AHT. Fons del Govern Civil de Tarragona (Associacions). *Centro de Dependientes de Comercio e Industria, 1914*, sig. top. 1591.

de pàrvuls, elemental i superior. Aquesta escola prestava especial atenció a la formació professional. L'escola comptà amb una biblioteca i s'organitzaren conferències per completar l'ensenyament dels alumnes.¹⁴³

La importància del sector fuster a la ciutat es va veure reflectit en la fundació, el juliol 1921, de la Sociedad de obreros de la madera, que pretenia defensar els interessos dels treballadors. De la mateixa manera que la Cooperativa Obrera Tarraconense, defugia de qualsevol plantejament polític o religiós. Paral·lelament al servei de defensa de l'obrer existia un servei de socors mutus, amb una assegurança bàsica de viduïtat (40 pessetes) per a les esposes dels socis, i una prestació als socis aturats de 2,5 pessetes el primer mes.¹⁴⁴ Aquell mateix any es formà la Sociedad y Montepío de picapedreros de Tarragona, amb una funció similar a l'anterior societat, encara que per al gremi dels picapedrers. L'assegurança de viduïtat era de 25 pessetes, i en cas de baixa el soci podia arribar a rebre fins a 3,5 pessetes durant dos mesos.¹⁴⁵ L'ambient devia ésser propici a aquest tipus d'accions, ja que fins i tot els funcionaris s'aplegaren a la Cooperativa de funcionarios públicos de Tarragona.¹⁴⁶ Finalment, aquest associacionisme obrer reivindicatiu de les condicions laborals arribà als sabaters, que el maig de 1923 fundaren la Sociedad de obreros y obreras constructores de calzado de Tarragona.¹⁴⁷

El moviment obrer tarragoní, per la seva condició poc reivindicativa, adoptà amb més èxit la fórmula mutualista com a estructura societària de treballadors. El desembre de 1915 fou fundada l'Asociación de Socorros Mútuos Unión Tarraconense, que promovia la solidaritat entre els seus socis i l'estalvi com a mitjà d'assegurança de vida. Els socis (que havien de tenir una edat d'entre 15 i 35 anys) havien de satisfer una quota d'1,5 pessetes mensuals. L'assegurança d'atur de la societat incloïa una prestació de 5 pessetes diàries durant dos mesos i si aquesta s'esgotava, es prorrogava durant un mes amb 3 pessetes diàries.¹⁴⁸ Amb unes condicions similars fou fundada, el juny de 1919, La Mutual Tarraconense, encara que amb unes prestacions molt menors.¹⁴⁹

5.3 LA SANITAT

Durant els anys que ens ocupa, la sanitat era un afer de caràcter local, és a dir, corresponia a les autoritats municipals o a les forces vives de la ciutat (principalment burgesia i església) dotar la ciutat d'uns serveis que s'apropaven més a la caritat que a una guarda de la salut pública. La font de finançament públic de les poques infraestructures d'aquest tipus era l'Ajuntament, que li dedicà escassos recursos en relació al seu pressupost. Així, el 1913 es destinaren 33.697 pessetes (un 6,1% del pressupost total); el 1915, 31.852 (5,5%); el 1916 31.866,8 (5,2%); el 1917, 33.514,5 (5,2%); el 1918, 30.514,5 (4,8%), i el 1919, 33.411 (5,3%); és a dir, que a excepció de 1919, durant tota aquesta etapa el pes de la sanitat (inclosa al capítol de "Beneficència") anà disminuint el seu pes relatiu dins els pressupostos municipals, indicatiu d'una falta de consciència envers els avantatges d'una societat sana.¹⁵⁰

Els serveis de salut eren oferts a través de dues cases de socors i un hospital que allargaven la seva cobertura a tot el municipi. L'ús i la qualitat d'aquests establiments (vegeu document 22) presentava un balanç desequilibrat. El nombre de malalts era massa elevat per a uns serveis precaris i amb uns recursos molt minsos. Tanmateix, aquests permetien una atenció a domicili, que si bé era

143. AHT. Fons del Govern Civil de Tarragona (Associacions). *Centro Instructivo Ferroviario Norte, 1916*, sig. top. 1808.

144. AHT. Fons del Govern Civil de Tarragona (Associacions). *Sociedad de obreros de la madera, 1921*, sig. top. 856.

145. AHT. Fons del Govern Civil de Tarragona (Associacions). *Sociedad y Montepío de picapedreros de Tarragona, 1921*, sig. top. 1709.

146. AHT. Fons del Govern Civil de Tarragona (Associacions). *Cooperativa de Funcionarios públicos de Tarragona, 1921*, sig. top. 976.

147. AHT. Fons del Govern Civil de Tarragona (Associacions). *Sociedad de obreros y obreras constructores de calzado de Tarragona, 1923*, sig. top. 901.

148. AHT. Fons del Govern Civil de Tarragona (Associacions). *Asociación de Socorros Mútuos Unión Tarraconense, 1915*, sig. top. 983.

149. AHT. Fons del Govern Civil de Tarragona (Associacions). *La Mutual Tarraconense, 1919-1934*, sig. top. 1064.

150. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Junta Municipal d'Associats, 1912-1916*, sig. Top. P1941 / AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Junta Municipal d'Associats, 1916-1919*, sig. top. P1942.

minoritària, esdevenia un servei bàsic d'urgències mèdiques. Un indicatiu del nivell qualitatiu de la sanitat tarragonina és l'ús de la profilaxi com a mesura per tractar les infermetats. En aquest sentit, el nombre de vacunacions és significativament baix, sobretot atenent al nombre d'habitants sensibles al contagi: els menors de 10 anys eren 2.312 el 1910 i 5.288 el 1920; mentre els majors de 60 anys eren 836 el 1910 i 2.163 deu anys més tard. Per tant, la massa sensible a patir complicacions de salut es doblà.¹⁵¹ Malgrat que aquesta era una situació generalitzada, l'evidència d'una manca d'inversió en sanitat fou, en alguns moments, escandalosa. Així, la ineficàcia dels serveis hospitalaris arribà el 1919 a ésser patètica: un de cada cinc pacients que entraren a l'hospital no en sortiren vius, essent la segona capital de província amb uns serveis més deficients (el 1917 en fou la tercera).

Document 22. Dades dels serveis sanitaris de Tarragona (1915 i 1920)

		1915	1916	1917	1918	1919	1920
Casa de socors	Malalts atesos en consulta	2.082	1.352	2.275	1.606	—	—
	Malalts atesos a domicili	484	394	421	468	—	—
	Vacunacions	366	373	267	493	—	—
	Ingressats a finals d'any	17	16	15	26	14	13
Hospital	Entrats	194	172	232	241	233	216
	Sortits vius	165	144	179	194	184	184
	Sortits morts	30	29	42	59	50	29
	Mortalitat*	142,2	154,3	170	160,8	202,4	126,5

FONT: Elaboració pròpia a partir de: INE: *Anuario estadístico de España, 1915*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1916, pàg. 504-505 i 516-517 / INE: *Anuario estadístico de España, 1916*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1917, pàg. 523 i 528 / INE: *Anuario estadístico de España, 1917*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1918, pàg. 576 i 580 / INE: *Anuario estadístico de España, 1918*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1919, pàg. 596-597 / INE: *Anuario estadístico de España, 1919*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1920, pàg. 461 / INE: *Anuario estadístico de España, 1920*. Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, pàg. 395.

NOTA: *: Per cada mil pacients.

Durant aquest període el món patí l'anomenada "grip espanyola", una pandèmia severa que afectà enormement a la població. En situacions normals, les morts per grip amb prou feines arrabassaven la vida de nens o ancians. Tanmateix, tots els grups d'edat estigueren exposats a una epidèmia que deixà unes taxes de mortalitat d'entre els malalts de prop del 20%. Aquesta grip es donà (a l'àmbit espanyol) en diverses onades: el juny de 1918, el setembre-novembre de 1918 i el gener-febrer de 1919. Anna Cabré ha defensat que la primera onada, caracteritzada per ésser un avantatge com a immunització per a les posteriors onades (més virulentes), no afectà Catalunya per les seves condicions socioeconòmiques, essent el sud d'Espanya (Andalusia, Extremadura i Castella la Manxa) la zona més afectada.¹⁵² Tarragona (vegeu document 2), però, sí que la patí: el juny de 1918 moriren de grip quatre persones i a l'agost, tres; fet que contradiu l'asseveració de la demògrafa citada. Encara que les morts fossin relativament poques, evidencien l'arribada de la malaltia. Tanmateix, seria la segona onada la que evidenciaria una virulència inusitada: del setembre al novembre moriren de grip 102 persones.¹⁵³ La tercera onada presentà una cronologia lleugerament diferent, ja que es donà el febrer i el març (i no el gener), amb 33 morts. Tarragona, tanmateix, esdevingué una especificitat, ja que patí una quarta onada de grip entre desembre de 1919 i març de 1920, les dimensions exactes de la qual desconeixem, però que foren molt menors a les de la segona onada.¹⁵⁴

Les precaucions de les autoritats davant l'epidèmia foren, en un primer moment, l'intent d'evitar

151. Vid. cita 33, pàg. 348-349 / Vid. cita 41, pàg. 230-231.

152. Vid. cita 22, pàg. 47.

153. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Estadístiques generals de població, 1918*, sig. top. P1853.

154. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Estadístiques generals de població, 1919*, sig. top. P1849. / AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona. *Estadístiques generals de població, 1920*, sig. top. P1842.

la seva propagació, que se suposava a través del ferrocarril. Així, l'octubre de 1918 la Diputació Provincial implantà un control als passatgers de nova arribada a través de ferrocarril a la mateixa estació.¹⁵⁵ Això, però, no pogué evitar el contagi massiu. I es donà el fet que, malgrat que la malaltia atacava sense distinció de classe, el gener de 1919 s'organitzà un acte benèfic amb l'objectiu de recaptar fons per a les famílies pobres afectades de grip. Això escenificava, una vegada més, la limitada comprensió de les classes poderoses dels beneficis d'una sanitat universal.¹⁵⁶

155. BHT. *Diario de Tarragona*, 8 d'octubre de 1918.

156. BHT. *Diario de Tarragona*, 9 de gener de 1919.

6. POLÍTICA

6. POLÍTICA

A diferència de l'economia o la societat, la política només es va veure trasbalsada pels efectes de la guerra mentre aquesta es desenvolupava. Si l'estela del conflicte europeu es va sentir enormement en la població, el poder estava encara caminant a través dels camins marcats pel desenvolupament del sistema de la Restauració. El període objecte del nostre estudi estigué marcat per dues tendències: d'una banda, el regeneracionisme del sistema, que anà adoptant mesures per apaivagar les forces que estaven desintegrant el sistema (moviment obrer, nacionalisme perifèrics, demòcrates...) i de l'altra, els efectes de la Guerra, que es feren sentir en la mesura que dividiren el país en partidaris d'un bàndol o altre. Malgrat que l'última tendència esdevindria tancada amb la fi de la Guerra, els intents regeneracionistes, febles i massa tímids, s'allargarien fins a 1923, quan la deterioració del sistema arribà a un punt en què l'exèrcit, personificat en Miguel Primo de Rivera, assolí les regnes del país.

6.1 ELS PARTITS

L'eix central de la vida política municipal durant la Restauració fou l'organització dels polítics en agrupacions que es dividien, a grans trets, entre: dinàstiques (donaven suport al sistema), antidinàstiques i, en el cas català, nacionalistes. A escala espanyola el funcionament del sistema és conegut: les dues forces dinàstiques es tornaven pacíficament en el poder a través de la manipulació que els cacics feien de les eleccions. Aquest sistema, però, era inoperant a les ciutats, on la incapacitat de controlar el vot era proporcional a la grandària de la ciutat. Tarragona en fou un exemple.¹⁵⁷

Abans d'analitzar el comportament polític de la ciutat convé, però, introduir-se en el mapa dels partits polítics del moment. Els protagonistes polítics, almenys fins a 1909, esdevingueren els partits dinàstics. A l'àmbit provincial el Partit Liberal dirigit per Anselm Guasch Robusté, era el preponderant. A Tarragona, però, el seu cap, Robert Guasch Robusté, no assoliria una implantació massiva per la fugida de vots cap als regionalistes, els republicans i els independents. No obstant això, arribaria a ésser alcalde tres vegades: 1909-1910, 1912-1913, i 1916-1917. La veritable hegemonia política la constituïa el Partit Conservador. El seu cap, l'industrial Josep Prat i Prats, del qual en parlarem més endavant, assolí l'alcaldia fins a quatre vegades: 1904-1905, 1907-1909, 1913-1915, i 1917-1919. Malgrat les dificultats per controlar el vot, s'aconseguí portar a terme un veritable torn entre els partits dinàstics, essent gairebé sempre alcaldes Guasch, pel partit liberal, i Prat, pel partit conservador. Així doncs, salvant les distàncies, Tarragona tenia un Sagasta i un Cánovas particulars que es tornaren pacíficament en l'alcaldia.¹⁵⁸ A les divisions entre els dos partits s'hi sumaren les divisions internes, especialment al partit conservador. Josep Prat, datista, controlava el partit tarragoní en un context nacional on el maurisme es trobava en decadència, cosa que facilitaria la seva influència al partit. No obstant això, les pràctiques dels dos partits esdevingueren gairebé idèntiques, amb alguns matisos. La captació del vot no es feia mitjançant mítings, ja que es considerava més oportú (malgrat la condició urbana de Tarragona) realitzar banquets on persones influents poguessin pressionar els votants. En aquest sentit, el Partit Liberal adoptà una actitud aperturista en disposar d'un mitjà de comunicació de masses afí: el *Diario de Tarragona*, a través del qual exercia la seva propaganda. La diferència esdevé significativa: els conservadors optaven per fer ús de la maquinària caciquista, mentre els liberals buscaven el vot directe, la captació mitjançant ideologia.¹⁵⁹

157. CUADRADO, Miguel Martínez: *La Burguesia conservadora (1874-1931)*. Madrid: Alianza Editorial, 1978, pàg. 397-411.

158. Diversos autors: *Els alcaldes de Tarragona (segles XIX-XX)*. Tarragona: Mèdol, 2003, pàg. 40-42.

159. MOLINS, Joaquín María: *Elecciones y partidos políticos en la provincia de Tarragona, 1890-1936* (Tom I). Tarragona: Diputació de Tarragona, 1985, pàg. 256-260.

L'esquema tradicional es veuria trasbalsat per l'aparició, el 1909, d'un fenomen polític curiós i que pretenia la sincera regeneració del sistema: la Candidatura Popular. Adduint que els polítics dels partits empraven Tarragona com a mer escenari de la lluita per ascendir a nivells superiors; ciutadans independents, aptes i que tenien els interessos de la ciutat com a principal programa polític, es presentaren a les eleccions locals.¹⁶⁰ L'èxit inicial fou innegable: obtingueren 4.079 dels 4.673 vots. S'arribava doncs, a la crisi del sistema a escala local.¹⁶¹ El 1914, però, es trobava en decadència com a conseqüència de la seva incapacitat per assolir la presidència del consistori, ja que l'alcaldia de les ciutats era concedida per reial ordre, per nomenament reial (que era inspirat pels partits dinàstics).

L'escenari de forces polítiques tradicionals havia comptat a Tarragona amb una presència força important de republicans, atesa la seva condició d'urbs (aparentment al marge de les maquinacions de cacic). El suport popular esdevenia clau per a l'obtenció d'uns bons resultats electorals, ja que es trobaven exclosos de la maquinària que afavoria els partits dinàstics. Com hem esmentat amb anterioritat, organismes econòmics o socials burgesos, com la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació, també donaven suport al republicanisme. Malgrat tot, el republicanisme es trobava totalment dividit a causa d'enfrontaments personals, fenomen generalitzat a les ciutats. La tendència més present a la ciutat era la dels federals, amb una llarga tradició a la ciutat.¹⁶² Els federalistes, agrupats en el Centro Republicano Federal adoptaren aviat fórmules per captar vots fidels. Així, El 1904 es formà la Joventut Federal de Tarragona, que pretenia fer propaganda autonomista entre els estaments més joves de la societat mitjançant conferències, manifestacions, mítings... A part del plantejament federalista, aquestes joventuts es declaraven "de simpatia al proletariat, de protesta contra'ls abusos del autoritarisme, posant-se sempre de part del dèbil atropellat i en contra del poderòs que l'atropella"; cosa que els apropava al socialisme. D'altra banda, era evident l'avenç del nacionalisme perifèric, ja que la llengua oficial de l'organització era el català.¹⁶³ El segon corrent republicà per influència fou el dels republicans nacionalistes, aplegat a la Unió Nacionalista Republicana, que inclogueren al seu programa federalista la reivindicació de Catalunya com a nació.¹⁶⁴ Precisament fou el catalanisme de les forces republicanes el que impulsà una escissió que conservà els trets republicans i anticlericals, però defugí dels nacionalismes perifèrics, formant-se el Partit Radical. El seu ideari fou difós a través del diari *La Veu del poble*.¹⁶⁵ El seu radicalisme fou tal que s'arribà a afirmar que "El que no esté con nosotros, está contra nosotros"; i va arribar a emprar un to amenaçador: "Los republicanos que se inteligencien con monárquicos, para hacer traición a sus correligionarios, el pueblo tiene que vigilarles, y si bien hoy, la democracia, no tiene tribunales de justicia propios, para someter a juicio a los traïdores, tiene medios y procedimientos rápidos, para aplicar a cada uno el castigo a que se haga acreedor".¹⁶⁶

160. BHT. *Diario de Tarragona*, 25 d'abril de 1909, pàg. 1.

161. BHT. *Diario de Tarragona*, 14 de desembre de 1909, pàg.1.

162. Vid. cita 160, pàg. 265-266.

163. AHT. Fons del Govern Civil de Tarragona (Associacions), *Centro Republicano Federal (Centro Democrático Federalista de Tarragona)*, 1888-1934, sig. top. 887.

164. Vid. cita 160, pàg. 271-273.

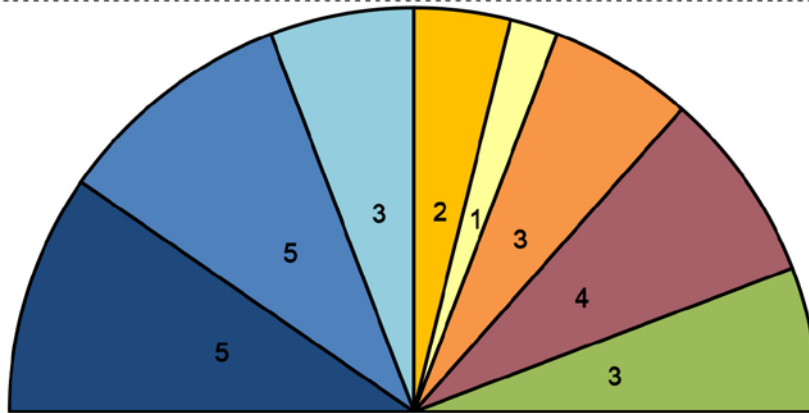
165. *Ibidem*, pàg. 269-271.

166. BHT. *La Voz del Pueblo*, 1 de març de 1914.

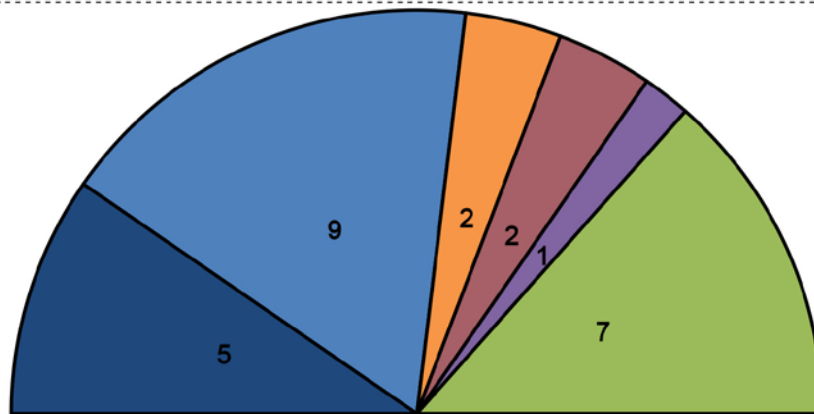
Document 23.

Composició de les forces polítiques de l'Ajuntament de Tarragona (1914-1920)

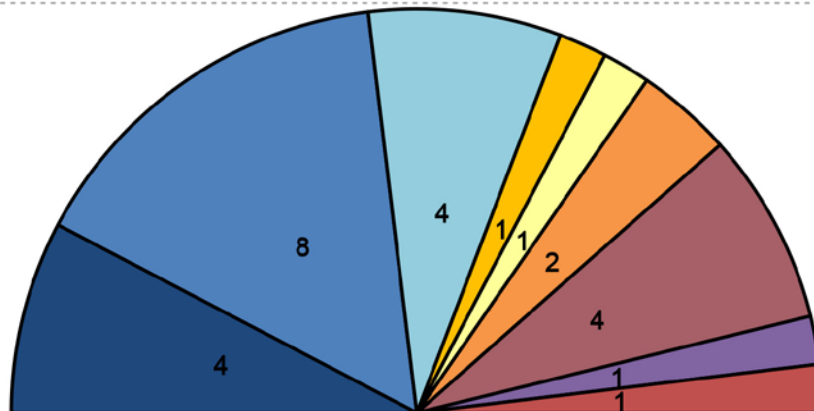
Bienni 1914-1916

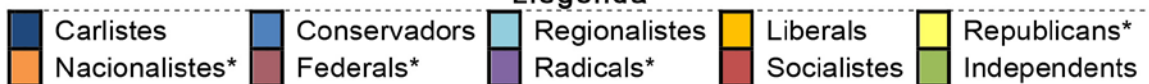
Bienni 1916-1918

Bienni 1918-1920

Llegenda

FONT: Elaboració pròpia a partir de: AHCT: Fons de l'Ajuntament de Tarragona, Expedient electoral (municipals), 1909/1915, sig. top. P474 / AHCT: Fons d l'Ajuntament de Tarragona, Expedients de personal (expedient 41), 1916, sig. top. N653 / AHCT: Fons d l'Ajuntament de Tarragona, Expedients de personal (expedient 5), 1918, sig. top. N622.

NOTA: *: Republicans.

L'última tendència política heretada de l'embrió de la restauració fou el carlisme. Malgrat que generalment aquesta tendència era pròpia de les zones rurals, la presència a la ciutat esdevenia

explicada per un veritable suport popular, assolit a través de mitjans de comunicació com el diari *La Reconquista*; o, el que fou més important, la trona, atesa la simbiosi entre els plantejaments carlistes i els de l'església.¹⁶⁷

L'evolució política nacional estava marcada per una progressiva decadència del sistema, impulsada per la incapacitat d'assolir solucions adequades a nous problemes. Davant això sorgiren noves opcions polítiques que, estant o no contra el sistema, buscaren canviar l'estat de les coses. L'exponent més gran d'aquest fenomen fou, sens dubte, la formació de la Lliga Regionalista, monàrquica, catalanista i conservadora. L'aterrament a la ciutat es va produir al gener de 1914, quan es va fundar la Lliga Regionalista de Tarragona. El partit es va plantejar com a objectiu "la defensa dels interessos i la reivindicació dels drets de Catalunya, treballant per tots els medis legals per a aconseguir l'autonomia del poble català deintre de l'Estat espanyol". A escala local, la Lliga Regionalista buscava ésser pressent "a totes les manifestacions de la vida col·lectiva, procurant catalanitzar-les, i iniciant les que pueguen contribuir a sa grandesa i mellorament".¹⁶⁸ Com veurem més endavant, els seus resultats foren relativament febles, ja que si bé aconseguí arribar a l'Ajuntament i fins i tot arrancà a Robert Guasch Robusté de les mans del Partit Liberal, ho feu a partir d'una implantació minoritària. L'altra nova opció política la constituïria el socialisme. Malgrat que el partit fou fundat a finals del segle XIX, no fou fins a 1910 que obtingué un representant al congrés. En el cas de Tarragona, jugà en contra l'escàs nombre d'obriers que hi hagué fins als anys deu. L'augment de població dedicada a aquest sector i la celebració del VI Congrés Socialista de Catalunya a Tarragona els dies 9 i 11 de juny de 1916 canviaren la situació, fent aparèixer el socialisme com a opció política per a les masses descontentes.¹⁶⁹ Això cristal·litzà a les eleccions locals de novembre de 1917, quan fou escollit el primer regidor socialista, Josep Floresví Garreta.¹⁷⁰

6.2 LES ELECCIONS

Els resultats electorals d'aquests partits (vegeu document 23) dibuixaren uns canvis tendents al fraccionament polític. L'Ajuntament constava de 26 representants del poble. Cada dos anys eren escollits 13 regidors, que disposaven un mandat de quatre anys. Així, els que havien estat escollits feia quatre anys eren cessats del seu càrrec, mentre que els regidors escollits feia dos anys no concorrien a les eleccions. Això comportava una renovació constant de l'Ajuntament. Existien sis circumscripcions diferents, assignades a cada districte de la ciutat, on es presentaven els candidats.

Les eleccions del 9 de novembre de 1913, que escollien a 14 regidors per al quadrienni 1914-1918, donaren una victòria aclaparadora per a la Candidatura Popular, que obtingué set regidors, gràcies al suport, sobretot, dels liberals, els quals es presentaren integrats a aquella opció, posant al seu servei el *Diario de Tarragona*. D'aquests set candidats escollits, però, només un era veritablement independent, mentre que tres eren carlistes (exemple de la seva popularitat a la ciutat), i els altres tres eren de la Lliga Regionalista. Molt més allunyats foren escollits tres regidors conservadors, entre els quals estaven els futurs alcaldes Celestino Salvadó Gras (alcalde el 1930) i Manuel de Orovio i Romeu (alcalde el 1919-1920, i fill de l'alcalde Manuel de Orovio Mestre). També foren escollits dos regidors de la candidatura republicana federalista. Els altres dos regidors escollits foren republicans nacionalistes, un dels quals, Pere Lloret i Ordeix, president de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació, seria el primer alcalde de la II República a Tarragona.¹⁷¹ El consistori resultant esdevingué força inestable, atesa la disparitat de forces escollides (la Candidatura Popular difícilment es posava d'acord atesa la migradesa de la seva ideologia). La situació es veia agreujada

167. Vid. cita 160, pàg. 262-263.

168. AHT. Fons del Govern Civil de Tarragona (Associacions), *Lliga Regionalista de Tarragona, 1912-1930*, sig. top. 1017.

169. BHT. *Diario de Tarragona*, 13 de juny de 1916, pàg. 1.

170. AHCT. Fons d l'Ajuntament de Tarragona, *Expedients de personal (expedient 5), 1918*, sig. top. N622.

171. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Expedient electoral (municipals), 1909/1915*, sig. top. P474 / BHT. *Diario de Tarragona*, 11 de novembre de 1913, pàg. 1.

pel torn efectuat en aquell moment: el liberal Guasch donà pas al conservador Josep Prat i Prats, fet que, hem de recordar, es feia mitjançant un nomenament per real ordre. Així, durant el bienni 1914-1916 l'Ajuntament seria presidit per un conservador, però dos tinents d'alcalde serien carlistes, dos independents, un regionalista i un republicà nacionalista.¹⁷²

Les eleccions del 14 de novembre de 1915, que escollien a 14 regidors per al quadrienni 1916-1920, estigueren caracteritzades per la creació de fronts unitaris que pretengueren contrarestar l'efecte divisor que la Candidatura Popular havia causat. Els republicans, per primera vegada, van concórrer units a les eleccions sota una denominada "coalició d'esquerres".¹⁷³ Els liberals i els regionalistes van repetir una participació unida a les files de la Candidatura Popular. Les dretes (conservadors i carlistes), davant aquest panorama, també optaren per presentar-se en una coalició que denominaren "monàrquica".¹⁷⁴ El resultat fou un èxit aclaparador de la coalició monàrquica, que obtingué vuit regidors (sis conservadors i dos carlistes). Les altres dues coalicions fracassaren: cadascuna obtingué tres regidors. El liberal Robert Guasch, escollit a partir de la Candidatura Popular, fou nomenat nou alcalde en substitució del conservador Josep Prat i Prats (escollit també en aquestes eleccions per la candidatura monàrquica). L'Ajuntament resultant presentava una clara majoria conservadora que pogué fer front a la Candidatura Popular, i va aconseguir minimitzar el factor republicà, que tot i estar unit (cosa poc freqüent) quedà en minoria. Això va permetre la marginació política dels republicans. Durant el bienni de 1916-1918 tots els tinents d'alcalde formaven part de la coalició monàrquica (quatre conservadors i dos carlistes), malgrat que la presidència era ocupada per Guasch.¹⁷⁵

Les eleccions de l'11 de novembre de 1917, que escollien a dotze regidors per al quadrienni 1918-1922, suposaren la fi de l'experiència regeneradora de la Candidatura Popular. La victòria conservadora i carlista a les eleccions anteriors suposà un toc d'alarma als sectors de l'esquerra, que s'organitzaren més eficientment i deixaren enrere el projecte de la que seria coneguda com "La Popular". En el seu lloc, i davant el que consideraven com un govern injust de l'Ajuntament, crearen la Candidatura de Vindicació, que aplegà els interessos progressistes i catalanistes, entrant la Lliga Regionalista, els socialistes, els republicans nacionalistes i els republicans federals. Els carlistes i els conservadors, arran de l'experiència favorable de les eleccions anteriors, repetiren la seva coalició.¹⁷⁶ El Partit Liberal, per la seva banda, tornà a presentar-se a les eleccions de forma separada, però sense el suport de Robert Guasch, que, obligat a dimitir el juliol de 1917 per a donar pas a un nou nomenament de Josep Prat, es desenganyà del partit dinàstic.¹⁷⁷ El resultat concedí la victòria a la Candidatura de la Vindicació, que obtingué set regidors, entre els quals s'hi trobà el primer representant socialista, Josep Floresví. La resta dels "vindicadors" eren dos regionalistes, un republicà nacionalista i tres republicans federals. La coalició de conservadors i carlins no només sortí derrotada amb l'elecció de quatre regidors, sinó que a més, dos d'aquests foren escollits pel procediment fixat a l'article 29 de la Constitució, que establia la seva elecció si no hi havia contrincants (convertint-los en regidors amb independència del nombre de vots aconseguits).¹⁷⁸ El Partit Liberal, per la seva banda, només aconseguí un sol regidor, evidència de la fuga de vots cap als regionalistes.¹⁷⁹ Com veurem més endavant, l'Ajuntament esdevindria a partir de llavors un focus de tensió constant, ja que l'alcalde, Josep Prat, conservador, controlà el consistori. Malgrat la victòria dels "vindicadors" només un republicà accedí a ésser tinent d'alcalde, i fou un republicà radical, totalment contrari a les reivindicacions catalanistes de la coalició on entraven els republicans, els socialistes i els regionalistes. Aquests últims, doncs, es sentirien exclosos quan consideraven que eren els representants legítims dels tarragonins.

172. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Expedients de personal (expedient 1)*, 1914, sig. top. N651.

173. BHT. *Renovació*, 21 de novembre de 1915, pàg. 1.

174. BPT. *La Cruz*, 16 de novembre de 1915, pàg. 1.

175. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Expedients de personal (expedient 41)*, 1916, sig. top. N653.

176. BHT. *Renovació*, 18 de novembre de 1917, pàg. 1.

177. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Expedients de personal (expedient 8)*, 1917, sig. top. N621.

178. BPT. *La Cruz*, 13 de novembre de 1917, pàg. 1.

179. Vid cita 171.

6.3 LA PRAXI POLÍTICA I “EL CACIC DEL SERRALLO”

El desenvolupament quotidià de l'activitat política estigué marcat per enormes dificultats i actuacions al marge dels paràmetres d'un règim liberal. Tarragona estigué, afortunadament, poc exposada a l'aplicació de l'article 29 (esmentat anteriorment), malgrat que en alguns casos puntuals (com fou el de les eleccions de 1917), va veure aplicat parcialment aquesta possibilitat constitucional.

Independentment de la composició de l'Ajuntament, la Llei municipal establí, a l'article 49, que el nomenament de l'alcalde de les capitals de província seria arran d'una reial ordre inspirada pel govern. Això es va traduir, com ja hem avançat, en la consecució d'un torn pacífic entre alcaldes conservadors i liberals afins al govern central. A aquest període foren el conservador Josep Prat i Prats i el liberal Robert Guasch Robusté els ocupants de la presidència del consistori. Això impulsaria a l'Ajuntament a adherir-se a una campanya de l'Ajuntament de Bilbao on se sol·licitava al Govern la modificació de la legislació per tal que es possibilités a les capitals de província l'elecció dels alcaldes i els tinents d'alcalde.¹⁸⁰

Aquest marc estava agreujat a la ciutat per una oposició absolutament contrària al que estava essent contínuament alcalde conservador, Josep Prat i Prats. Existia la convicció popular que quan els conservadors arribaven al poder central, una reial ordre el situava a l'alcaldia de forma totalment descarada. Aquesta actuació, pròpia del caciquisme, resultava incoherent en una ciutat, on el control de vot era gairebé inexistent.¹⁸¹ Tots els altres partits polítics, inclosos els carlistes, per tal de desbancar-lo del poder s'aliaren en la configuració de la Candidatura Popular el 1909, que, cal recordar, assolí un èxit indiscutible, aconseguint onze dels dotze regidors que s'escollien. Tanmateix, no assoliren el seu objectiu: Josep Prat i Prats aconseguí ésser escollit, cosa que possibilitava que, malgrat la situació, pogués ésser nomenat alcalde pel govern central, encara que l'Ajuntament es negués.

De quina manera el poder central assolí el control de la ciutat, fins i tot en contra de la resta de forces polítiques? La resposta la trobem en l'alcalde Prat. Aquest, aprofitant que l'elecció de candidats es feia per petites circumscripcions, va estendre la seva influència sobre el districte corresponent al barri pescador del Serrallo. Es va fer “amo i senyor” del barri: aprofitant la pobresa dels pescadors i la incapacitat d'aquests d'arribar al crèdit, els feia préstecs personals d'entre el 80 i el 90% d'interès, fet que els feia impagables i que obligava als pescadors a posar en mans de Prat les seves cases i negocis, i passaren a ésser llogaters de l'alcalde (davant aquesta situació els opositors intentaren crear una caixa de mutualitat amb préstecs al 6%).¹⁸² Prat controlava materialment tot el Serrallo, disposava de dues fàbriques de gel, necessàries per a la conservació del peix. Era propietari de les embarcacions. Quan els seus deutors (la majoria, pescadors) ja no podien tornar el préstec ell s'oferia com a comprador de les cases i els magatzems, que adquiria a baix preu aprofitant la situació (els diners que pagava li eren retornats indirectament a través dels interessos dels seus préstecs), i va arribar a adquirir una casa per any. Es va convertir en intermediari entre els pescadors i el mercat, convertint-se en comerciant de peix a l'engròs. Fou membre permanent de la Comissió de la Junta d'Obres del Port com a membre de la Liga Marítima Española, cosa que li facilità adquirir de la mà de la Direcció d'Obres Públiques el varador del Port, que reparava totes les embarcacions tarragonines.¹⁸³ En definitiva, davant la impossibilitat de convertir-se en el cacic de tota la ciutat, es convertí en “el cacic del Serrallo”, un barri pobre i relativament separat de Tarragona, on, mitjançant els mateixos mètodes que feien servir els arquetips de cacics (propis de les zones rurals), tenia assegurada l'elecció al districte. Com a home del govern central (sempre que aquest fos conservador

180. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Expedients de personal (expedient 46)*, 1914, sig. top. N651.

181. GÓMEZ CRUZ, Carme: *La ciutat de Tarragona a l'època de la dictadura de Primo de Rivera: aspectes de la vida urbana*. Tarragona: Centre d'Estudis Històrics i Socials “Guillem Oliver”, 1994, pàg. 183.

182. BHT. *Diario de Tarragona*, 18 de maig de 1909, pàg.1.

183. Vid. cita 182, pàg. 55 i 183.

i datista), tenia assegurada l'alcaldia en cas de voler-la, situació que creà enormes tensions a la ciutat, ja que desfer aquella situació esdevenia una tasca difícil.

Aquesta situació va canviar amb l'aprovació de la Reial ordre del 29 de novembre 1917, per la qual tots els alcaldes de les capitals provincials eren cessats del seu càrrec, establint el sistema d'elecció de la presidència del consistori a partir d'una votació secreta dels regidors. Josep Prat, alcalde des de feia pocs mesos, fou cessat. En una sessió extraordinària realitzada el 6 de desembre de 1917, es va procedir a l'elecció de l'alcalde. Dels 26 regidors només foren presents els conservadors, els carlistes i dos independents (quinze en total), que, per unanimitat, votaren a Prat com a alcalde.¹⁸⁴ L'oposició, absent, va atacar la votació, denunciant l'aliança dels conservadors amb els carlistes, i acusant els dos regidors independents d'assistir i votar a favor de Prat a canvi de favors.¹⁸⁵ Si bé el "defecte" d'un alcalde nomenat des del govern central desaparegué, com veurem, les tensions entre grups polítics no tardarien a aflorar al mes següent, a costa del debat entre aliadòfils i germanòfils.

Els plens de l'Ajuntament distaven molt d'ésser moments de lliure i respectuosa discussió entre contrincants. Imperaven les males formes i gestos poc democràtics procedents de totes les parts. Així, el 1916 els regidors Nadal i Armengol, conservador i carlista respectivament, presentaren una queixa formal a l'Ajuntament perquè l'alcalde Guasch (liberal) impedia el seu ús de la paraula.¹⁸⁶ De vegades, però, s'arribà a escenes grotesques i lamentables en les quals s'arribà a exercir violència. Així, a la sessió del 15 d'octubre de 1917, els regidors Santiago Vallvé (regionalista) i Jaume Nadal (conservador) entraren en una forta discussió enmig del ple. Vallvé situat a la taula de presidència, al costat de l'alcalde, prengué un tinter i el llençà contra Nadal, que l'esquivà. Vallvé continuà prenent objectes de la mesa presidencial (inclosa la campaneta que es feia servir per posar ordre) i llençant-los contra el seu contrincant, com si (amb paraules del *Diario de Tarragona*) d'un "camp de Troia" es tractés.¹⁸⁷ Aquest incident fou portat als jutjats, que arribaren a suspendre a Vallvé del seu càrrec al desembre d'aquell any.¹⁸⁸ Tot i que s'acabà declarant que no hi havia hagut cap delictes, i el senyor Vallvé es reincorporà el gener de 1918, l'episodi és paradigmàtic de l'ambient que es vivia a l'Ajuntament.¹⁸⁹

Un altre problema del sistema, plantejat per l'oposició amb motiu de la constitució del nou Ajuntament el 1918, fou el repartiment de càrrecs en les comissions municipals, on havien de ser-hi representants tots els grups. La minoria republicana i regionalista va denunciar que la majoria conservadora-carlista havia copat tots els càrrecs, assolint una representació desproporcionada amb el nombre de regidors. D'aquesta manera, els carlistes (amb un 15,4% dels regidors) controlaven el 27,6% dels càrrecs a les comissions, i els conservadors (amb un 30,8% dels regidors) copaven el 32,8%. Els republicans i regionalistes, malgrat ésser el 46,2% dels representants populars, veien reduïda la seva presència a un 31% de les comissions. Els liberals i els socialistes, per la seva banda, amb un 3,9% de representants municipals cadascun, tenien una representació lleugerament augmentada a les comissions, de 5,2% els primers i 3,6% els segons. L'oposició republicano-regionalista optà per l'abandonament dels seus llocs a les comissions, cosa que provocà la paralització de la gestió de l'Ajuntament: les despeses municipals es descontrolaren, no eren pagades les factures als proveïdors... Els mateixos regidors que havien fet abandó de responsabilitats denunciaren que la situació era causada per la inoperància dels regidors de la majoria conservadora-carlista i acabaren retornant a les comissions. El mal, però, ja estava fet: la situació interna de l'Ajuntament era caòtica, el desordre administratiu imperava arreu; i a la crisi oberta per l'oposició s'hi sumà una divisió interna dins els conservadors.¹⁹⁰

184. BHT. *Diario de Tarragona*, 6 de desembre de 1917, pàg. 1.

185. BHT. *Tarragona Federal*, 8 de desembre de 1917, pàg. 1.

186. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Expedients de personal (expedient 41)*, 1916, sig. Top. N653.

187. BHT. *Diario de Tarragona*, 16 d'octubre de 1917, pàg. 1 / BPT. *La Cruz*, 16 d'octubre de 1917, pàg. 1.

188. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Expedients de personal (expedients 2 i 58)*, 1917, sig. top. N621.

189. BHT. *La Veu de Tarragona*, 20 de gener de 1918, pàg. 3.

190. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Expedients de personal (expedients 1 i 19)*, sig. top. N622.

La divisió a les files del partit que governava Tarragona s'anà agreujant durant tot l'any 1918. A les divisions entre mauristes i datistes s'afegiren discussions personals i afers aliens a la política, però relacionats amb l'Ajuntament arran de les pràctiques corruptes annexes al mateix sistema. La situació esclatà el 30 de desembre de 1919: tots els regidors regionalistes, tots els republicans (a excepció del representant radical), el regidor socialista i l'alcalde Prat (un total de 12 regidors i l'alcalde) foren suspesos del seu càrrec per processament judicial.¹⁹¹ L'acusació que pesava sobre ells era la de conjugar un acord dins el període electoral per tal de fer fora tres treballadors de l'Ajuntament que eren familiars de regidors conservadors i carlistes.¹⁹² Els regionalistes i els republicans acusaren a Prat de destituir els familiars dels regidors del seu partit per despertar l'odi d'aquests, quan en realitat només havien fet la promesa de depurar l'administració de treballadors incapaçs. Al darrere veien la mà del "cònsol alemany", és a dir, el conservador Jaume Nadal, un dels regidors que tenia un familiar a l'Ajuntament.¹⁹³

Josep Prat i Prats no tornà a ésser alcalde. Tanmateix, no abandonà la carrera política. Va concórrer a les eleccions a la diputació de la mà de la coalició monàrquica que unia liberals i conservadors, i va ésser escollit.¹⁹⁴ Prat es trobava en una carrera cap al poder típica de poderosos cacics com ho era ell. Tanmateix, Prat va veure interrompuda tan brillant trajectòria pel règim de Primo de Rivera, que va combatre el caciquisme en totes les institucions allà on era: el gener de 1924 les diputacions foren dissoltes i els diputats, entre ells "el cacic del Serrallo", foren cessats.¹⁹⁵ Amb la caiguda de la dictadura, Prat es tornà a presentar a les eleccions d'abril de 1931, on, tot i ésser escollit, va veure com es posava fi al món del qual ell s'havia alimentat i que l'havia portat a altes esferes del poder, proclamant-se la II República.¹⁹⁶ Del 23 juliol al 4 d'agost de 1936 la violència i repressió republicana caigué sobre Josep Prat i Prats, que fou assassinat.¹⁹⁷ Tots els seus béns foren confiscats i els seus fills foren jutjats com a "feixistes".¹⁹⁸ Així, el món que a Europa havia acabat el 1918, a Tarragona s'allargà fins a l'esclat de la Guerra Civil Espanyola. Els cacics com Josep Prat, que als anys deu controlaven la política espanyola, quedarien relegats al no-res a tots els nivells, i alguns, com "el cacic del Serrallo" serien objectiu dels sectors més radicals del bàndol republicà.

6.4 LA CRISI POLÍTICA, INSTITUCIONAL I SOCIAL DE 1917

La historiografia ha considerat, tradicionalment, que existien dues causes fonamentals a l'estiu de 1917 perquè es produís, de forma explosiva, l'inici de l'esmicolament del sistema de la Restauració. El factor endogen vindria donat per la lògica evolució d'un sistema polític corrupte i incapaç de donar solucions a una població cada vegada més conscient. El factor exogen esdevindria, fonamentalment, per les conseqüències directes de la Gran Guerra: la inflació i la negativa a augmentar els sous.¹⁹⁹

Tarragona, com hem vist, complia aquestes dues premisses a la perfecció. El primer moviment de la crisi, referent a la formació de les Juntes de Defensa, no afectà la ciutat més que en les mentalitats. Els sectors conservadors es mantingueren expectants davant un moviment en certa manera revolucionari (la sindicació), però exercit per forces d'ordre. La premsa, especialment la regionalista, es mostrà combativa i recelosa davant aquell fenomen. La *Veü de Tarragona* quedà perplexa davant la falta d'una reacció contundent contra un moviment que feia perillar les seves llibertats, i que era símptoma d'una pèssima gestió.²⁰⁰ L'Assemblea de Parlamentaris, per la seva banda, limitada

191. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Registre de sortida, 1918*, sig. top. N62.

192. BHT. *La Veü de Tarragona*, 5 de gener de 1919, pàg. 1.

193. BHT. *Renovació*, 12 de gener de 1919, pàg. 2.

194. BHT. *Diario de Tarragona*, 14 de juny de 1921, pàg. 1.

195. BHT. *Tarragona*, 20 de gener de 1924, pàg. 1.

196. BHT. *La Voz de la Provincia*, 14 d'abril de 1931, pàg.1.

197. PIQUÉ I PADRÓ: *La Crisi de la rereguarda: Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1998, pàg. 134.

198. BHT. *Diari de Tarragona*, 3 de febrer de 1937, pàg. 2 / BHT. *Diario Español*, 28 de desembre de 1940, pàg. 2.

199. Vid. cita 69, pàg. 497-502.

200. BHT. *La Veü de Tarragona*, 24 de juny de 1917, pàg. 1-2.

a Barcelona, fou considerada pels sectors liberals i republicans com un punt d'inflexió històric. Els sectors conservadors, per la seva banda, posaren de relleu la incongruència que suposava que els que més havien criticat el Parlament demanessin la seva obertura. L'Assemblea de Parlamentaris es reduïa, doncs, a una simple oportunitat per obtenir protagonisme polític.²⁰¹

El zenit de la crisi, però, fou la vaga general. El segon dia d'agost el governador civil de la província va rebre una notificació de la secció tarragonina del sindicat ferroviari de la Compañía de Ferrocarriles del Norte de España on es declarava la vaga a partir del dia 10 d'aquell mes.²⁰² Des de llavors, la vaga sectorial es va estendre a tota la indústria, i es va declarar una vaga general el dia 13. En el moment en què s'advertí un horitzó revolucionari, les possibles divisions que hi havia a l'elit desaparegueren. El sector més conservador arribà a acusar els vaguistes de voler precipitar el país a la guerra: "se desatan las pasiones, se fomenta la indisciplina, plantease huelgas peligrosas y se trabaja por producir un cataclismo que dé al traste con las organizaciones existentes".²⁰³ Els liberals, per la seva banda, intentaren dissuadir els obrers fent públic un full informatiu del Sindicato Obrero Ferroviario on es demanava no secundar la vaga: "dicha huelga sería la más impopular que registra la historia, porque con ella sólo se pretende entronizar un régimen anárquico".²⁰⁴

El dia d'inici de la vaga general revolucionària, 13 d'agost, el governador civil va emetre una ordre en la qual anul·lava la sessió plenària municipal en virtut de la suspensió de les garanties constitucionals que s'havia portat a terme el 25 de juny. El comunicat oficial parlava d'un "estado anormal de la población con cierre de tiendas y el hogar de los obreros de diversos oficios".²⁰⁵ A la ciutat tots els obrers, i fins i tot els comerços, es solidaritzaren amb la vaga ferroviària, i l'atur va afectar especialment al port, on els treballadors de càrrega i descàrrega es negaren a treballar. Fins i tot els tipògrafs impediren que es publicués la premsa local fins a vuit dies després. L'ambient que es visqué a la ciutat, però, distà molt dels disturbis viscuts a Barcelona, i va regnar l'ordre en tot moment.

El primer dia de la vaga (13 d'agost) els membres dels sindicats van recórrer els establiments de la ciutat demanant el seu tancament de forma pacífica, adduint solidaritat amb la vaga, cosa que aconseguiren arreu (a excepció de les obres d'ampliació del port i dels bars, cafès i restaurants). No fou fins a la tarda que l'ordre del governador civil es féu efectiva: es declarà l'estat de guerra i els instigadors de la vaga locals foren detinguts (entre ells el regidor republicà Josep Nin). L'endemà els establiments de consum que no havien tancat reberen la sol·licitud de solidaritzar-se amb la vaga, cosa que feren. Tanmateix, la ciutat estava presa per patrulles de la Guàrdia Civil a peu i a cavall. El dia quinze arribaren soldats reservistes. Els detinguts foren posats en llibertat i alguns bars reobriren. El quart dia de vaga el general governador ordenà l'obertura de tots els comerços. El 17 d'agost ja havien arribat a la ciutat 2.000 soldats, que en no poder ésser allotjats a les casernes ocuparen els tinglados del port. A les patrulles de la Guàrdia Civil s'uniren unitats d'infanteria. La ciutat, ben guardada, permeté que la població passegés tranquil·lament. Al final del dia els treballadors ferroviaris de la Compañía de Madrid a Zaragoza y Alicante deixaren de treballar. El dia 18 romangué sense novetat, i a l'endemà els treballadors del ferrocarril donaren per acabada la vaga.²⁰⁶

Aquella vaga, que havia estat anunciada com a revolucionària i anàrquica, havia fracassat a escala espanyola. A Tarragona, però, no només fracassà, sinó que no es donà tal moviment. L'atur experimentat durant aquella setmana no es va veure continuat de manifestacions ni d'aldarulls, al contrari, es caracteritzà per ésser pacífic. Això es va veure reforçat per una ràpida actuació de les autoritats, que blindaren de seguretat el municipi. Pel que fa als obrers, segurament incidí el caràcter

201. BHT. *Diario de Tarragona*, 5 d'agost de 1917, pàg. 3. / BPT. *La Cruz*, 21 de juliol de 1917, pàg. 1.

202. BHT. *Diario de Tarragona*, 4 d'agost de 1917, pàg. 1.

203. BPT. *La Cruz*, 7 d'agost de 1917, pàg. 1.

204. BHT. *Diario de Tarragona*, 8 d'agost de 1917, pàg. 2.

205. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Expedients de personal (expedient 3)*, 1917, sig. top. N621.

206. BHT. *Diario de Tarragona*, 21 d'agost de 1917, pàg. 1 / BHT. *Tarragona Federal*, 21 d'agost de 1917, pàg. 2.

de les seves associacions, al qual ja hem fet referència, que estava escorat cap al mutualisme, i no cap a un sindicalisme reivindicatiu. La reacció de les elits fou diversa: els sectors conservadors i liberals culpaven als instigadors de la vaga, i no als obrers, que es convertien en simples peons. Tanmateix, fins i tot les dretes van obtenir una conclusió: les elits no podien deixar passar el missatge llançat: “hay que educar al pueblo evitando que sea instrumento ciego de los ambiciosos; hay que dar ejemplos de pública y privada moralidad; hay que restaurar la disciplina social y hacer que el patriotismo deje de ser patrimonio de los menos”.²⁰⁷ Els republicans, que s’expressaren a través de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació, volgueren minimitzar els efectes de la vaga. Així, posaven en valor el fet que no s’havien comès atemptats contra la propietat a Tarragona, i que si bé aquests s’havien produït a Barcelona, eren fruit d’actes puntuals, en cap cas una revolució social. Consideraven que s’havia produït un “movimiento nacional en espera de algo”.²⁰⁸

El gran exponent de garant de l’ordre a la ciutat fou, sens dubte, l’exèrcit. Això va fer que a principis de setembre dos regidors conservadors i un carlista proposessin enviar un missatge de simpatia i felicitació a l’exèrcit, al ministre de guerra i al governador militar de Tarragona, per “la energía con la que dominó el último movimiento revolucionario y por la rapidez con que logró devolverle tranquilidad a nuestra amada Patria”. D’altra banda, acordaren votar un crèdit de 500 pessetes per a fer un homenatge a l’exèrcit i la Guàrdia Civil que havien guardat l’ordre a la ciutat. Com que només eren presents regidors de signe conservador i carlista, la proposició fou acceptada.²⁰⁹

En definitiva, el tímid moviment obrer tarragoní no fou capaç (ni tenia les intencions) de portar a terme un moviment radical contra el sistema, ja que es trobava en una fase primerenca de desenvolupament²¹⁰. Tanmateix, la incidència sobre els sectors polítics fou diferent. Per als afectes al sistema, es tractava d’un atac a l’ordre, d’una revolució radical que necessitava precaució i polítiques regeneracionistes. Per als sectors reformistes i republicans, relacionats amb l’alta burgesia tarragonina, la poca incidència de la vaga fou essencial per a refermar-se en la seva ideologia, mentre a Barcelona els incidents despertaren un sentiment conservador a les ments de la burgesia.

6.5 ELS EFECTES DE LA GRAN GUERRA EN LES MENTALITATS: GERMANÒFILS I ALIADÒFILS

La dinàmica interna de la política tarragonina, assimilable a l’espanyola, ja inestable per les seves característiques pròpies, es va veure trasbalsada per la incidència de la Gran Guerra en les mentalitats. L’aparent neutralitat espanyola al conflicte només fou formal: totes les ments cultivades del país, especialment les del món de la política i la cultura (fortament relacionats) es dividiren entorn diversos eixos de simpatia i odi envers els països contendents.

A Catalunya es barrejaren motivacions polítiques i històriques (ambdues contaminades pel nacionalisme català). Els germanòfils presentaven Alemanya i Àustria-Hongria com un referent federatiu, i recordaven l’aposta catalana pel rei Habsburg enfront del francès Felip V (casos de Francesc Cambó i Enric Prat de la Riba). Això es veia sustentat des de la francofòbia pel rebuig al model centralitzador francès. Els aliadòfils, per la seva banda, empraren la revista *Iberia* (dirigida pel republicà tarragoní Antoni Rovira Virgili) per impulsar una intensa francofília. Combatereu els arguments germanòfils adduint que el suposat federalisme era més proper al feudalisme (en el cas d’Àustria-Hongria ni tan sols es complia la llei); apostant pel model britànic, tolerant amb altres llengües; i contradient el suposat centralisme francès mitjançant l’afirmació que excepte el Rosselló, tots els territoris francesos ho eren per voluntat popular.²¹¹

207. BPT. *La Cruz*, 21 d’agost de 1917, pàg. 1.

208. BHT. *El Comercial*, 26 d’agost de 1917, pàg. 1.

209. AHCT. Fons de l’Ajuntament de Tarragona, *Llibre d’Acords Municipals*, sessió del 3 de setembre de 1917, foli 175v, sig. top. P2135.

210. Vegeu apartat de Societat.

211. DIAZ-PLAJA: *Francófilos y germanófilos*. Madrid: Alianza Editorial, 1989, pàg. 95-98.

6.5.1 ELS CONDICIONANTS ECONÒMICS: LA GUERRA AL COMERÇ

Totes les grans potències en conflicte tenien en comú una economia fonamentada en un comerç desenvolupat. Alemanya depenia de les importacions per alimentar de primeres matèries a les seves fàbriques. Els aliats promocionaren una estratègia basada en l'ofegament dels imperis centrals mitjançant el bloqueig comercial. Així, comerciar amb aquells països era traïr els aliats. La política britànica, però, es basava en el "*Business as usual*", és a dir, continuar treballant en allò que havia fet ric el Regne Unit. La complementació d'aquestes dues polítiques necessità una peça aparentment aliena en l'escenari bèl·lic: els països neutrals. Atès que Alemanya necessitava les primeres matèries que li havia proporcionat fins llavors el Regne Unit, i que els britànics necessitaven vendre els seus estocs per disposar de recursos per a la guerra, els països neutrals proporcionaren als dos països els intermediaris, agents comercials que s'ocuparen de comprar productes britànics i vendre'ls a Alemanya. El bloqueig marítim d'ambdós bàndols feia que Holanda i Dinamarca fossin països de pas per arribar als mercats alemanys. Espanya en fou un dels exemples més característics. El torrent d'or que arribà al país en aquells anys no només fou fruit de les exportacions, sinó de la simple revenda. Tanmateix, això esdevenia una tasca arriscada, ja que els països aliats, encara que conscients que el manteniment de les exportacions era conseqüència de l'activitat dels intermediaris neutrals, exigiren que es complís el bloqueig als països neutrals. Els conflictes resultats d'aquesta incoherent i ambivalent política aliada generarien un ambient propici a la generació de sentiments d'odi per part dels afectats.²¹²

Tarragona presentava unes condicions ideals per a participar d'aquest comerç oportunista. Com hem vist, la seva producció industrial era escassa i afectada negativament pel desproveïment del moment. No obstant això, comptava amb una tradició comercial marítima que es remuntava a finals del segle XVIII, i amb unes infraestructures adequades per a l'exercici de la revenda (port, magatzems...). Els burgesos tarragonins, doncs, no deixaren escapar una oportunitat així, i optaren per intentar trencar el bloqueig britànic com a complement al ja sucós negoci d'aprovisionament dels aliats. Els aliats no cessaren de posar traves a un comerç que els arrabassava mercats. El novembre de 1915 el consolat francès a la ciutat anuncià que totes les mercaderies procedents de països neutrals destinades a les colònies franceses del Marroc i Tunis haurien d'anar acompanyades d'un certificat de l'autoritat duanera local i d'un visat expedit pel cònsol francès.²¹³

Foren nombrosos els episodis d'apressament de vaixells per part dels aliats. El primer cas d'obstrucció al comerç fou pocs mesos després d'iniciada la guerra. El vapor anglès *Gravina*, procedent de Barcelona, atracà a Tarragona el 18 de setembre de 1914, sortint el mateix dia amb destinació a Hamburg.²¹⁴ El vaixell, propietat de la Sociedad Exportadora Tarraconense, fou interceptat pels britànics, els quals confiscaren tant el vaixell com les mercaderies que contenia, entre elles partides de vi obtingudes a Tarragona. La Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de la ciutat inicià negociacions per tal de defensar els interessos de l'empresa local, i a través del Consolat d'Espanya al Regne Unit assolí, el març de 1915, que fossin tornades les mercaderies.²¹⁵ Aquest no fou l'únic incident dels aliats amb la companyia tarragonina fundada per una família alsaciana germanoparlant. El 1916 l'antiga De Muller va rebre una comunicació (en francès) del Consolat General francès a Barcelona, on es demanava que certifiqués que no ocupava a cap obrer de nacionalitat alemanya, austrohongaresa, turca o búlgara.²¹⁶

El principal argument dels comerciants i d'Alemanya fou l'existència d'un dret de gents que permetia

212. Vid. cita 1, pàg. 231-234.

213. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessió del 30 de desembre del 1915, foli 49, sig. top. 1051.

214. BHT. *Diario de Tarragona*, 19 de setembre de 1914, pàg.3.

215. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessions del 30 de març de 1915 i del 29 d'abril de 1915, folis 39-40, sig. top. 1051.

216. AHCT. Fons De Müller, *Correspondència consular: Consulat Général de France, 1916*, sig. top. 7541.

comerciar amb els imperis centrals amb la condició que els aliats inspeccionessin els vaixells en cerca de “contraban”. La llista dels articles englobats en la concepció de “contraban” estava reglamentada per la declaració de Londres de 1909, i quedava dividida en el “contraban absolut” (armes), que permetia la seva confiscació; el “contraban condicional” (articles de consum –cas del vi–), que només podien ésser embargats si es demostrava que anaven destinats a l’enemic; i, per demanda del Regne Unit el 1909, els articles que no podien ésser mai declarats com a contraban de guerra: les primeres matèries.²¹⁷

L’èxit de la Cambra per a solucionar aquest tipus de problemes la convertí en un referent. A mitjan 1915 es va demanar al govern d’Espanya que les mercaderies procedents d’Alemanya i Bèlgica, a través dels Països Baixos, i amb destinació a Espanya, no patissin el bloqueig aliàt, demanant un salconduit.²¹⁸ A principis de 1916 l’entitat local va rebre una carta demanant consell i ajuda “sobre el hecho anómalo de que las mercancías salidas de los puertos españoles con destino a Holanda, especialmente vinos, avellanes, naranjas y otros Frutos, son detenidas por orden del Gobierno de Inglaterra, con grave perjuicio de los exportadores”. Es va acordar enviar una carta al ministre d’Estat per sol·licitar al govern britànic una major tolerància en els controls efectuats als vaixells enviats als Països Baixos. Es va exposar “la gravedad que reviste el hecho de que apenas iniciado un negocio, las más de las veces ha de quedarse en suspenso por haber sido declarado por el gobierno inglés materia prohibitiva de exportarse”.²¹⁹ Al darrere d’aquesta petició hi havia la intenció d’emprar Holanda com a país intermediari en un comerç tant contradictori de la política aliada com evident.²²⁰

La retenció de vaixells mercants procedents de Tarragona, però, continuà. El maig de 1915, per segona vegada era apressada una partida de vi per part del Regne Unit.²²¹ L’abril de 1916 el vapor noruec *Frisia*, el consignatari del qual era un tarragoní, va veure confiscat pel mateix aliàt els seus paquets postals.²²² El juny el vapor noruec *Santiago*, que era propietat de comerciants tarragonins, va veure decomissades les seves mercaderies per part de les autoritats britàniques.²²³ A l’octubre el vicecònsol de Porth Talbot envià una carta anunciant que a la duana d’aquell port s’havien embargat mercaderies procedents de Tarragona (entre altres indrets) i que es trobaven al vapor noruec *Hispania*. La mateixa sort havien sofert el contingut del vapor danès *Rhone*. En ambdós casos, les matèries retingudes foren traslladades al nord de les illes britàniques, a North Shields, on foren desembarcades. La via que s’obria per als propietaris dels vaixells era la de fer valdre els seus drets al Tribunal de Preses britànic.²²⁴ Al desembre el vapor danès *Tiber*, procedent de Tarragona, fou detingut al port francès de Brest, on quedà retingut amb les seves mercaderies sota l’acusació de subministrar als alemanys (malgrat que el seu port de destí era a Dinamarca).²²⁵

Els governs aliats no foren aliats a l’efecte que estava tenint la guerra sobre les importacions, i van intentar evitar que la producció de països neutrals envaís els mercats interns de productes que no fossin estrictament necessaris. En aquest sentit, el govern francès impulsà mesures prohibitives contra la importació d’articles de luxe. Tarragona estava especialitzada en l’elaboració d’un producte d’aquest tipus: els vins i els licors, especialment a la societat La Unión Agrícola. Així, tant

217. Vid. cita 1, pàg. 193-195.

218. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessió del 30 de juny de 1915, foli 42v, sig. top. 1051.

219. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessió del 31 de gener de 1916, foli 51, sig. top. 1051.

220. Vid. cita 1, pàg. 233.

221. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessió del 27 de maig de 1915, foli 41v, sig. top. 1051.

222. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessió del 28 d’abril de 1916, foli 54v, sig. top. 1051.

223. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessió del 28 de juny de 1916, foli 56, sig. top. 1051.

224. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessió del 31 d’octubre de 1916, foli 59, sig. top. 1051.

225. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessió del 27 de febrer de 1917, foli 65, sig. top. 1051.

els participants en la seva fabricació com els comerciants que l'exportaven, reclamaren el 1916 al govern francès una major permissivitat. Proposaren l'aplicació del model que havia adoptat el Regne Unit: l'autorització de la importació d'una tercera part del volum que s'importava abans de la Gran Guerra.²²⁶

El mateix any 1916, el Consolat de França a la ciutat va fer arribar comunicacions als comerciants, exportadors, industrials i agents de duanes, on s'anunciava que aquells que mantinguessin relacions directes o indirectes amb cases que figuressin a les anomenades "l·listes negres" franceses o britàniques, no serien "recomendadas por este consulado a los comerciantes de las potencias aliadas".²²⁷ Aquestes l·listes, impulsades pels britànics, consistien en una relació de les cases mercantils espanyoles a les quals els governs aliats acusaven de donar suport als alemanys, excusa que empraven per a prohibir als seus súbdits qualsevol mena de relació comercial amb ells. Aquesta l·lista, actualitzada amb assiduitat, constituïa (almenys per als germanòfils) un constant recordatori del menyspreu dels aliats envers Espanya.²²⁸

Aquesta activa limitació al lliure comerç alarmà els comerciants locals, que reclamaren accions. El desembre de 1916 i el febrer de 1917 el ministre d'Estat espanyol i la cambra tarragonina iniciaren de nou una tasca col·laborativa per a l'alliberament de les partides dirigides a Copenhagen des de Tarragona, amb un objectiu afegit d'aconseguir que el govern britànic permetés la lliure circulació amb els ports d'Holanda i Dinamarca.²²⁹ També es va demanar que els vaixells que es dirigien a Espanya des del mar Bàltic, no haguessin d'atracar a un port anglès (usualment Gibraltar) per a sofrir una inspecció, tal com s'havia establert. S'adduïa que era necessari el ràpid aprovisionament de bacallà, ateses les carències d'abastiment del país. Per acabar, es reclamà el retorn de la correspondència que estava essent constantment interceptada pels aliats, i que tenia com a destí diversos comerciants tarragonins.²³⁰

Totes aquestes demandes foren menystingudes. El maig de 1917 un nou vaixell, del qual no transcendí el nom, però consignat a Netherlands Oversea Trust Co i de matrícula d'Amsterdam, que portava vi des de Tarragona, fou capturat per les autoritats britàniques. L'estiu d'aquell any les limitacions es tornaren en prohibicions. El govern italià prohibí l'exportació de dogues, provocant una carència d'envasos, i el francès prohibí la sortida de bótes de vi buides (a excepció dels comerciants francesos), cosa que a la pràctica significava la prohibició d'importar. L'obstacle més gran del comerç tarragoní fins aleshores, el Regne Unit, anà més lluny, prohibint totes les importacions de vi procedents d'Espanya.²³¹ Així, de sobte, l'intens comerç que tant estava beneficiant la ciutat, es tallà per una decisió política, rebutjant completament la doctrina econòmica liberal de lliure comerç que havia imperat fins aleshores. Tanmateix, la forta presència comercial a França i el Regne Unit reaccionà: al setembre es formà a París l'Associació Espanyola d'Importadors, amb l'objectiu de lluitar contra les prohibicions d'importació.²³² Al desembre, el Sindicato de Exportadores de Vinos de Tarragona participà en una declaració conjunta en la qual es denunciava que amb les prohibicions cursades pels governs aliats, a les quals s'hi sumaren les limitacions del govern nord-americà per exportar primeres matèries, la indústria i el comerç tarragoní estava ferit de mort.²³³

226. AHT. Fons Chartreuse, *Súplica de l'ambaixador d'Espanya a París en relació a les mesures prohibitives d'articles de luxe adoptades pel govern francès, 1916*, sig. top. 6.

227. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessió del 28 de setembre de 1916, foli 57v, sig. top. 1051.

228. BHT. *Diario de Tarragona*, 28 de novembre de 1916, pàg. 1.

229. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessions del 29 de desembre de 1916 i del 29 de gener de 1917, folis 61 i 63v, sig. top. 1051.

230. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessió del 30 de març de 1917, foli 66, sig. top. 1051.

231. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessió del 27 de juny de 1917, foli 72, sig. top. 1051.

232. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessió del 27 de setembre de 1917, foli 73v, sig. top. 1051.

233. BHT. *Diario de Tarragona*, 13 de desembre de 1917, pàg. 2.

El 1918 encara eren vigents les reclamacions per les naus capturades a Brest amb direcció a Dinamarca.²³⁴ Al gener fou aturat un vaixell, del qual no transcendí la nacionalitat de la matrícula ni el nom, que transportava vi al Canadà, i que hagué d'esperar al Port de Liverpool fins al setembre (a la fi de la Gran Guerra).²³⁵ L'abril la Cambra de Comerç envià una súplica l'ambaixador espanyol a Londres perquè el govern britànic aixequés la prohibició d'importar vins espanyols i relaxés els controls que els vins tarragonins havien de patir en direcció a Dinamarca.²³⁶ Acabada la guerra, no seria fins l'abril de 1919 que la Cambra de Comerç va rebre la comunicació que el govern britànic havia autoritzat la importació de vins i licors espanyols.²³⁷

La conclusió d'aquesta successió d'episodis fou la creació, dins l'estament comercial, d'un ambient poc propici als responsables de limitar el desenvolupament comercial que les circumstàncies bèl·liques generaven: els aliats. L'actitud agressiva dels governs francès i britànic (especialment aquest últim) impedia la creació d'un sentiment aliadòfil en una classe que, per ideologia, podria haver optat per aquesta tendència. D'altra banda, era evident que els comerciants tarragonins estaven emprant tècniques per comerciar amb Alemanya, eludint els controls aliats, i amb la complicitat dels països bàltics i els Països Baixos. Tàctiques picaresques, com emprar vaixells amb pavelló danès, noruec o anglès, foren usuals als comerciants tarragonins. Els noms d'aquests vaixells delaten aquesta pràctica: amb matrícula de Dinamarca hi havia un vaixell anomenat *Ebro*, amb pavelló britànic hi havia un *Cortés*, un *Valdés*, un *Balbo* "...", amb matrícula de Noruega hi havia un *Santiago*, i de Suècia hi havia un *Hispania* o un *Iberia*.²³⁸ Així, les mercaderies eren exportades als països pròxims a Alemanya on es compraven per a vendre als imperis centrals.

6.5.2 ALIADÒFILS I GERMANÒFILS

El 29 de juny de 1914 l'Ajuntament rebia oficialment, a través de l'Imperial i Reial Viceconsolat d'Àustria-Hongria la notícia que els arxiducs hereus d'aquell país havien estat assassinats.²³⁹

Si bé la gran majoria de la població optà per una postura neutralista enfront de la Gran Guerra, dos àmbits es veurien totalment imbuïts de l'esperit bel·licós que inundava Europa: els polítics i els intel·lectuals. En alguns casos, el factor configurador d'una presa de possessió fou la simple adscripció social: la burgesia agrària, la noblesa, l'església i exèrcit foren generalment germanòfils; al contrari que la intel·lectualitat, i els burgesos industrials i comercials, aliadòfils. En altres casos, l'acció directa de les potències bel·ligerants generà un estat d'opinió: el cas de la "guerra al comerç" dels aliats tindria un reflex del bàndol contrari en els enfonsaments de vaixells mercants protagonitzats pels alemanys. A la llarga, aquestes accions concedirien més arguments als dos corrents. Finalment, es generaren fòrums de discussió populars, com els cafès, els ateneus, etc., o fòrums restringits a un selecte grup afí, com fou el cas dels diaris, alguns dels quals subvencionats pels còsols dels països que es defensaven (el cas de la revista *Iberia* d'Antoni Rovira Virgili, finançada pel cònsol general francès).²⁴⁰

Tarragona esdevenia un camp propici per als enfrontaments d'aquest tipus. Si la seva naturalesa de

234. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessió del 30 de març de 1918, foli 79, sig. top. 1051.

235. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessions del 31 de gener de 1918 i del 25 de setembre del 1918, folis 78 i 81v, sig. top. 1051.

236. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessions del 30 d'abril de 1918 i del 27 de maig de 1918, folis 80-81, sig. top. 1051.

237. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessió del 29 d'abril de 1919, foli 73v, sig. top. 1051.

238. JUNTA DE OBRAS DEL PUERTO DE TARRAGONA: *Estadística de los años 1916 a 1921-22*. Tarragona: Imprenta de F. Sugrañes, 1922 (exemplar cedit de l'APT a l'autor).

239. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Expedients de personal* (expedient 31), 1914, sig. top. N651.

240. MORENO JULIÀ, Xavier: "Spain and the Spanish facing the First World War: some aspects to consider", a *International Conference organised by the First World War Centennial Committee the House of Terror Museum and the 20th Century Institute. Europe's Great War and the Genesis of the New World Order*. Ponència presentada a Terror Háza, Budapest, 12 de novembre de 2013.

seu eclesiàstica i militar jugava aparentment a favor de la germanofilia, l'existència d'una burgesia amb idearis republicans i regionalistes esdevenia un focus de suport al bàndol aliat. Les simpaties (i els odis) dels aliadòfils estaven dividits. Existia una germanofòbia que posava l'accent en la brutalitat i la violència dels alemanys. D'altra banda, la simple identificació dels imperis centrals amb el conservadorisme portà als sectors liberals i esquerrans a combatre la simpatia per aquelles idees.²⁴¹ L'existència d'anglòfils era reduïda, explicada, en part, per l'existència d'un greuge històric (Gibraltar) i pel ja explicat bloqueig al comerç.²⁴² Els russos tampoc despertaren gran simpatia, en part per la seva fama de bàrbars, i en part per la seva condició d'autocràcia. Tanmateix, es valorava el seu esforç com a pràctic, de distracció dels alemanys i austríacs.²⁴³ L'entrada dels Estats Units a la Gran Guerra suposà un refermament del suport dels nacionalistes catalans en conèixer els plantejaments de Wilson sobre les nacionalitats.²⁴⁴

Els aliadòfils, però, sentiren especial predilecció envers França, fins al punt que tingué un pes enorme la denominació de "francòfils" entre els partidaris dels aliats. Per als intel·lectuals era el bressol d'un paradigma que posava per damunt l'espiritualitat sobre la tècnica, per als polítics era la democràcia cristal·litzada, el pacifisme truncat per la bel·ligerància d'Alemanya, l'exemple de la igualtat representada pels soldats negres, que lluitaven per la mateixa pàtria que els francesos.²⁴⁵

La llista d'aliadòfils de Tarragona constava d'un gran nombre de personalitats. Al capdavant de tot ells, però, es trobaven els cònsols que representaven països aliats, veritables agents institucionals d'aquelles potències a la ciutat. La majoria eren tarragonins il·lustres (polítics i burgesos) que tenien lligams afectius amb els països que representaven. Existia el consolat de França, el cònsol del qual, des de 1912 fins a 1939, fou Josep Merelo i Barberà. El Regne Unit tenia un viceconsolat, presidit, de 1912 a 1969, per Ignaci Navarro. Itàlia era representada (nominalment) pel vicecònsol Conrad Carandi Greci des de 1902 fins a 1943. Rússia, amb un altre viceconsolat, fou representada, des de 1895 a 1916, pel vicecònsol Ricard Cascante; del 1916 al 1917 el càrrec es mantingué pel cònsol francès (Merelo), i el 1917 la institució fou clausurada. Els Estats Units eren representats des del 1901 per l'agent consular Louis Guido Agostini; el 1915 la plaça quedà vacant, fins que a l'any següent fou ocupada per César-Franklin Agostini.²⁴⁶ D'altra banda, l'industrial i regidor conservador Manuel de Orovio Romeu, ocupà el càrrec de cònsol d'Itàlia (a la pràctica), d'Uruguai i de Portugal.²⁴⁷ La seva activitat esdevindria a vegades, com explicarem més endavant, massa propera a l'intervencionisme a la política local.

Dins el gran nombre d'aliadòfils de la ciutat, el cas més curiós (i que trenca els esquemes establerts als quals al·ludíem amb anterioritat) fou el de l'arquebisbe Antolín López Peláez. Malgrat que pertanyia a les altes instàncies eclesiàstiques, no amagà les seves simpaties pels aliats. Es declarava neutral i hispanòfil i no amagà les seves simpaties pels francesos i els italians, justificades per la seva condició de "nacions catòliques". Malgrat que França era un govern laic, López Peláez animava a no confondre els governs amb la població i recalca el fet que els imperis centrals eren impulsats per l'esperit prussià, imbuït del luteranisme. Considerava Bèlgica un "país màrtir".²⁴⁸

Els aliadòfils més conscienciats amb la causa arribaren a participar directament a la guerra. Així, alguns s'allistaren com a voluntaris a les tropes aliades (especialment, franceses). El col·lectiu més important fou el dels catalans. Els estudis de Solé i Pla, fundador del Comitè de Germanor dels voluntaris catalans, els classifiquen en: a) "Catalans de Catalunya", nascuts a la regió o considerats

241. Vid. cita 211, pàg. 148, 150-153, 223-225.

242. *Ibidem*, pàg. 349.

243. *Ibidem*, pàg. 397-399.

244. *Ibidem*, pàg. 422-426.

245. *Ibidem*, pàg. 303-321.

246. GRAMUNT, José: *Los consulados extranjeros en Tarragona*. Barcelona: Sugrañes Hermanos, 1961, pàg. 22, 24-25, 28 i 38.

247. CASTELLVÍ, Josep Maria; GUARRO, Josep: *La guerra secreta del Mediterrani. Submarins alemanys i vaixells aliats a la costa de Tarragona (1914-1918)*. Lleida: Pagès; pàg. 103-104.

248. BN. *Nuevo Mundo*, 8 de desembre de 1916, pàg. 12.

per Solé i Pla catalans; b) "Catalans no identificats com a tals", és a dir, sense cap prova d'ésser catalans però que el comitè els considerava com a tals; c) "Catalans de França", catalans del sud de França o nacionalitzats francesos, i d) "Catalans fills del pancatalanisme", és a dir, aquells voluntaris dels territoris que componien l'antiga Corona d'Aragó. Aquesta classificació, però, en realitat volia maximitzar la contribució catalana a la causa aliada, ja que, essent el Comitè de Germanor una associació catalanista, pretenia internacionalitzar el nacionalisme català. Així, les quatre "categories" aplegaven 954 voluntaris dels 2.118 espanyols, però d'aquests només 546 eren "catalans de Catalunya" (i dins aquests hi havia un gran nombre de persones no catalanes). D'aquests només divuit eren tarragonins. Moriren quatre tarragonins, tretze sobrevisqueren i un desertà.²⁴⁹

Dels voluntaris tarragonins seria especialment reivindicat el fill del cònsol nord-americà, Guido Hector Agostini Banús. Enormement convençut de la superioritat moral dels aliats, considerava molt greu la "passivitat, la general cobardia, el nostre egoisme que ens portava a no interessar-nos directament en la lluyta al costat de la França amenassada". S'allistà a la Legió estrangera, essent destinat a la "Llegió de titans". Ascendí a caporal *grenadier* i va rebre dues condecoracions de guerra, ja que, segons els seus companys, "portava a cercar els llocs de mes perill, exposant-se mil voltes cada dia per a salvar un company ferit y a prendre part en les empreses mes follament atrevides". Va morir en l'atac a Verdun el dia 31 d'agost de 1917. Els seus companys aliadòfils enviaren una petició a l'Ajuntament, acompanyada de 1.200 pessetes, per a la construcció d'una font amb el seu nom i la seva efigie, aduint que era "el mensatger de la victòria".²⁵⁰

El gener de 1918 els aliadòfils tarragonins s'organitzaren en la Sociedad Amigos de Francia, amb la intenció de "fomentar les relacions comercials, artístiques, culturals, polítiques i socials entre tots els països llatins del món i, d'una manera especial entre Espanya i França". El president de l'organització fou Pere Lloret Ordeix, president de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació, republicà destacat (recordem que seria el primer alcalde de Tarragona a la II República), era regidor de la mà dels republicans nacionalistes i president de la Diputació Provincial. Un dels vicepresidents, Josep Ventosa, era, a més, regidor pel Partit Regionalista.²⁵¹

Abans de la formació d'aquesta societat, però, era evident la unitat dels anomenats francòfils, un col·lectiu essencial dels aliadòfils. Així, el 1917, el dia de la festa nacional francesa (14 de juliol), s'aplegaren tots els cònsols de les nacionals aliades, i la Lliga Catalanista, el Centre Republicà Federal i el Centre Republicà Radical hissaren la bandera francesa, fent públic de forma clara el seu posicionament sobre la Gran Guerra.²⁵² Els Amigos de Francia es distingiren per una activa promoció de la seva ideologia a través de sessions de cinematògrafs, projectant pel·lícules relacionades amb la guerra, preses des de la perspectiva francesa, com els films *La Batalla del Somme*.²⁵³ Els organitzadors asseguraven que "Los Amigos de Francia en Tarragona jamás se han propuesto impresionar a la opinión neutral con las jactancias troglodíticas de sus adversarios en sentimiento y orientación"; les paraules que empraven, però, indicaven el contrari. Prometeren fer, a part de les sessions cinematogràfiques, cicles de conferències a càrrec de científics i literats francesos, i audicions fetes per artistes de la mateixa nacionalitat.²⁵⁴

A la banda contrària, existia un moviment d'opinió favorable als països de cultura germànica (Alemanya i Àustria-Hongria), els germanòfils. Admiraven l'organització, la racionalitat, el patriotisme i la disciplina dels països de cultura alemanya. Consideraven paradigmàtics aquests països com a referents de complementació de monarquia i llibertats i drets constitucionals. Hagueren de

249. MARTÍNEZ FIAL, David: *Els "voluntaris catalans" a la Gran Guerra (1914-1918)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, pàg. 149-164.

250. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Expedients de personal (expedient 62)*, sig. top. N622.

251. BHT. *Renovació*, 13 de gener de 1918, pàg.3.

252. BHT. *Diario de Tarragona*, 17 de juliol de 1917, pàg.2.

253. BHT. *Diario de Tarragona*, 31 de gener de 1918, pàg.2.

254. BHT. *Diario de Tarragona*, 7 d'abril de 1918, pàg.2.

defensar-se de les acusacions de donar suport a bàrbars, recordant que el que els alemanys feien a Bèlgica, els aliats ho feien a les seves colònies.²⁵⁵

Els imperis centrals eren representats pel consolat alemany, al capdavant del qual hi havia, des del 1894, Pelayo Montoya Aranda, que el 1917 fou substituït pel regidor conservador Jaume Nadal Delhom. Àustria-Hongria era representada des de 1890 pel vicecònsol Josep de Müller Patxot, propietari de la Sociedad Exportadora Tarraconense (recordem que fou la primera companyia afectada per les limitacions comercials aliades). De 1916 a 1917 fou substituït per Ferran de Querol i Bofarull, i després d'ell la representació d'aquesta potència quedà vacant fins a 1922, en què seria ocupada durant un any per Ignaci Balcells Suelves.²⁵⁶

Els germanòfils no presentaren una organització tan visible com els aliadòfils, si bé el seu suport als imperis centrals anà molt més lluny de la simple simpatia. Els conservadors i els carlistes donaven suport obert a aquest bàndol, especialment a Alemanya. Fins i tot el diari catòlic *La Cruz* era afí a la coalició austroalemanya. La xarxa de suports germanòfils era poc extensa, però estratègicament situada. El comandant de marina de Tarragona, Manuel Bustamante, màxim responsable militar del port, no amagava les seves simpaties per la cultura alemanya. El mateix alcalde de Tarragona, Josep Prat Prats, esdevenia un dels simpatitzants més destacable d'Alemanya. El seu suport no es limitava a la simple admiració. Foren molt més actius que els aliadòfils. El mateix alcalde, emprant la seva influència al Serrallo, utilitzava determinats pescadors per comunicar-se amb els submarins alemanys. La Companyia Vilella, a la qual al·ludíem com a exemple d'indústria petrolera (La Pensilvania), era sospitosa de subministrar petroli als mateixos alemanys. Fins i tot el cònsol d'Itàlia i Portugal, Manuel de Orovio, fou sospitós de formar part de les xarxes d'espionatge alemanyes a la ciutat. L'exposició de Tarragona a l'espionatge dels imperis centrals arribà al punt en què els serveis secrets italians localitzaren a Hassiz Hassan, un oficial de l'exèrcit turc que es volia traslladar al nord d'Àfrica des d'un submarí per incitar una revolta.²⁵⁷

6.5.3 ELS CONFLICTES: LES LLISTES NEGRES I LES TENSIONS DE GÈNER DE 1918

Ambdós grups protagonitzaren un constant debat ideològic a través dels altaveus de cada tendència. Així, els plens municipals esdevenien el camp de combat per als enfrontaments dels aliadòfils i germanòfils polítics, mentre que les discussions intel·lectuals eren protagonitzades des de la premsa. Un dels principals punts de fricció fou la controvèrsia sobre les llistes negres. Aquestes no només servien per pressionar els germanòfils, sinó a tots els industrials i comerciants, els quals havien d'ésser, obligatòriament, o neutrals o aliadòfils, per tal de no sofrir les limitacions dels aliats. La susceptibilitat dels cònsols aliats (especialment del francès Merelo) envers els suposats germanòfils arribà a un punt alarmant. Així, com ja avançàvem amb anterioritat, l'industrial químic Manuel Albiac fou objecte de sospita per part del cònsol Merelo pel simple fet que un dels seus productes (el betum) tenia com a marca la denominació Káiser. De fet, davant l'amenaça d'ésser inclòs en les llistes negres aliades, el senyor Albiac hagué de publicar un article a la premsa, en la qual feia constar que la seva companyia "tiene a mucho honor reconocer al pueblo francés y a sus aliados, dotes elevadísimas de ilustración y caballerosidad, que le hacen digno del más alto respeto".²⁵⁸ De fet, Albiac havia viscut a Lyon i a París.²⁵⁹

Els germanòfils tarragonins, expressats a través del diari *La Cruz*, no dubtaren a atacar directament, en algunes ocasions, als aliadòfils, fins i tot abans que als mateixos aliats; arribant a responsabilitzar-

255. Vid. cita 211, pàg. 113-117, 125-127 i 133-137.

256. Vid. cita 47, pàg. 11 i 13.

257. Vid. cita 247, pàg. 34, 76, 82-83, 96 i 103-104.

258. BHT. *Diario de Tarragona*, 10 de maig de 1917, pàg. 2.

259. AHCT. Fons Albiac, *Correspondència avi Manuel Albiac, 1906-1908*, sig. top. 33/6.

los de la confecció de les llistes negres. Afirmava que “Inglaterra tiene en funciones verdaderos ejércitos de espías. Estos espías son... españoles, es decir, lerrouxistas, ferreristas, anarquistas, republicanos, demócratas y hasta conservadores. Tienen por «misión» denunciar ante los cónsules los nombres de aquellos individuos de la ciudad que fuesen germanófilos”. Aquestes denúncies eren recopilades en les llistes negres, que eren repartides per tots els països aliats. S’acusava els aliats de fer el mateix joc que la Inquisició, i als aliadòfils, de simples espies.²⁶⁰ Els efectes d’aquesta “abominable política, que trata de que todo el mundo ayude a la destrucción de Alemania” foren sentits a la ciutat de forma immediata. Els germanòfils acusaven la pràctica de les llistes negres de provocar l’acomiadament de 60 obrers d’una companyia que treballava des de feia temps a la ciutat, probablement la Sociedad Exportadora Tarraconense, propietat del cònsol austrohongarès, Josep de Müller. S’acusava al govern liderat pel primer ministre liberal Comte de Romanones (obertament aliadòfil) de permetre l’atac als interessos espanyols.²⁶¹ La situació arribà el 1918 a uns nivells de crispació impropis d’un país neutral, ja que, segons els germanòfils, a les llistes negres anglesa i francesa, s’hi sumà una espanyola, en què entraven els germanòfils, que eren econòmicament marginats pels aliadòfils.²⁶²

La posició aliadòfila envers les llistes negres fou clarament defensiva. D’antuvi, negaven donar suport a aquesta pràctica, ja que defensaven l’economia nacional per sobre de tot. Tanmateix, afirmava que “hace falta ser tonto de nacimiento para pretender que cualquiera de los beligerantes contribuya a acrecentar la fuerza del enemigo”. Titllaven l’oposició a aquestes llistes d’“incomprensible”. Justificaven els atacs a la sobirania d’un país neutral adduint que Alemanya era a tot arreu, ja que tenia empreses disseminades per tot el món. Fins i tot acusaven a les companyies espanyoles que tenien relacions econòmiques amb els alemanys d’èsser contribuents al desenvolupament del seu poder militar. Davant el presumible atac al lliure comerç que suposaven aquestes llistes, defensaven que “Inglaterra no nos exige que comercemos con ella a la fuerza. Se ha limitado a decirnos que no comerciará con nosotros, si con ello beneficiamos a Alemania”.²⁶³ Fins i tot aliadòfils inclosos a aquestes llistes arribaren a defensar dels atacs al senyor Merelo, afirmant que per molt negatives que fossin aquelles pràctiques, el cònsol francès només complia amb el seu deure com a representat d’aquella potència a la ciutat.²⁶⁴ A la darrereria de la Gran Guerra, esclatà un nou escàndol amb motiu de les llistes negres. Aparentment, els empresaris de les sales de cinema Coliseo Mundial i El Salón Moderno rescindiren un contracte amb el consolat alemany, segons el qual es projectarien pel·lícules germàniques, ja que el consolat francès amenaçà d’incloure’ls a les dites empreses a les llistes negres. Els aliadòfils, incapaços de justificar una acció d’aquest caire (recordem que Los Amigos de Francia projectaven filmacions de guerra franceses), optaren per emprar la fal·làcia: “si comparamos este procedimiento con el de torpedear barcos neutrales”.²⁶⁵

Les esferes del conflicte intel·lectual i el polític es barrejaren al gener de 1918 generant una crisi de grans proporcions, que sacsejà la vida política tarragonina alhora que la notícia arribava arreu d’Espanya com a exemple de conflicte entre aliadòfils i germanòfils. El dia 8 de gener de 1918 era la data fixada per a l’elecció, per part dels regidors, de l’alcalde i de les comissions municipals. Previsiblement, seria escollit el conservador Josep Prat Prats, germanòfil (havia signat donant suport al manifest germanòfil), acusat d’espia al servei d’Alemanya. Els regidors Orovio, Boada i Musolas, del Partit Conservador, no es presentaren, cosa que deixava en minoria els partidaris de Prat. La resta de regidors conservadors i els carlistes abandonaren el ple, que hagué d’èsser suspès. Immediatament, el primer ministre va rebre el telegrama “Regionalistas para obtener Alcaldía Tarragona conseguido veto francés contra conservador Prat alcalde interino”. Aparentment, els tres

260. BPT. *La Cruz*, 8 de setembre de 1916, pàg. 1.

261. BPT. *La Cruz*, 18 d’octubre de 1916, pàg.1.

262. BPT. *La Cruz*, 10 de gener de 1918, pàg.1.

263. BHT. *Diario de Tarragona*, 28 de novembre de 1916, pàg.1.

264. BHT. *Diario de Tarragona*, 23 de maig de 1917, pàg.2.

265. BHT. *El Comercial*, 7 d’abril de 1918, pàg.1.

regidors s'havien absentat del ple per pressions del cònsol francès, senyor Merelo, el qual els hauria amenaçat a incloure les seves empreses en les llistes negres, per tal d'evitar que un germanòfil assolís l'alcaldia de nou. La Lliga Regionalista, per la seva banda, per assolir l'alcaldia, hauria contactat amb el representant francès per assegurar-li una votació d'on sortís un alcalde aliadòfil aprovat tant per republicans com regionalistes i socialistes.²⁶⁶

Els fets llençaren a un combat dialèctic a les dues tendències. Els germanòfils denunciaren que s'havia comès una greu afronta contra la llibertat i la sobirania del poble de Tarragona, al qual es volia imposar una voluntat forana (la francesa). S'acusava directament al cònsol Merelo i als integrants de Los Amigos de Francia de protagonitzar una aliança entre republicans (recordem que el president de l'associació era també president de la Diputació Provincial de la mà dels republicans nacionalistes) i aliadòfils per tal de desbancar Prat, emprant l'amenaça i la coacció als regidors abans esmentats. El mateix Prat envià un telegrama al rei, en el qual afirmava que per pressions del cònsol francès Tarragona no podia escollir el seu alcalde. Juntament amb els regidors que si havien assistit a la sessió plenària, Prat envià un telegrama al primer ministre en el qual feia constar la seva indignació davant una violació tan flagrant de la llibertat política, i assegurava suspendre la següent sessió si no es tenia la seguretat que els tres regidors amenaçats estaven en condicions d'exercir el seu vot amb llibertat. La notícia es va escampar a escala nacional. El *Correo Catalán* i el *Día Gráfico* es feren ressò d'aquest fet com a escàndol a Barcelona.²⁶⁷ A l'endemà ho esmentaren els diaris *ABC*, *El Debate* i *La Nación*.²⁶⁸

El dia 10 s'havia de repetir la votació. Tanmateix, l'estat d'excitació de les forces vives de Tarragona no havia disminuït, malgrat que la premsa aliadòfila encara no s'havia pogut pronunciar. Com les sessions plenàries eren públiques, i com no es tenia la seguretat que els tres regidors conservadors disposessin de llibertat de vot, Prat, alcalde interí, va suspendre la sessió d'aquell dia adduint que la situació podia degenerar en actes violents.²⁶⁹

El dia 11 els cònsols del Regne Unit i dels Estats Units (països aliats) visitaren a un dels regidors conservadors que havia sofert pressions, el senyor Orovio (també cònsol d'Itàlia, Portugal i Uruguai), al qual donaren el seu suport. Fins i tot l'aliadòfil Comte de Romanones envià un telegrama al representant del Partit Liberal a Tarragona on garantia el seu suport a la defensa dels drets i les llibertats dels regidors.²⁷⁰

No fou fins al dia 12 en què els sectors republicans, regionalistes i aliadòfils de la ciutat es mobilitzaren. Així, el regionalista Albafull envià una carta al president del Congrés de Diputats dubtant de les pressions als regidors conservadors, i, en tot cas, negant tenir cap relació amb el cònsol francès.²⁷¹ Tanmateix, no fou fins a l'endemà, data de la publicació dels diaris aliadòfils *Renovació* (republicà), *La Veu de Tarragona* (regionalista) i *El Comercial* (òrgan de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació), que els suposats instigadors de les tensions es defensaren. Es qualificà l'afer de "iniqües patranyes dels cacics-lliberal-carco-conservadors". Acusaven els germanòfils d'ésser els veritables interventors en la política tarragonina, recordant que entre els regidors tarragonins es trobava el cònsol alemany (Jaume Nadal), el cònsol turc (Celestino Salvadó) i el cònsol noruec (Josep Boada), també acusat de germanòfil.²⁷² Acusaren a Prat d'aquest escàndol. Defensaren que una aliança monàrquica i germanòfila havia ordit un pla perquè els tres regidors conservadors no es presentessin, creant un clima d'indignació envers França.²⁷³ S'arribà a afirmar que "nuestro

266. BPT. *La Cruz*, 9 de gener de 1918, pàg.1 / BHT. *La Veu de Tarragona*, 13 de gener de 1918, pàg.1.

267. Vid. cita 262, pàg.1 -2.

268. BPT. *La Cruz*, 11 de gener de 1918, pàg.2.

269. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Llibre d'Acords Municipals*, sessió del 10 de gener de 1918, foli 7v, sig. top. P2136.

270. BHT. *Diario de Tarragona*, 12 de gener de 1918, pàg.1.

271. BPT. *La Cruz*, 13 de gener de 1918, pàg. 1-2.

272. Vid. cita 251, pàg. 1-3.

273. BHT. *La Veu de Tarragona*, 13 de gener de 1918, pàg. 1-2.

temperamento meridional es muy fértil en conjeturas”.²⁷⁴

El dia 14 es va tancar formalment la crisi en una nova sessió plenària. Tots els regidors van assistir-hi, inclosos els tres conservadors que havien estat objecte de pressió, els quals foren rebuts amb aplaudiments per bona part del públic. Durant el ple hi hagué una certa tensió, protagonitzada pel públic procliu als republicans i regionalistes, que intentà evidenciar el seu disgust, però que fou constantment ofegat per aplaudiments de la resta dels assistents. Finalment, fou escollit alcalde Josep Prat Prats, gràcies al suport dels regidors conservadors, carlistes, del regidor liberal i del republicà radical, que fou acusat de traïdor per part de l’oposició.²⁷⁵

6.6 ELS EFECTES DERIVATS DE LA GUERRA SUBMARINA

Com ja s’ha explicat, Alemanya optà per suplir les derrotes navals amb una declaració de guerra submarina que prengué diversos nivells a mesura que la Marina Imperial es dotava de més submarins i veia empitjorat el seu abastiment comercial. Espanya, en la seva condició de nació neutral, no es va veure inclosa en la declaració de guerra submarina comercial de 1915 (sempre que els vaixells mercants no transportessin el que els alemanys consideraven “contraban”). Tanmateix, el 1916 s’iniciaren les intervencions a vaixells espanyols, que el 1917 quedaven oficialment declarats objectius dels submarins germànics amb la declaració de guerra submarina indiscriminada. A l’abril de 1917 les pèrdues de vaixells espanyols arribaven a les 100.000 tones. Quan el govern de Romanones publicà una nota queixant-se que els alemanys posaven en perill la via econòmica dels neutrals, es va veure obligat a abandonar el poder, evidenciant els efectes polítics col·laterals de l’acció submarina de la pugna entre partidaris de la neutralitat (germanòfils) i els aliadòfils (el mateix primer ministre liberal).²⁷⁶

Tarragona, en la seva condició de ciutat mediterrània, patí també el caràcter d’escenari d’operacions dels submarins germànics. A l’alçada de la tardor de 1915, 92 vaixells mercants havien estat enfonsats pels sis submarins alemanys que operaven al mar Mediterrani, però cap era espanyol. Per protegir-se dels atacs, una conferència aliada a París decidí que es repartirien la vigilància de les aigües internacionals, i va correspondre la patrulla de la secció tarragonina a la marina francesa.²⁷⁷

El primer submarí en acostar-se a Tarragona fou l’*U-34*, a l’abril de 1916, situant-se a 120 milles del port, i va aconseguir enfonsar un vaixell francès des d’aquella posició. Al mes següent, el mateix submarí, encara que a una posició més pròxima (40 milles), enfonsava un bergantí, un vapor i tres fragates italianes, un bergantí rus i un vaixell mercant grec.²⁷⁸ Al juny se situà a les aigües tarragonines el cèlebre *U-35*, en direcció a Cartagena, on lliuraria la polèmica carta del kàiser al rei Alfons XIII (tot i que el seu objectiu real era recollir l’espia alemany Wilhelm Canaris). En el seu pas per les aigües de la província enfonsà cinc velers (quatre italians i un francès) i un vapor japonès.²⁷⁹ A l’agost, el mateix submarí retornà a situar-se a la zona, on enfonsà dos vapors britànics. Al mes següent, enfonsaria set vapors (dos italians, dos noruecs i tres britànics), acompanyat de l’*U-34*, que feu el mateix amb un vapor britànic. Al novembre, aquest mateix submergible es situà a 10 milles de la ciutat de Tarragona, on enfonsà un veler italià.²⁸⁰

Després de la declaració de guerra submarina indiscriminada, al febrer de 1917 l’*U-35* s’apropà encara més a la ciutat, a 8 milles del port, on enfonsà un vaixell suec i dos italians en un lamentable

274. BHT. *El Comercial*, 20 de gener de 1918, pàg.2.

275. BPT. *La Cruz*, 15 de gener de 1918, pàg.1 / BHT. *Diario de Tarragona*, 15 de gener de 1918, pàg.1 / BHT. *La Veu de Tarragona*, 20 de gener de 1918, pàg.1.

276. TUSELL, Javier: *Historia de España en el siglo XX. Tomo I: Del 98 a la proclamación de la República*. Madrid: Taurus, 2006, pàg. 286.

277. Vid. cita 248, pàg. 57-58.

278. *Ibidem*, pàg. 67-81.

279. *Ibidem*, pàg. 87.

280. *Ibidem*, pàg. 109, 112 i 116.

espectacle que van poder contemplar els tarragonins a través de prismàtics.²⁸¹ Al maig, l'*U-34*, de nou a aigües tarragonines, enfonsà un vapor grec, i el que seria l'únic vaixell mercant espanyol afonat pels submergibles alemanys a la zona, el pailebot valencià *Carmen*, adduint que portava mercaderies de contraban (productes vitivinícoles).²⁸²

Aquell mateix maig, es produiria l'episodi més sagnant de la guerra submarina a les costes tarragonines. El vapor francès *Medjerda*, que transportava 575 persones (468 d'elles soldats), fou torpedinat. Fins llavors les persones eren evacuades dels vaixells abans de fer-los explotar o cremar-los. Resultaren mortes o desaparegudes 352 persones; la resta va anar arribant a les localitats de la província. Tretze supervivents foren traslladats a Tarragona, on s'allotjaren a l'Hotel París a l'espera d'un tren per marxar a Barcelona. Allà foren homenatjats per les autoritats locals, i quan sortiren cap a Barcelona foren acomiadats efusivament per ciutadans tarragonins congregats a la Rambla. Als dies següents els ciutadans tarragonins hagueren de viure l'escabrós escàndol de veure arribar al litoral els cadàvers dels que no havien aconseguit salvar-se. El consol francès Merelo denuncià que el *Medjerda* havia estat atacat a aigües espanyoles i acusà els comandants de la Marina Espanyola de col·laborar amb els alemanys.²⁸³

Aquella acusació no era aïllada. L'aliadòfil *Diario de Tarragona* publicà que "Los supervivientes afirmaron, que muy cerca del submarino vieron una embarcación de pesca, la cual se largó en el momento de hundirse el «Medjerda», a pesar de los gritos de socorro que daban los naufragos que luchaban para salvarse. Creen que el barco pesquero estuvo en comunicación con el submarino".²⁸⁴ Semblava una acusació directa a Josep Prat Prats, germanòfil declarat i suposat espia alemany, que controlava el sector pesquer, a través del qual sembla que oferia informació als vaixells alemanys. Si bé existia la possibilitat que l'episodi de la barca fos cert, també és plausible la hipòtesi que Merelo, consol de França i home del servei d'informació de la Marina francesa, estigués enmig d'una operació de contraespionatge contra Prat. El propi Merelo rebria el setembre de 1917 la Legió d'Honor (més per la seva tasca d'espia que per les tasques inherents al càrrec de cònsol).²⁸⁵

El juny del mateix any 1917, el submarí *U-64* (una nova aparició a les aigües tarragonines) enfonsà un vapor noruec i un d'italià. El setembre, el mateix submergible enfonsà un vapor britànic, un italià i un francès. La darrera acció d'aquest tipus a la zona la dugué a terme l'*U-35*, que enfonsà un veler portuguès. En total, la guerra submarina a Tarragona deixava una estela de 46 vaixells enfonsats, amb un total de 98.818 tones i 366 morts.²⁸⁶

El procediment davant els naufragis fou el mateix en la majoria dels casos (excepte en el cas del *Medjerda*). Els naufragis eren acollits per les autoritats marítimes, i sovint eren ajudats de forma solidària per la població local. L'estació de Salvament de naufragis (establerta el 1884) era l'encarregada d'assistir els naufragis quan eren vora la costa. Un cop el cònsol corresponent feia acte de presència, els oferia roba, menjar (a vegades allotjament), i organitzava la seva repatriació. Els naufragis eren allotjats amb els recursos del consolat, a l'Hotel Continental (en el cas dels anglesos i italians), l'Hotel Centro o l'Hotel París. Com a cas excepcional, davant la falta de recursos del consolat grec, els naufragis d'aquesta nacionalitat hagueren d'allotjar-se al llatzeret del Port.²⁸⁷

281. *Ibidem*, pàg. 130-135 i 140.

282. *Ibidem*, pàg. 145.

283. *Ibidem*, pàg. 153, 168, 171 i 174.

284. BHT. *Diario de Tarragona*, 15 de maig de 1917, pàg.1.

285. GARCÍA SANZ, Fernando: *España en la Gran Guerra. Espías, diplomáticos y traficantes*. Barcelona: Galaxia Gutenberg, 2014, pàg. 164.

286. Vid. cita 248, pàg. 201, 239, 274 i 292.

287. *Ibidem*, pàg. 102 i 106.

6.7 LA MANCOMUNITAT

El catalanisme polític, encapçalat per la Lliga Regionalista de Catalunya, havia assolit el 1913 el permís del govern central per a la unió administrativa de les quatre diputacions provincials en un organisme que s'anomenà Mancomunitat de Catalunya. Aquest nou organisme jugà un paper essencial en la tasca vertebradora de Catalunya, portant a terme obres de comunicació i infraestructura, especialment a les zones rurals. En aquest sentit, Tarragona va esdevenir un escenari secundari (malgrat que va gaudir d'algunes inversions). La Mancomunitat, d'altra banda, promocionà activitats de caràcter cultural, de les quals en parlarem més endavant. La seva major significació, però, fou política. Aquest organisme fou la punta de llança de la Lliga Regionalista per tal d'emprendre un procés de reforma constitucional per a Espanya, el qual fracassà amb la crisi de 1917. Fou llavors quan s'inicià un procés que buscava l'autonomia política de Catalunya sense reformar el marc legal espanyol.

A l'alçada de 1918 el clima era favorable per als desitjos de la Mancomunitat. Els republicans espanyols anaren a remolc de les seves reivindicacions pensant en la destrucció del sistema monàrquic, mentre que les forces dinàstiques integraven els regionalistes en el sistema per mantenir el control polític sobre Espanya. La Primera Guerra Mundial afectà el procés d'una manera directa. L'inici d'una pau emparada en els Catorze Punts de Wilson esdevenia un referent per a les aspiracions nacionalistes catalanes d'una Mancomunitat que protagonitzà una explosió d'aliadofília oportunista on es barrejaren celebracions a favor dels aliats i crítiques al sistema de la Restauració. S'inicià, llavors una campanya a favor de l'autonomia que emprava els municipis com a eix vertebrador de les demandes regionalistes.²⁸⁸

Tarragona va rebre un butlletí sota el títol *Plebiscit de la voluntat municipal de Catalunya*, en què es demanava la celebració d'una consulta popular sobre la conveniència de portar a terme un projecte autonomista, en el qual l'Ajuntament gaudiria de competències cedides en la recaptació d'impostos, cosa que reforçaria la hisenda local. La ciutat portà a terme aquest plebiscit, que fou aprovat el novembre de 1918.²⁸⁹

Això no significà, però, que la causa autonomista gaudís del suport ple de les institucions municipals. L'Ajuntament envià una comunicació en què feia constar que l'autonomia no només havia d'ésser demanada per a Catalunya, sinó per a totes les altres regions i municipis espanyols. S'afirmava "que se honra en proclamar solemnemente que las aspiraciones a favor de un régimen autonómico de los organismos municipales y regionales que constituyen la Nación, no son patrimonio exclusivo de ninguna de las fracciones de que se compone este Ayuntamiento, sino que todas ellas coinciden en afirmar su espontánea y entusiasta conformidad con la concesión de una amplia autonomía, no solo a Cataluña, sino también a todas las regiones y municipios españoles rodeada de garantías necesarias para el mantenimiento del orden social, dentro de la unidad de la patria".²⁹⁰

De fet, ni tan sols tots els diputats tarragonins donaren suport al projecte. Així, un grup de regidors va protestar el desembre de 1918 davant l'actitud del diputat liberal per la circumscripció de Tarragona, Josep Nicolau, el qual no es sumà a la resolució empresa per altres diputats catalans en defensa de l'autonomia. Aquest respongué que era favorable a eliminar el centralisme, però "no es precisamente la urgencia arrebatada lo que debería caracterizar el problema de la Autonomía

288. Diversos autors: *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1996, pàg. 108-115.

289. BALCELLS, Albert: *El projecte d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya del 1919 i el seu context històric*. Barcelona: Parlament de Catalunya, 2010, pàg. 27-28 i 173.

290. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Expedients de personal (expedient 67), 1918, sig. top. N622*.

de Catalunya”. Nicolau, defensor de l’ordre, preveia la possibilitat d’acabar “inaugurando una era de desórdenes que podrían fácilmente terminar en la guerra civil y en la anarquía”. El seu objectiu, deia, era defensar, alhora, una autonomia municipal forta que evités l’absorció per part de Barcelona, dels interessos de la resta de municipis catalans.²⁹¹

El 30 de desembre d’aquell any, l’Ajuntament va rebre les Bases per a l’Autonomia de Catalunya, que havien d’ésser aprovades en un altre plebiscit. Aquestes comptaven amb una divisió entre les competències que havia d’assolir el municipi, la Mancomunitat (impostos directes), i el Govern Central (impostos indirectes).²⁹² Aquest projecte, però, acabà fracassant en el seu processament legal al Congrés dels Diputats.²⁹³

291. *Ibíd*em, cartes del 17 i 27 de desembre de 1918.

292. *Ibíd*em, carta del 30 de desembre de 1918.

293. *Vid.* cita 289, pàg. 121-129.

7. CULTURA

7. CULTURA

El món intel·lectual espanyol, en plena *Edad de Plata* (primer terç del segle XX), deixà enrere el 1914, la pessimista Generació del 98, i dóna pas a un fenomen cultural compartit amb les mentalitats de la resta d'Europa: la Generació del 14. Aquesta generació es caracteritzà per una vitalitat extrema, admirava la modernitat, propugnava una cultura racional i formada (visió contraposada als autodidactes de la generació anterior) i, sobretot, cercava l'uropeïtzació per sobre de la visió castissa. Aquest relleu cultural, en canvi, arrossegà el sentiment d'una nació malalta, perduda, a la qual ells havien de proporcionar solucions. Per arrencar Espanya de la decadència propugnaven la plena obertura del país a les innovacions, tant tècniques com polítiques: s'havien de derrocar els pilars tradicionals de l'ànima hispànica i obrir-la al món. Tanmateix, aparegué la paradoxa d'un món en guerra, on la modernitat havia fracassat. La cultura espanyola, doncs, podia aportar una renovació més calculada que la que podien presentar la resta dels intel·lectuals europeus, perquè el sentiment d'angoixa que es visqué durant la Primera Guerra Mundial (i, sobretot, a la postguerra), ja s'havia viscut a Espanya el 1898.²⁹⁴

7.1 CULTURA D'ELITS I CULTURA DE MASSES

El debat intel·lectual que estava vivint el país tingué un reflex indirecte en la població tarragonina. És evident que la majoria de la població es trobava al marge de la discussió sobre quina havia d'ésser l'actitud davant els canvis que es vivien, però també ho és que tothom, sense excepció, els va viure. Les diverses manifestacions culturals, però, eren distintes segons l'estament social. Les elits econòmiques eren les més pròximes a les transformacions intel·lectuals (que no culturals), en la mesura que podien costejar la compra d'un llibre. L'existència d'una biblioteca intentava pal·liar aquestes diferències. L'èxit d'aquesta, però fou relatiu, ja que es passà de 1.988 lectors el 1915 a 1.421 el 1918 i 1.203 el 1919. Les obres més consultades eren les referents a les Belles Arts, cosa que no ens permet diferenciar si el seu ús era professional (pels arquitectes) o per aficionats. Les enciclopèdies i la premsa, per la seva banda, experimentaren un augment en la seva consulta, segurament per l'avidesa de les notícies de la Gran Guerra. Els llibres d'història, exemples de consultes simplement bibliòfiles, patiren un continu descens a aquests anys, ja que passaren d'ésser consultades 469 obres el 1915 a 153 el 1919. Existien obres marcadament dedicades a professionals, com les dedicades a la teologia o a la jurisprudència, que eren les menys demanades.²⁹⁵

Tarragona no era aliena a l'existència d'un ric patrimoni històric a les seves entranyes. Des del segle XIX una associació, que al desembre de 1914 passà a anomenar-se Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, investigava i gestionava les excavacions (fonamentalment d'època romana) que es portaven a terme a la ciutat, gaudint del suport de l'Església, que patrocinava la seva tasca.²⁹⁶ D'altra banda, publicava el *Boletín Arqueológico*, una revista científica encarregada de la divulgació de les seves investigacions.²⁹⁷ Tanmateix, també existia un patrimoni eclesiàstic enormement valuós que s'havia materialitzat el 1869, formant el primer Museu Catedralici d'Espanya, i que el 1914 fou reformat, en incorporar noves col·leccions procedents de tota l'arxidiòcesi, i prengué el nom de Museu Diocesà.²⁹⁸ El patrimoni arqueològic es trobava reunit al Museu Arqueològic Provincial de Tarragona, on es comptava amb la major col·lecció de peces de tot el país: el 1918 hi havia 7.160 peces. La majoria formaven part de la col·lecció numismàtica (també la més gran d'Espanya), amb 3.184 objectes. La resta del museu estava format per les col·leccions d'història antiga (2.930 peces),

294. MENÉNDEZ ALZAMORA, Manuel: *La Generación del 14: una aventura intelectual*. Madrid: Siglo XXI, 2006, pàg. 1-11 / DÍAZ CRISTÓBAL, Marina: "¿La Generación clásica? Modernidad, Modernismo y la Generación del 14". A: *Historia y política: Ideas, procesos y movimientos sociales*; nº 8, 2002, pàg. 143-166.

295. Vid. cita 106.

296. BHT. *Diario de Tarragona*, 6 de desembre de 1914, pàg.1.

297. BHT. *Renovació*, 24 de gener de 1915.

298. HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, Francisca: *Manual de Museología*. Madrid: Síntesis, 1996, pàg. 50-51.

medieval (625 peces), moderna (323 peces) i de prehistòria (98 peces).²⁹⁹

Des d'inicis de segle, Tarragona participà en l'adopció de nous mitjans de comunicació de masses. Existien diversos cinematògrafs a la ciutat i algunes institucions oferien espectacles musicals (l'Orfeó Tarragoní en fou un exemple). Tanmateix, "les masses" consumien, sobretot, la premsa. Els periòdics tarragonins havien de lluitar per trobar un lloc dins un món on es competia amb grans capçaleres procedents de les impremtes de Barcelona i Madrid. Gairebé tots esdevenien un altaveu d'una entitat social o un partit polític. La premsa diària estava constituïda per un periòdic centenari de caràcter liberal, *El Diario de Tarragona*, fundat el 1808, i per un que es definia catòlic (conservador), *La Cruz*. De tirada setmanal n'hi havia diversos: *La Reconquista* (carlista), *Tarragona Federal* (republicà federalista), *El Comercial* (òrgan de la Cambra de Comerç, que esdevenia controlada pels republicans), *Renovació* (republicà nacionalista), *La Veu de Tarragona* (regionalista) i *Venus* (una revista dedicada a les dones). Cada dues setmanes era publicat el diari *La Conciencia Obrera*, de clara ideologia socialista. Mensualment eren publicats els diaris professionals *Boletín Colegio Médico* i *La Voz del Gremio* (dels militars).³⁰⁰

La cultura de masses començà a impregnar la vida dels tarragonins. L'obertura que propugnaven els intel·lectuals a Europa s'anà materialitzant a poc a poc, fins i tot a l'oci. El 1922 es fundà el Tarragona Futbol Club, que aplegava a tots els aficionats d'aquest esport. Entre els seus objectius es trobava el de fomentar el futbol, facilitar als seus socis l'agilitat i el desenvolupament físic, i practicar o cooperar amb qualsevol altra manifestació esportiva.³⁰¹ Un any més tard, es fundà el F.C. Tarraco, que tenia la mateixa vocació envers el futbol, però que desitjava ingressar a la Federació Catalana de Clubs de Futbol.³⁰² La formació de societats dedicades a aquest tipus d'oci evidencia uns antecedents en la pràctica de l'esport com a manera de viure, prenent forma un culte al cos que continuà desenvolupant-se. Així, es recollien les tendències de la resta del món, on les masses adoptaren el futbol com a referent d'oci.³⁰³

7.2 L'ENSENYAMENT

La Tarragona del 1910 vivia en un context on l'analfabetisme era generalitzat: el 52% de la població espanyola no sabia llegir ni escriure. Afortunadament, Tarragona no complia aquesta realitat. La població alfabetada, és a dir, que sabia llegir i escriure (vegeu document 25) era superior a la que no en sabia. L'existència d'una petita franja de "semianalfabets" (sabien llegir però no escriure) era testimonial, ja que esdevenia pròpia de zones on l'analfabetisme era massa elevat, i on s'havia de diferenciar entre aquell que no sabia res i el que era capaç de llegir. Malgrat aquestes dades favorables, existia una enorme diferència entre els homes i les dones, les quals eren, encara que per poc marge, majoritàriament analfabetes. Aquest fenomen esdevenia europeu, no només per la situació dependent de la dona respecte de l'home, sinó per una menor dotació de recursos a les escoles femenines.³⁰⁴

La situació una dècada més tard esdevingué més favorable. El retrocés de l'analfabetisme fou enorme, encara més entre les dones. La diferència amb la mitjana espanyola s'eixamplà encara més, encara que a l'àmbit nacional l'analfabetisme s'havia convertit en un minoritari 44%.³⁰⁵

299. INE: *Anuario estadístico de España, 1918*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1919, pàg. 504-505.

300. Vid. cita 47, pàg.15.

301. AHT. Fons del Govern Civil de Tarragona (Associacions), *Tarragona Futbol Club, 1922*, sig. top. 1708.

302. AHT. Fons del Govern Civil de Tarragona (Associacions), *F.C. Tarraco, 1923*, sig. top. 2092.

303. Pel que fa a l'esport a la província de Tarragona, ben aviat es presentarà, a la Universitat Rovira i Virgili, una tesi doctoral (informació facilitada pel director d'aquest treball).

304. MORENO JULIÀ, Xavier i VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Atlas de la evolución del analfabetismo en España de 1887 a 1981*. Madrid: Centro de Publicaciones del Ministerio de Educación y Ciencia, 1992, pàg. 69-71, 108 i 166.

305. *Ibidem*, pàg. 166.

Document 24. Evolució de l'alfabetisme a Tarragona (1910-1920)

		1910							
	Homes	%	Dones	%	Total	%			
Semianalfabets	35	0,3	64	0,5	99	0,4			
Alfabetes	6.877	60,1	5.807	49,1	12.684	54,5			
Analfabets	4.540	39,6	5.966	50,4	10.506	45,1			
Total	11.452	100	11.837	100	23.289	100			
		1920							
	Homes	%	*	Dones	%	*	Total	%	*
Semianalfabets	434	3,1	2,8	66	0,5	-0,1	500	1,8	1,4
Alfabetes	9.529	68,8	8,7	8.843	63,1	14,0	18.372	65,9	11,4
Analfabets	3.896	28,1	-11,5	5.115	36,5	-13,9	9.011	32,3	-12,8
Total	13.859	100	—	14.024	100	—	27.883	100,0	—

FONT: Elaboració pròpia a partir de: INE: *Censo de la población de España, 1910*. Madrid: Instituto Geográfico y Estadístico, 1913, pàg. 348-349 / INE: *Censo de la población de España, 1920*. Madrid: Instituto Geográfico y Estadístico, 1922, pàg. 366.

NOTA: *: Diferència respecte a 1910.

En acabar l'any 1914 existien a Tarragona onze escoles primàries finançades de forma pública, de les quals dues eren de pàrvuls, cinc masculines i sis femenines. Paral·lelament, existien catorze escoles amb finançament privat, de les quals vuit eren masculines i sis femenines. D'altra banda, existien sis escoles de formació de persones adultes (sense distinció de sexe). En total, 34 centres formaven a 3.170 alumnes, dels quals 1.364 eren dones, i 1.578 alumnes (d'ambdós sexes) estudiaven a centres privats. Hi havia 74 professors (46 de les escoles privades).³⁰⁶ Això significava una taxa d'escolarització bastant elevada, marcada per un gran avenç respecte a les xifres de 1910, quan existien 2.244 persones cursant estudis primaris.³⁰⁷ Tanmateix, la tasca educativa resultava cedida de forma massa despreocupada a mitjans privats, evidència d'una falta d'interès de l'administració pel foment de la instrucció. Malgrat la forta presència d'estudiants femenines, aquestes encara no igualaven el nombre d'estudiants masculins.

L'anàlisi de l'ensenyament secundari (vegeu document 25) suposa advertir una trajectòria acadèmica excessivament curta en els estudiants tarragonins, el nombre del qual, en aquest tram, es mantingué estable. Aquest fet tenia relació amb la condició social dels estudiants: si bé es podien permetre la instrucció primària (més estesa pels col·legis religiosos), eren necessaris per al nucli familiar quan havien arribat a una certa edat, així que abandonaven els estudis i s'incorporaven al mercat de treball. Malgrat tot, durant aquests anys es va experimentar l'accés de les dones als ensenyaments secundaris, la presència de les quals, però, continuava essent minoritària. L'existència d'un seminari a la ciutat oferia la possibilitat de cursar estudis superiors més especialitzats, ja que s'estudiava llatí, humanitats, filosofia, teologia, moral i dret canònic.³⁰⁸

306. Vid. cita 139, pàg. 426-427 i 430-433.

307. Vid. cita 33, pàg. 420-421.

308. Vid. cita 139, pàg. 536-537.

Document 25: Nombre d'alumnes al Seminari i a l'Institut d'ensenyament secundari de Tarragona (cursos de 1914-1915 a 1919-1920)

	1914- 1915	1915- 1916	1916- 1917	1917- 1918	1918- 1919	1919- 1920
Seminari	174	193	203	182	166	155
Institut d'instrucció secundària	367	394	394	396	390	392
Institut d'instrucció secundària*	2,7%	2,8%	4,8%	5,3%	5,1%	8,7%

FONT: Elaboració pròpia a partir de: INE: *Anuario estadístico de España, 1915*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1916, pàg. 434-435 i 538-539 / INE: *Anuario estadístico de España, 1916*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1917, pàg. 474-475 i 564-565 / INE: *Anuario estadístico de España, 1917*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1918, pàg. 440-441 i 487-488 / INE: *Anuario estadístico de España, 1918*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1919, pàg. 470-471 i 524-525 / INE: *Anuario estadístico de España, 1919*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1920, pàg. 408-409 i 489-490 / INE: *Anuario estadístico de España, 1920*. Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, pàg. 362-363 i 424-425.

NOTA: *: Proporció de dones sobre el total.

Des del curs 1913-1914 Tarragona comptà, a més, amb centres de formació de mestres, on es cursava el magisteri. Així, l'Escuela Nacional de Maestros, que formava professionals masculins, fou inaugurada amb 124 alumnes. Paral·lelament es fundà una Escuela Nacional de Maestras (no en disposem dades numèriques).³⁰⁹ Els mestres tarragonins, malgrat les males condicions en què treballaven (el 1913 una escola hagué de demanar que se'ls concedissin diners per comprar material bàsic),³¹⁰ estaven conscienciats de la importància d'un ensenyament de qualitat, cosa que els motivà per a formar, el 1922, l'Asociación de Maestros Nacionales, on prometien fomentar l'educació general, fer progressar l'ensenyament i establir un marc professional solidari.³¹¹

Un dels inconvenients als quals s'hagué d'enfrontar l'alfabetització de la població fou l'escàs interès de l'administració. Les escoles havien d'ésser finançades, segons el marc legal (Llei Moyano de 1857), per l'Ajuntament, que era responsable tant del sosteniment del centre com de l'edifici (article 112). El consistori, lamentablement, dedicava molts pocs recursos a la instrucció pública, situació que mostra, un cop més, el poc interès de les elits econòmiques vers els substrats humils de la població. Així, de la mateixa manera que es marginaven els serveis sanitaris, l'ensenyament rebia una residual partida d'uns pressupostos municipals inflats per l'aixecament de nombroses obres públiques. Així, el 1913 es destinaren 17.544 pessetes (un 3,2% del pressupost total); el 1915, 21.911,9 (3,8%); el 1916, 21.868,1 (3,5%); el 1917, 26.247,8 (4,1%); el 1918, 27.647,8 (4,4%), i el 1919, 24.856,1 (4%). Aquestes xifres, ja escandaloses pels pocs recursos que es destinaven a un servei que, segons la llei, corresponia a l'Ajuntament, esdevenen més penoses si s'adverteix que el pressupost destinat era, a més, irregular i deslligat del creixement de població (i per tant d'alumnes) que s'experimentà en aquests anys.³¹²

Tanmateix, les forces vives de la societat local, agrupades entorn la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació, havien intentat implantar uns estudis professionalitzadors a la ciutat. Aprofitant la tradició comercial de Tarragona, havia estat funcionant una Escuela Mercantil, on s'ensenyava anglès, alemany, francès, aritmètica, àlgebra, càlcul i biblioteconomia.³¹³ Quan s'havia d'iniciar el curs 1914-1915, però, la Cambra es va trobar amb un panorama desolador: només s'havien matriculat mitja dotzena d'alumnes, els professors portaven sense cobrar des del curs anterior i no s'havia rebut una subvenció promesa pel Ministeri d'Instrucció Pública. Ateses aquestes

309. NOGUERA, Juana: *La Escuela Normal de Tarragona, 1843-1931: cien años de la vida de una escuela normal*. Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona, 1984, pàg.160.

310. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Expedients de personal* (expedient 39), 1913, sig. top. N600.

311. AHT. Fons del Govern Civil de Tarragona (Associacions), *Asociación de Maestros Nacionales, 1922*, sig. top. 1711.

312. Vid. cita 151.

313. Vid. cita 135, pàg. 293.

circumstàncies, el ple de la institució, que no podia suportar el seu finançament, va decidir tancar l'escola.³¹⁴ Les forces vives de la ciutat -inclòs l'indolent Ajuntament-, però, no es resignaren a perdre un centre d'aquest valor. S'enviaren diversos telegrams a la Mancomunitat de Catalunya, en els quals es reclamava "la creación en esta ciudad de una Escuela de Comercio y Náutica y otra de Artes y oficios, con funcionamiento directo del Estado, pero a expensas de la Mancomunidad de Cataluña".³¹⁵ El 1916 aquestes demandes foren respostes, la Mancomunitat aprovà un projecte per a la implantació d'escoles de comerç a diverses poblacions.³¹⁶ L'Ajuntament es mostrà entusiasmada davant la idea, i quan s'obrí un concurs per decidir quins municipis havien de gaudir d'una escola de comerç, es presentaren amb el suport de totes les institucions i sindicats tarragonines.³¹⁷ La ciutat, però, no veuria establir-se aquesta escola fins a finals de la dècada següent; no hi havia voluntat suficient.³¹⁸

314. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessió de l'1 d'octubre de 1914, foli 32v, sig. top. 1051.

315. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessió del 29 de setembre de 1915, foli 46, sig. top. 1051.

316. AHT. Fons de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona, *Actes del Ple, 1912-1925*, sessió del 30 de novembre de 1916, foli 59v, sig. top. 1051.

317. AHCT. Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Llibre d'acords municipals, 1917*, sessió del 22 d'octubre (f. 211), sig. top. P2135.

318. Vid. cita 135, pàg. 294.

8. CONCLUSIONS

8. CONCLUSIONS

Si la ciutat de Tarragona es trobava el 1923 en una situació força diferent de la de 1910 (premissa demostrada al llarg del nostre estudi), fou a conseqüència d'un conjunt de fenòmens. Les arrels temporals de la ciutat es basaven en un passat desgraciat, en què l'aposta per una indústria monopolística (producció de vins i aiguardents) havia enfonsat la riquesa local a través d'una plaga (la fil·loxera), com si es tracés d'un relat bíblic. La Primera Guerra Mundial significà un punt d'inflexió, en la mesura que trastocà els models existents, malgrat que d'una forma diferent. Així, tingué uns efectes de curta durada, només vigents durant el desenvolupament del conflicte (1914-1918) i incidències profundes que allargaren els efectes de la Gran Guerra més enllà del seu final (1914-1923). Veurem primer aquests últims.

A l'inici de la primera dècada del segle XX no semblava que s'hagués avançat gaire, ja que la ciutat seguia en plena decadència. Tarragona era una ciutat "malalta", en el sentit demogràfic del terme: es perdia població, ja fos per l'emigració cap a centres econòmics més dinàmics, o per un règim demogràfic caracteritzat per èpoques en què la mort arrabassava més vides que les que naixien. Fins i tot el sector constructiu expressava un retrocés preocupant: amb menys efectius, l'edificació de noves cases només era viable per a les fortunes que es podien costejar una reforma o l'aixecament d'un nou habitatge.

La situació econòmica no facilitava les coses. Els antics obrers del sector viticultor es traslladaren a les tasques agrícoles, infructuoses per la conjunció de dues cruels circumstàncies: s'havia d'invertir en la replantació d'unes vinyes amb un valor menor que el de feia un segle, i els beneficis de la seva venda no repercutien en l'obrer, ja que ni era propietari de les terres (pagesos jornalers), ni qui ho era tenia connexió directa amb el mercat (d'intermediaris).

L'existència d'indústries modernes (sector petroler i químic) i de tècniques avançades de finançament (empreses societàries) eren un miratge: les primeres, fruit d'intents merament particulars que tractaven de fer-se un lloc al mercat local (i, com a molt, comarcal i les segones només es produïren, i per necessitat, als "vaixells insígnia" de la industrialització tarragonina vuitcentista, les companyies viticultores.

La Primera Guerra Mundial va capgirar aquests paràmetres. Encara que es coneix l'efecte positiu que va tenir a escala espanyola, l'empenta que aquest esdeveniment mundial va tenir a Tarragona va significar salvar-la de l'endarreriment secular. Les diferències envers l'experiència general espanyola es basen en el circuit de captació de capital. Així, a l'àmbit nacional, el "torrent d'or" va seguir un esquema lògic: la producció industrial, de valor afegit, va trobar-se un mercat desproveït que li comprà uns béns, rebent capital el sector secundari. En el cas tarragoní, les manufactures no pogueren crear riquesa, ja que no tenien capacitat de flexibilitzar la producció i depenien de les primeres matèries provinents dels mateixos països que les demandaven. Així, doncs, fou el sector terciari, el comercial, el que s'aprofità de la Gran Guerra. En aquest cas, el circuit esdevé més complex, però tingué unes repercussions igual de favorables: l'intermediari entre el camp i el mercat, presumiblement tarragoní, que tenia magatzems a la ciutat aprofitant el seu Port, comprà l'únic producte que no necessitava una primera matèria importada: el vi, que no només fou la mercaderia més exportada a través de la ciutat, sinó que a més va veure reduït el seu preu al mercat interior, situació que facilitava la seva exportació per obtenir majors beneficis (estimulació obligada cap al mercat exterior). La transacció oferia enormes beneficis a un intermediari (especulador) que acumulà una gran quantitat de capital.

Això impulsà, sens dubte, la indústria de vins i aiguardents. Tanmateix, la ciutat s'havia desfet d'aquesta mena de producció. En el seu lloc, els sectors que abans diversificaven l'economia local i l'allunyaven de la ruïna de la fil·loxera (fuster, petroler i químic), patien en aquell moment l'escassetat

de primeres matèries estrangeres. En aquest sentit, els anys de la Primera Guerra Mundial afectaren la indústria tarragonina, però de forma molt negativa.

Paradoxalment, la major incidència de la Gran Guerra es donaria una vegada acabada. Pocs efectes han sobreviscut a un esdeveniment amb una llarga durada com els que heretà el món el 1918. Hem relatat com els efectes de la bonança s'allargaren fins a 1923... Per què? El circuit que aparentment penalitzava la indústria durant el conflicte europeu, la premià acabat aquest ja que dotà els intermediaris d'un enorme capital, però la seva condició de comerciants no possibilitava una inversió d'aquestes fortunes a un sector que, acabada la guerra, s'evidencià en crisi (disminució de tonatge transitat pel Port). Així, els comerciants trobaren en el capitalisme financer la seva sortida. Aquest, per la seva banda, prengué dues formes: d'una banda, el marc societari, que creà grans companyies industrials; de l'altra, la mera especulació, el sector financer. Si bé això és innegable, cal aprofundir en aquesta qüestió.

La participació d'aquests intermediaris en la indústria s'hauria donat intentant aprofitar una conjuntura temporal: una postguerra que, suposadament, hauria demandat la producció de vaixells, cosa que portà a la formació d'Astillers de Tarragona. Això respondria a una mentalitat especuladora innata als mateixos intermediaris, que, tanmateix, s'embarcaren en una activitat excessivament arriscada. Aquesta mateixa mentalitat hauria impulsat la formació del Banco Comercial de Tarragona, una empresa amb una activitat clarament especulativa.

Malgrat aquests aspectes negatius, el cert és que els industrials van veure finalitzades les limitacions a la importació de primeres matèries i, a més, fruit de la formació de les fortunes a les quals s'ha al·ludit, existia un mercat intern amb una capacitat de demanda superior, un accés al crèdit més fàcil que possibilitava l'ampliació dels aparells de producció i, de retruc, una expansió de mercats potencials. Això va tenir com a conseqüència que la màxima expansió del sector secundari es donés acabada la guerra, i no durant aquesta. El panorama a finals de la dècada mostrava una economia més diversificada, moderna i en plena expansió.

Els canvis efectuats dins l'economia gràcies a la conjuntura favorable de la Primera Guerra Mundial tingueren una relació directa a la demografia: l'augment de la demanda de mà d'obra significà l'arribada de població procedent de zones d'Espanya poc desenvolupades, d'on importaren uns models de reproducció basats en una alta natalitat, que permeteren a la ciutat augmentar de població i allunyar-se d'un model basat en contínues crisis demogràfiques i en un nul creixement. Gràcies a aquest augment d'habitants, el municipi començà a experimentar una tímida recuperació urbanística, accentuada als anys immediatament posteriors a la Gran Guerra.

D'aquesta manera, el 1923 la ciutat presentava un aspecte millorat en l'economia, la demografia i l'urbanisme, gràcies a gairebé una dècada de canvis realitzats tant per la situació creada per la Primera Guerra Mundial com per la neutralitat espanyola que permetia aprofitar-se'n, generant canvis estructurals.

El conflicte europeu tingué, com s'ha avançat, uns efectes que finalitzaren, aparentment, amb la fi de la Guerra. Això no obstant, no significa que la incidència fos superficial, ans al contrari, en alguns casos arribà a determinar la vida de les elits (la política) i de "les masses" (la societat). Les fluctuacions dels preus, foren un exemple de les alteracions conjunturals i, precisament, un exemple del fet que la població advertí en primera persona que es trobava interconnectada amb els esdeveniments que es desenvolupaven a altres parts del món. L'altre gran paradigma d'aquestes alteracions fou la divisió intel·lectual i política que s'amagà entre els defensors del bàndol aliat i els proclius als imperis centrals.

Es tractaren, en realitat, però, de mers episodis temporals que acabaren a la vegada que la Primera Guerra Mundial? No. Si bé s'ha presentat una cronologia tancada (la naturalesa del treball ho

requeria), també han estat introduïts fenòmens propis de l'evolució endògena del sistema del qual formava part Tarragona, és a dir, de la societat, política i cultura espanyola. Això no esdevé una classificació capritxosa. Acabat el conflicte europeu el debat entre germanòfils i aliadòfils acabà, però l'enfrontament entre els partidaris del sistema de la Restauració, els reformistes i els republicans es mantingué. De la mateixa manera, els preus i els salaris s'equilibraren a nivells previs a 1914, tanmateix, el conflicte social perduraria. Així doncs, es fa evident que les alteracions provocades per la Gran Guerra no són un fet merament exogen, aïllat. El sistema social, polític i cultural es trobava ja en crisi quan començà la conflagració europea, i aquesta només dotà de "màscares" temporals a uns personatges que estaven destinats, per la situació d'es don es partia el 1914, a enfrontar-se. Era evitable un enfrontament entre partits nacionalistes catalans i formacions dinàstiques, entre republicans i monàrquics, entre obrers i autoritats? Evidentment, no.

Llavors, quina lògica presenta el nostre plantejament? S'ha errat en presentar els efectes de la Primera Guerra Mundial a la ciutat com episodis conjunturals, de curta durada? En certa manera, s'ha pretès evitar-ho en presentar evolucions endògenes i exògenes alhora. En aquest sentit, la principal conclusió que hem extret és que fou tan absorbent la crisi interna que vivia el sistema, que els efectes, encara que deixaren seqüeles, eren una mena de mirall de la pròpia crisi, una justificació que en cap cas frenà la descomposició d'un sistema que, en tot cas, arran de les transformacions econòmiques, va veure accelerat els seus canvis. Acabada la guerra, aquest mirall, aquestes "màscares", foren abandonades, però els ideals es mantingueren vius. D'aquesta manera, entre 1918 i 1923, els esdeveniments polítics i socials seguiren una tendència amb gairebé cap relació respecte a la Gran Guerra. Tanmateix, s'ha presentat un cas anecdòtic en què els efectes del conflicte s'allargaren breument després de la seva fi: l'episodi del projecte autonomista de la Mancomunitat, que s'emparà, en els seus inicis, als principis que Woodrow Wilson expressava als seus Catorze Punts.

El desenvolupament econòmic generà un canvi en la infraestructura que no es va veure directament traslladat a la societat. Si bé augmentà la població obrera, aquesta no es beneficià de l'expansió industrial. D'altra banda, el proletariat no es mostrà actiu en la vaga general de 1917. Per què? El traspass de població del camp, on es treballava majoritàriament en condició de jornalera, cap a la indústria va fer que, malgrat les males condicions de vida que ofería la conjuntura de la Gran Guerra (estancament salarial i inflació), els "nous obrers" no tinguessin una activitat social més bel·ligerant. Així, els treballadors industrials es podien considerar afortunats respecte a la seva situació el 1910. Aquest fet, afegit a l'actitud paternalista de la burgesia tarragonina fou clau perquè les jornades revolucionàries de 1917 fossin pacífiques a la ciutat, convertides en una mera vaga. D'altra banda, Tarragona estava sortint d'una llarga decadència (revitalització de la construcció, desenvolupament de la indústria i les finances), per la qual cosa l'estat d'ànim dels seus ciutadans era millor que a altres llocs d'Espanya, on estaven acostumats al desenvolupament i havien entrat en una espiral de recessió (que, en definitiva, explicaria la dictadura de Miguel Primo de Rivera).

La cultura, tanmateix, presenta una tendència que no podem qualificar ni d'endògena ni d'exògena, però que segueix uns canons clarament occidentals: avenç de l'alfabetització, adopció de formes culturals europees... Què justifica, doncs, el seu estudi en aquest treball? De nou, la persistència en una mateixa tesi: l'existència d'un sistema "global" (en realitat, seria només vàlid a Occident) en aquests anys, la idea que els ciutadans tarragonins vivien uns canvis gestats fora de les fronteres del seu país. En aquest sentit, s'ha de reconèixer, però, que feia dècades que Tarragona era oberta al món contemporani.

La Primera Guerra Mundial suposà, com a mínim, a les nacions contendents, un punt d'inflexió, la fi d'un segle i la fi d'una manera d'entendre el món. És innegable que l'Antic Règim pervivia a Rússia, Alemanya, Àustria-Hongria, l'Imperi Turc, etc. el 1914, però el 1919 era ja només un record. El

constitucionalisme com a principi dels sectors liberals fou substituït per la idea de democràcia (i, en alguns casos, de revolució), la monarquia com a forma política va caure donant pas a repúbliques i els imperis foren substituïts per nacions. El conflicte més gran fins al moment havia emprès uns canvis tan profunds que no es podia donar marxa enrere.

Tarragona (i Espanya), però, no participaren de l'allau de trencaments. El sistema es continuà degradant. El món que a Europa havia caigut el 1918 es mantingué, com a mínim, una dècada més. Fins i tot la II República significà el manteniment d'una tendència i d'uns conflictes heretats del segle XIX. Així, no seria fins a la Guerra Civil que aquelles construccions esclatarien. És inevitable portar a terme una analogia entre la vida de l'alcalde Josep Prat Prats i aquest procés: un membre de l'elit, tant política com social, que va veure la fi del seu món i la seva vida alhora, setmanes després de l'aixecament de juliol de 1936.

9. BIBLIOGRAFIA

9. BIBLIOGRAFIA

BALCELLS, Albert: *El projecte d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya del 1919 i el seu context històric*. Barcelona: Parlament de Catalunya, 2010.

BLOCH, Marc: *Historia e historiadores*. Madrid: Akal, 1999.

BOURDÉ-HERVÉ MARTIN, Guy: *Las Escuelas históricas*. Madrid: Akal, 1992.

BRAUDEL, Fernand: *Las ambiciones de la historia*. Barcelona: Crítica, 2002.

CABRÉ, Anna. *El sistema català de reproducció*. Barcelona: Proa, 1999.

CALVO, Angel: "El teléfono en España antes de Telefónica (1877-1924)". A *Revista de Historia Industrial*, n. 13, 1988, pàg. 59-81.

CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ, INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ: *Vida econòmica de la província de Tarragona, 1917*. Reus: Publicación de las Cámaras de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, Reus, Tortosa y Valls, 1918.

CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ, INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ: *Vida econòmica de la província de Tarragona, 1918-1919*. Reus: Publicación de las Cámaras de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, Reus, Tortosa y Valls, 1920.

CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ, INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ: *Vida econòmica de la província de Tarragona, 1920-1921*. Reus: Publicación de las Cámaras de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, Reus, Tortosa y Valls, 1921.

CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ, INDÚSTRIA I NAVEGACIÓ: *Vida econòmica de la província de Tarragona, 1922-1923*. Reus: Publicación de las Cámaras de Comercio, Industria y Navegación de Tarragona, Reus, Tortosa y Valls, 1924.

CARDÓ I SOLER, Josepa: *L'evolució dels conreus del Camp de Tarragona a partir del segle XVIII*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 1983.

CASTELLVÍ, Josep Maria; GUARRO, Josep: *La guerra secreta del Mediterrani. Submarins alemanys i vaixells aliats a la costa de Tarragona (1914-1918)*. Lleida: Pagès, .

CUADRADO, Miguel Martínez: *La Burguesia conservadora (1874-1931)*. Madrid: Alianza Editorial, 1978.

Diversos autors: *De una guerra a otra. 1914-1945*. Madrid: Akal, 1991.

Diversos autors: *Els alcaldes de Tarragona (segles XIX-XX)*. Tarragona: Mèdol, 2003.

Diversos autors: *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1996.

DÍAZ CRISTÓBAL, Marina: "¿La Generación clásica? Modernidad, Modernismo y la Generación del 14". A *Historia y política: Ideas, procesos y movimientos sociales*; n. 8, 2002.

DIAZ-PLAJA: *Francófilos y germanófilos*. Madrid: Alianza Editorial, 1989.

FEBVRE, Lucien: *Combates por la historia*. Barcelona: Ariel Quincenal, 1971.

FERRER, M. Antònia: *Història de Tarragona: una ciutat mediterrània*. Tarragona: Arola, 2006.

FERRO, Marc: *La Gran Guerra (1914-1918)*. Madrid: Alianza Editorial, 1970.

GARCIA I DOMINGO, Enric: *¿España neutral? La marina mercante española en la I Guerra Mundial*. Madrid: Real de Catorce Editores, 2005.

GARCIA I DOMINGO, Enric: *80 anys de construcció naval a Tarragona, 1918-1998 (Astillers de Tarragona SA)*. Tarragona: Centre d'Estudis Marítims i Activitats del Port de Tarragona, 2007.

GARCÍA SANZ, Fernando: *España en la Gran Guerra. Espías, diplomáticos y traficantes*. Barcelona: Galaxia Gutenberg, 2014.

GÓMEZ CRUZ, Carme: *La ciutat de Tarragona a l'època de la dictadura de Primo de Rivera: aspectes de la vida urbana*. Tarragona: Centre d'Estudis Històrics i Socials "Guillem Oliver", 1994.

GRAMUNT, José: *Los consulados extranjeros en Tarragona*. Barcelona: Sugrañes Hermanos, 1961.

HERAS CABALLERO, Antonio: *Los Primeros cien años de la Cámara*. Tarragona: El Mèdol, 1987.

HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, Francisca: *Manual de Museología*. Madrid: Síntesis, 1996.

INE: *Anuario estadístico de España, 1915*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1916.

INE: *Anuario estadístico de España, 1916*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1917.

INE: *Anuario estadístico de España, 1917*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1918.

INE: *Anuario estadístico de España, 1918*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1919.

INE: *Anuario estadístico de España, 1919*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1920.

INE: *Anuario estadístico de España, 1920*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1921.

INE: *Anuario estadístico de España, 1921*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1922.

INE: *Anuario estadístico de España, 1922*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1923.

INE: *Anuario estadístico de España, 1923*. Madrid: Imprenta de la viuda de Prudencio Pérez de Velasco, 1924.

INE: *Censo de la población de España, 1910*. Madrid: Instituto Geográfico y Estadístico, 1913.

INE: *Censo de la población de España. 1920*. Madrid: Instituto Geográfico y Estadístico, 1922.

JUNTA DE OBRAS DEL PUERTO DE TARRAGONA: *Estadística de los años 1916 a 1921-22*. Tarragona: Impremta de F. Sugrañes, 1922.

JUNTA DE OBRAS DEL PUERTO DE TARRAGONA: *Estadística de los años 1910 a 1915*. Tarragona: Impremta de F. Sugrañes, 1915.

LÓPEZ PELÁEZ, Antolín: *La lucha contra la usura*. Barcelona: Impremta Subirana, 1916.

- MAGRINÁ, Antonio: *Tarragona en el siglo XIX*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona, facsímil d'edició del 1901.
- MARGALEF, Joaquim: *Una visió econòmica al llarg del segle XX al Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre*. Tarragona: Publicacions URV, 2012.
- MARTÍNEZ FIOI, David: *Els "voluntaris catalans" a la Gran Guerra (1914-1918)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991.
- MENÉNDEZ ALZAMORA, Manuel: *La Generación del 14: una aventura intelectual*. Madrid: Siglo XXI, 2006.
- MOLINS, Joaquin Maria: *Elecciones y partidos políticos en la provincia de Tarragona, 1890-1936 (Tom I)*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1985.
- MOMMSEN, Wolfgang J.: *La época del imperialismo. Europa 1885-1918*. Madrid: Ed. Siglo veintiuno, 1973.
- MORENO JULIÀ, Xavier i VILANOVA RIBAS, Mercedes: *Atlas de la evolución del analfabetismo en España de 1887 a 1981*. Madrid: Centro de Publicaciones del Ministerio de Educación y Ciencia, 1992.
- MUÑOZ VILLAVARDE, M. Jesús: *Tarragona, 1923: crisi econòmica i postures ideològiques davant el cop d'estat*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona, 1987.
- NOGUERA, Juana: *La Escuela Normal de Tarragona, 1843-1931: cien años de la vida de una escuela normal*. Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona, 1984.
- ORTIZ-DE-URBINA, Paloma: "La Primera Guerra Mundial y sus consecuencias: la imagen de Alemania en España a partir de 1914". A *Revista de Filología Alemana*. Vol. 15. 2007.
- ORTUETA, Elena: *Tarragona, el camí cap a la modernitat. Urbanisme i Arquitectura*. Barcelona: Lunweg, 2006
- PEREA RUIZ, Jesús: "Guerra submarina en España (1914-1918)". A *Espacio, Tiempo y Forma*. V. 16. Serie V, Historia Contemporánea, 2004,
- PIQUÉ I PADRÓ: *La Crisi de la rereguarda: Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*. Tarragona, Diputació de Tarragona, 1998.
- PONS, J. Maria: *100 anys de la Salle de Tarragona*. Tarragona: La Salle, 2008.
- SERRA MASDEU, Anna Isabel: *Recorregut per la Tarragona modernista*. Valls: Cossetània, 2003
- STÜRMER, Michael: *El Imperio Alemán (1870-1918)*. Barcelona: Ed. Mondadori, 2003.
- TUÑÓN DE LARA, Manuel (dir.): *Historia de España. Tom 8: Revolución Burguesa. Oligarquía y constitucionalismo (1834-1923)*. Madrid: Labor.
- TUÑÓN DE LARA, Manuel: *La España del siglo XX. (Tom I) La quiebra de una forma de estado (1898-1931)*. Barcelona: Ed. Laia, 1981.
- TUSELL, Javier: *Historia de España en el siglo XX. Tomo I: Del 98 a la proclamación de la República*. Madrid: Taurus, 2006.
- VICENS VIVES, Jaume: *Historia social y económica de España y América. Los Siglos XIX y XX; América independiente (Tom V)*. Barcelona: Vicens Vives, 1972
- VOGT, Joseph: *El concepto de la historia. De Ranke a Toynbee*. Madrid: Guadarrama, 1974.

10. FONTS DOCUMENTALS

10. FONTS DOCUMENTALS

ARXIU DEL PORT DE TARRAGONA

ARXIU HISTÒRIC DE LA CIUTAT DE TARRAGONA

ARXIU HISTÒRIC DE LA DIPUTACIÓ DE TARRAGONA

ARXIU HISTÒRIC DE TARRAGONA

BIBLIOTECA HEMEROTECA DE TARRAGONA

BIBLIOTECA NACIONAL

BIBLIOTECA PÚBLICA DE TARRAGONA

11. ALTRES FONTS

11. ALTRES FONTS

MORENO JULIÀ, Xavier: "Spain and the Spanish facing the First World War: some aspects to consider". A *International Conference organised by the First World War Centennial Committee the House of Terror Museum and the 20th Century Institute. Europe's Great War and the Genesis of the New World Order*. Ponència presentada a Terror Háza, Budapest, 12 de novembre de 2013.

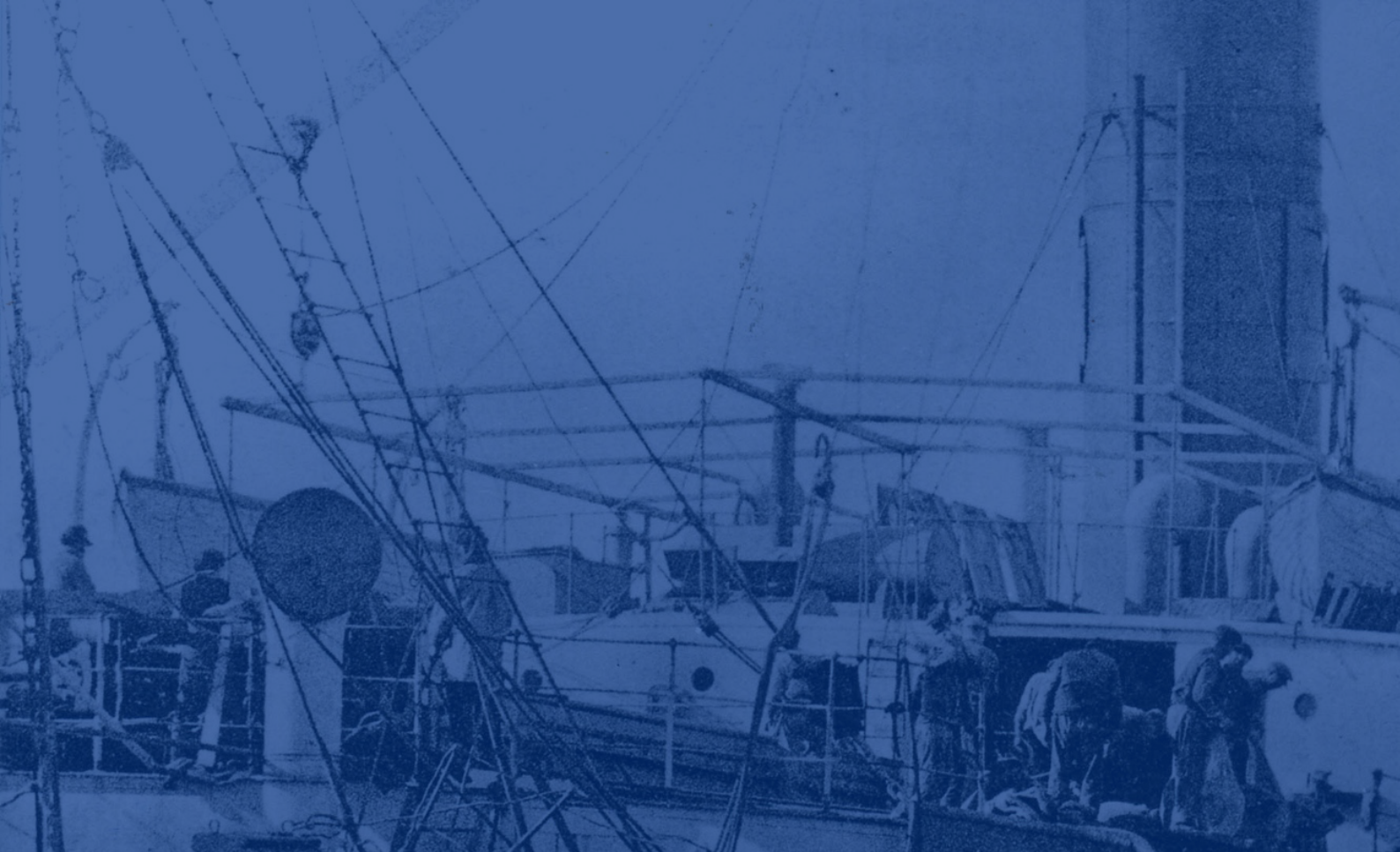

12. ÍNDEX D'IMATGES

12. ÍNDEX D'IMATGES

1. DD.AA: Tarragona: la imatge i el temps. Ajuntament de Tarragona; Tarragona, 1990, pàg. 241. (Fotografia Vallvé).
2. DD.AA: Tarragona: la imatge i el temps. Ajuntament de Tarragona; Tarragona, 1990, pàg. 82. (Fotografia Pallejà).
3. APT: Fons fotogràfic, Vaixells, 1912, sig. top. 73.
4. APT: Fons fotogràfic, Tasques quotidianes, circa 1920, sig. top. 84.
5. APT: Fons fotogràfic, *Port*, 1925, sig. top. 48.
6. BN: *La Hormiga de Oro*, edició del 18 d'abril de 1914, pàg. 244.
7. DD.AA: Tarragona: la imatge i el temps. Ajuntament de Tarragona; Tarragona, 1990, pàg. 580. (Fotografia Vallvé).

13. ANNEX

13. ANNEX

Annex 1.- Llistat dels projectes constructius aprovats per l'Ajuntament de Tarragona entre 1914 i 1923 o projectes finalitzats

ANY	PROPIETARI	LOCALITZACIÓ	DESCRIPCIÓ
1914	José Roig (Societat Roig Hermanos)	Smith, s/n	Tingaldos en els magatzems
1914	Domingo Batet	Smith xamfrà Torres Jordi	Magatzem de taller de fusta
1914	—	Baixada del toro, 11	Fàbrica de calçat
1914*	—	Via de l'Imperi, 17	"Casa Ximenis"
1914*	Rafael Panasachs	Torres Jordi xamfrà Pere Martell	Magatzem
1914*	Roman Musolas	Rambla Nova, 88	Casa en un solar
1914*	Angel Rabadà	Rambla Nova, 90	Casa en un solar
1915	Manuela Nel·lo	Roger de Llúria, 9	Edificació de planta baixa
1915	Societat Roig Hermanos	Reial, 52	Reconstrucció de casa
1915	Agustí Llorens	Carretera de Castelló	Casa en un solar
1915	José Sala	Trinquet Vell, 3-5	Reconstrucció de casa
1915	Herculano Rodriguez	Campos de recreo	Casa de camp
1915	José Revoltós	Sant Pere xamfrà Gravina, s/n	Edificació de planta baixa
1915**	—	Plaça de Corsini	Mercat Central (acabat)
1916	Angel Rabadà	Baixada del toro	Pavelló del Club Velocípede
1916	Luis Corsini	Governador Gonzalez, 12	Magatzem
1916	Sebastián Rion	Cartagena, 17 i Magí, 12	Reconstrucció de casa i magatzem
1916	Gabriel Olivé	Sant Magí, 10 i Cartagena, 15	Reconstrucció de casa
1916*	—	Via de l'Imperi, 11	"Casa Boldú"
1916*	Josep Icart Bargalló	Corsini, 5	Casa en un solar ("Casa Porta Mercadé")
1916*	Josep Icart Bargalló	Estanislau Figueres, 7	Casa en un solar
1916	Josefa Martí	Oli, 1	Reconstrucció de casa
1917	Cooperativa Obrera Tarraconense	Fortuny xamfrà Reding	Construcció d'un edifici
1917	Matías Mallol	Plaça dels Carros	Edificació de planta baixa
1917	José Batet Oliva	Ixart xamfrà Carretera de Castelló	Casa en un solar
1917	Dolores Cucurull	Av. Maria Cristina	—
1917*	Josep Antoni Martorell	Rambla Nova, 94b	Casa en un solar
1919	Matías Mallol	Sant Magí, s/n	Magatzem d'oli a un solar
1919	Teresa M. Urgellés	Canyeles, s/n	Casa en un solar
1919	Antonia Fortuny	Rambla Nova xamfrà Estanislau Figueres	Construcció d'un edifici
1919	Ramon Torné	Ponent xamfrà Lleida, s/n	Magatzem

ANY	PROPIETARI	LOCALITZACIÓ	DESCRIPCIÓ
1919	Joaquim Vallhonrat	Av. Maria Cristina	Casa en un solar
1919	Manuel Albiac Buisan	Sant Magí, s/n	Magatzem d'oli
1920	Joan Vilella Estivill	Marge dret riu Francolí	Mur de contenció
1920	Govern Civil	—	Construcció d'un edifici
1920	Matías Mallol	Camí de l'oliva, quarter nord	Cos d'edificis
1920	Unión Sulphur S.A.E.	Camí Antic de Salou (encreuament amb la línia fèrria de Lleida a Tarragona)	Cos d'edificis dedicats a una fàbrica de refinament de sofre
1920	Josep Guinovart Magarolas	Partida de Sant Pere Sescelades, s/n	Casa en un solar
1920	Jaime Martí Vidal	Partida de Sant Pere Sescelades, s/n	Casa de camp
1920	Marcelino Garcia Flay	Terres cavades, s/n	Casa de camp
1920	Pablo Gabarda	Partida del miracle xamfrà carretera de Barcelona	Casa de camp
1920	Sofia Prats Llanças	Partida del Llorito, s/n	Magatzem
1920	Salvador Gil Gimeno	Av. Maria Cristina xamfrà Catalunya	Casa en un solar i magatzem
1920	Salvador Escriu	Quarter sud, limitant amb Riu Francolí i línia fèrria	Ampliació d'un edifici
1920	Enrique Ventosa	Carretera de Lleida a Tarragona Gasometre xamfrà Ponent	Magatzem
1920	José Prat Prats	Sant Joan xamfrà Espinach i Gravina	Magatzem
1920	José M. Sojo	Carretera de Barcelona, s/n	2 Xalets i 1 magatzem
1920	Josep Roig Año	Jaume I, 57	Casa en un solar
1920	Juan Batet Mestres	August xamfrà carretera de Castelló	Edificació de planta baixa
1920	Manuela Castelló	August xamfrà Ixart i Carretera de Castelló	Casa en un solar
1920	Vicente Salutregui	General Contreras, s/n	Magatzem de carbó
1920	Josep Bernat Paris	Rambla Nova xamfrà carretera de Castelló s/n	Construcció d'un edifici
1920	Pedro Roda Altes	Rambla Nova entre Ixart i Carretera de Castelló	2 Cases en un solar
1920	Agustín Llorens	Partida de Sant Pere (limitant amb antic camí de Valls)	Casa de camp
1920	Augusto Roselló	Pere Martell xamfrà Smith	Magatzem

ANY	PROPIETARI	LOCALITZACIÓ	DESCRIPCIÓ
1921	Societat "J. y J. Soliano"	Adrià, s/n	Pavelló annex al Coliseo Mundial
1921	Ramon Barbat	Carretera de Barcelona limitant amb Passeig de Sant Antoni	Casa en un solar
1921	Leandre Ripoll	Carretera a Barcelona, km 1,4	Edificació de planta baixa
1921	Carmen Vidal Pellicer	Carretera a Barcelona, km 1,8	Casa en un solar
1921	Josep Roig Año	Jaume I, 57	Magatzem
1921	Teresa Recasens	Rovira i Virgili, s/n	Casa en un solar
1921	Antonio Pelegrí	Cavallers, 21-23	Edificació de planta baixa
1921	Maria Brunet	Trafalgar, 73	Casa en un solar
1921	Concepción Díaz	Reding, s/n (prolongació)	Magatzem
1921	Josefa Juri	Partida del Miracle, limitant amb muralla i carretera de Barcelona	Casa en un solar
1921	Maria Brunet	Trafalgar, 77	Casa en un solar
1921	Teresa M. Urgellés	Canyelles, s/n	Casa en un solar
1921	Teresa Mercadé	August s/n	Construcció d'un edifici (2 plantes)
1921*	Dolors Bofarull	Rambla Nova, 31	Casa en un solar
1922	Cerefino Barragán	Carretera de Barcelona, s/n	Xalet
1922	José Pons Blasi	Sant Pere, 37	Edificació de planta baixa
1922	José Moncusi	Rovira i Virgili, s/n	Construcció d'un edifici
1922	Enrique Ventosa	Carretera de Lleida, s/n	Magatzem
1922	Domenech Batet	Pau, s/n	Edificació de planta baixa
1922	Leandro Vicente	Trafalgar, 61	Casa en solar
1922	José Prat i Prats	Sant Pere, s/n	Casa en solar
1922	Federico Anguera	Carretera de Lleida, km 1	Magatzem
1922	José Cortés	Av. Maria Cristina, s/n	Construcció d'un edifici (2 plantes)
1922	Teresa Recasens	Rovira i Virgili, s/n	Casa en solar
1922	José Nin	Colom xamfrà Reding	Magatzem
1922	Jaime Juanos	Estanislau Figueres xamfrà Assalt	Edificació de planta baixa
1922	"Oleicola Tarragona"	Sant Miquel, s/n	Edificació per destil·lar oli
1922*	Obres Públiques	Plaça dels Carros, 2	Reconstrucció
1922*	Marian Ollé	Corsini, 7	Casa en un solar
1922**	—	Rambla Nova, 79-89	Col·legi de les Teresianes
1923	Antonio rovira i Virgili	Partida de l'Arrabassada	Casa de camp
1923	"Banco Comercial de Tarragona"	Pau del protectorat xamfrà Orosi	Construcció d'un edifici
1923	José Duch Robert	Av. Maria Cristina	Construcció d'un edifici

ANY	PROPIETARI	LOCALITZACIÓ	DESCRIPCIÓ
1923	José M. Piqué Piqué	Carretera de Barcelona, s/n	Refineria de grasses
1923	Enrique Corbella	Orosi xamfrà Pau del protectorat	Casa en solar
1923	Joaquim Valle	Plaça de la Font limitant amb antic parc de bombers	Pavelló
1923*	Junta d'Obres del Port	Plaça dels Carros, 2b	reconstrucció

FONT: Elaboració pròpia a partir de: AHCT.- Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Llicències d'urbanisme, 1914-1923*, sig. top. P4029, P4031 (1914); P4030 (1915); P4033 (1916); P4035, P4037 (1917); P4038, P4039 (1919); P4041, P4042, P4043 (1920-1921); P4045, P4046 (1922); P4048, P4049 (1923)

NOTA: *: ORTUETA.- Elena.- *Tarragona, el camí cap a la modernitat. Urbanisme i Arquitectura*, Lunweg, Barcelona, 2006, pàgs. 40, 57-58, 99 i 207 / **: BUQUERAS I BACH, Josep M.- *Arquitectura de Tarragona des del s. XII*, ed. Ajuntament de Tarragona, 1991, pàgs. 186 i 284

Annex 2.- Llistat d'electromotors instal·lats a la ciutat de Tarragona entre gener de 1914 i de setembre de 1923

1914			
PROPIETARI	POTÈNCIA	DIRECCIÓ	OBSERVACIONS
Matias Roset Sabaté	2HP	Rambla de Castelar, 24	Fàbrica de pa
José Andreu	2HP	Unió, 21	Fàbrica de pa
Montserrat Vidal i Torrens	1HP	Lleó, 3	Fàbrica de pa
Joaquín Busquets	1HP	Cos del Bou, 21	Fàbrica de pa
Juan Vilá Granada	7,5HP	Cos del Bou, 21	Destil·leria
Carlos Fontanet Chalé	1HP	Smith, 3	Fàbrica de pa
José Alvarez Rodriguez	1HP	Baixada de la peixateria, 9	
Francisco Prat Tomás	5HP	Méndez Núñez, 7	Taller de fusteria
José Domingo Sirvent	1HP	Comte de Rius, 3	
Bartolomé Casanova Salas	2HP	Santo Domingo, 26	Fàbrica de pa
Joaquín Jovani	1HP	Interior Seminari Conciliar	
Antonio Ferre Martí	2HP	Castellarnau, 8	
Pablo Gabriel Gibert	1HP	Major, 11	
José Antonio Camposada	2HP	Peixateria, 19	Fàbrica de pa
Jaime Sales Mayoral	1HP	Sant Fructuós, 2	
Juan Esplugas Torné	2HP	Comte de Rius, 5	Fàbrica de pa
Manuel Vilar de Orovio	1HP	Vapor, 5	Destil·leria
Pompeyo Vall Rodon	2HP	Nova de San Fructuós, 3	
José Camposada Magarolas	2HP	Cuireteries, 7	Fàbrica de pa
Francisco Moncusí	2HP	Comte de Rius, 9	
José Ribé Boada	—	Plaça Constitució, 31	Substitució motor a gas per elèctric
Jaime Pijuan Bofarull	2HP	Nau, 16	
Francisco Roca Rabadá	2HP	Mitjana, 28	Fàbrica de pa
Francisco Rion Veciana	2HP	Comte de Rius, 14	Substitució d'un motor a gas
Juan Roset	1HP	Unió, 19	Substitució d'un de benzina de doble potència

Ramon Casals	1HP	Unió, 21	
Juan Puig Casadó	10HP	Baixada del Toro, 11	Substitució d'un motor a gas
José Soliano Marot*	2HP	Pons Icart, s/n	Fàbrica de gèneres de punt
Andrés Sans Nadal	3HP	Plaça de Sedassos, 28	Fabrica de pa
Manuel Orté Ferrando	3HP	Cos del Bou,18	Fàbrica de Xocolata
Enrique Ventosa	1HP	Rambla de San Joan, xamfrà a l'art	
José Prat [Prats]	40HP	Sant Pero, Sant Andreu y Gravina	Fàbrica de gel
Plácido Artigas Arquilaga	1HP	Rambla de Castelar, 30	
Mariano Claret	2HP	Unió, 14	Taller de lampisteria
Antonio Toda Recasens	3HP	Rambla de San Carles, 33	Substitució d'un motor a gas
Antonio Roig	5HP	Lleó, 47	Raó social "Roig Hermanos"
Ramon Prats Nadal*	5HP	Ronda, s/n	Fàbrica de calçat
J. Soliano (Coliseo Mundial)	5HP	Coliseu Mundial	Per a la transformació del corrent trifàsic
Domingo Batet Rosich	12HP	Smith y Torres Jordi	Taller de fusteria
Domingo Batet Rosich	25HP	Smith y Torres Jordi	Taller de fusteria
Domingo Batet Rosich	1HP	Smith y Torres Jordi	Taller de fusteria
Domingo Batet Rosich	1HP	Smith y Torres Jordi	Taller de fusteria
Domingo Batet Rosich	1HP	Smith y Torres Jordi	Taller de fusteria
Domingo Batet Rosich	1HP	Smith y Torres Jordi	Taller de fusteria
Marcelino Guix	75HP	Castaños, 1	Raó social "Guix y Compañía"
José Pijuan Gemez	0,5HP	Méndez Núñez, 5	Tipografia
José Pijuan Gemez	0,5HP	Méndez Núñez, 6	Tipografia
José Pijuan Gemez	1HP	Méndez Núñez, 7	Tipografia
Agistin Baches	1HP	Comte de Rius, 19	Fabrica de llautó
Angel Porqueras Llauradó	1HP	Plaça de las Cols, 5	Taller de serralleria
Jose Maria Balart	2HP	Merceria, 7	
José Rebst	1HP	Calderers, 1	
Franisco Ribas y Hmnos*	75HP	Torres Jordi, s/n	Fàbrica de farines
RRPP de la Compañía de Jesús	—	Rambla de Sant Carles, 7	
Antonio Mariné Redon	0,5HP	Misericòrdia, 10	
José Prat Prats	16HP	Gravina xamfrà Trafalgar y Sant Andreu	Substitució d'un motor a gas
Isidoro Mengibar	7,5HP	Rambla de Castelar, 33	Cinematògraf
Francisco Vilá	3HP	Gasòmetre, 33	Taller de fundició

1915			
PROPIETARI	POTÈNCIA	DIRECCIÓ	OBSERVACIONS
Matias Moline Roset	1HP	Apodaca, 4	
Plácido Artigas Arguilaga	1HP	Cavallers, 13	
B. Lopez Bertran	0,75HP	Apodaca, 32	Magatzem
José Miracle	5HP	Cos del Bou, 21	Fàbrica de fideus
Roig Hermanos	30HP	Final carrer Smith xamfrà a la plaça	Taller de fusteria

1915			
PROPIETARI	POTÈNCIA	DIRECCIÓ	OBSERVACIONS
Roig Hermanos	10HP	Final carrer Smith xamfrà a la plaça	Taller de fusteria
Roig Hermanos	6HP	Final carrer Smith xamfrà a la plaça	Taller de fusteria
Roig Hermanos	5HP	Final carrer Smith xamfrà a la plaça	Taller de fusteria
Roig Hermanos	1HP	Final carrer Smith xamfrà a la plaça	Taller de fusteria
Modesto Nadal	2HP	Major, 14	Substitució d'un motor a gas
Gregorio Oliva	2HP	Smith, 59A	Magatzem
Gregorio Oliva	1HP	Vapor, 13, 15 y 17	Magatzem
Gregorio Oliva	1HP	Rebolledo, 9	
Reverendo Padre Superior de los Carmelitas de esta Ciudad	1HP	Convent de Carmelites	
Nicolás Juncosa	1,5HP	Jaume I, 67 y 69	Substitució d'un motor a gas
Roig Hermanos	1HP	Real, 50	

1916			
PROPIETARI	POTÈNCIA	DIRECCIÓ	OBSERVACIONS
José Maria Ravés Socada	1HP	Nao, 12	Fàbrica de pa
Jaime Capdevila	1HP	Santo Domingo, 2	
Isidro Contijoch	1HP	Major, 23	
Antonia Socias	1HP	Barcelona, 11	
José Ibars Mateus	1HP	August, 22	
Enrique Ventosa	3HP	Sant Miquel, 33	
Antonio Merola	2HP	Estanislau Figueres, 69	
Antonia Torrents	1,5HP	Gasòmetre, 18	Fàbrica de gasoses
Daniel Recasens	0,5HP	Mayor, 19	Botiga
Boada Hermanos y C ^a	7,5HP	Plaça Olózaga, 5	
Boada Hermanos y C ^a	1HP	Plaça Olózaga, 5	
André Gousset	10HP	Santián, 10	Empaquetament d'alfals
André Gousset	10HP	Santián, 10	
José Munté Bargalló	7,5HP	Teatre Principal	
Quintana y Torre	0,5HP	Pau, 12	
Quintana y Torre	1HP	Pau, 13	
Josefa Ginesta Castellví*	2HP	Convent de les Germanetes dels Pobres	
Rafael Grau	2HP	August, 32	Taller de fusteria
Juan Robert Solé	1HP	Major, 14	Fàbrica de pa

1917			
PROPIETARI	POTÈNCIA	DIRECCIÓ	OBSERVACIONS
Calixtro Boldú	3HP	Avinguda Saavedra confrontant per la part posterior amb el carrer Santo Domingo	
José Antonio Lopez Bertrán	3HP	Nova San Fructuós, 23	Magatzem
Luis Oliva Güell	1HP	Major, 36	Fàbrica de pa
Dalmau Hermanos	2HP	Reial, 9	Magatzem
Unión Agrícola S.A.	10HP	Smith, 55	Destil·leria
D.A. Hoffer y Comp ^a *	3HP	Torres Jordi, s/n	Substitució d'un motor a gas
Hijo de Benigno Lopez S. en C. id	5HP 5HP	Santián, 4 Orosi, 5	Magatzem Magatzem
Jaime Coma Roura	5HP	Comte de Rius, 20	Substitució d'un motor a gas
Requena e hijos	2HP	Vapor, 1 y 3	Destil·leria
Requena e hijos	5,5HP	Vapor, 1 y 3	Destil·leria
Juan Santamaria	3HP	Portalet, 9	Fàbrica de dolços
Luthe Zingg y Marcet*	5HP	Torres Jordi,s/n	Magatzem
Luthe Zingg y Marcet*	5HP	Torres Jordi,s/n	Magatzem
Director del Parque de Suministro de Intendencia*	10HP		Substitució d'un motor a gas
Enrique Corbella Boada (Secretario de la Sociedad Exportadora)	1HP	Reial, 27	Magatzem
Enrique Corbella Boada (Secretario de la Sociedad Exportadora)	1HP	Reial, 27	Magatzem
Enrique Corbella Boada (Secretario de la Sociedad Exportadora)	5HP	Reial, 27	Magatzem
Francisco Potau	1HP	Méndez Núñez, 12	Fàbrica de calçat
Antonio Altés	0,5HP	Unió, 11	
Eusebio Vergés Cunilleta	1HP	Espinach, 17	Botiga
Matias Sugrañes Miguel	1HP	Reial, 23	Magatzem
Matias Sugrañes Miguel	1HP	Reial, 24	Magatzem
Matias Sugrañes Miguel	1HP	Reial, 25	Magatzem
Matias Sugrañes Miguel	1HP	Reial, 26	Magatzem

1918			
PROPIETARI	POTÈNCIA	DIRECCIÓ	OBSERVACIONS
Calixtro Boldú	1HP	Salines, 1	
Miguel Artigas Arguilaga	1HP	Governador González, 17	
Luthu Zingg y Marcet*	5HP	Torres Jordi, s/n	Magatzem
Francisco Potau	1HP	Méndez Núñez, 12	Fàbrica de calçat
Antonia Socias	1HP	Castelló, 17	
Antonia Socias	2HP	Castelló, 17	
Agustín Boada Milá	1HP	Reial, 20	Fàbrica de pa
Guillermo Tarin*	5HP	Orosi, s/n	Magatzem
José Roig Miró*	1HP	Smith, s/n	Taller de fusteria

1918			
PROPIETARI	POTÈNCIA	DIRECCIÓ	OBSERVACIONS
José Roig Miró*	15HP	Smith, s/n	Taller de fusteria
Enrique Olivella Director técnic de la Sociedad Anónima "Tarraco Industrial"	3HP	Reial, 56	
Manuel Vilar de Orovio en nom de la Societat Anónima Vilar	5HP	Vapor, 9	Magatzem
Magin Abellá	1HP	Cos del Bou, 1	

1919			
PROPIETARI	POTÈNCIA	DIRECCIÓ	OBSERVACIONS
José Comadó Pascual	—	Ponts Icart, 27	Magatzem
Juan Vilá Cañellas	1HP	Mar, 39	
Miguel Brúpara	2HP	Rambla de Castelar, 14	
Miguel Martí Miralles	0,5HP	Rambla de Sant Carles, 55	
Antonio Roig Anó	5HP	Lleó, 47	
Vídua de M. Blandinueres	0,5HP	Carretera de Castelló, 44	Fàbrica de gasoses
Vídua de M. Blandinueres	2HP	Carretera de Castelló, 44	Fàbrica de gasoses
Juan Pons Sabaté*	1HP	Carretera de Castellón, s/n	
Salvador Ferrerons Bricollé	1HP	Cos del Bou, 14 y 16	
Francisco Roca Fortuny	1HP	Rebolledo, 5	
Salvador Batalla Fortuny	1HP	Unió, 52	
Juan Jordá Mestres	1,5HP	Barcelona, 11	Magatzem
Juan Morrugat Almirall*	2HP	Caserna del nord, 31	

1920			
PROPIETARI	POTÈNCIA	DIRECCIÓ	OBSERVACIONS
Magín Albaiges	1HP	Palau arquebisbal	
José Llorc Rovira	1HP	Gasòmetre, 15	
Ramón Rovira Borrás	1HP	Cuireteries, 7	
Francisco Porqueras Carrete	2HP	Cervantes, 7	
Miguel Artigas	8HP	Cavallers, 13	
Guillermo Prat	8HP	Lleó, 22	Taller de fusteria
Juan Maria Soler Gonsé	3HP	Reial, 30	
Pedro Pamies Condort	15HP	Reial, 54	Taller de boteria mecànica
Pedro Pamies Condort	2HP	Reial, 54	Taller de boteria mecànica
Juan Casellas	6HP	Lleó, 24	
José Baronat	8HP	Misericòrdia, 8	
Benigno Lopez Bertrán	7,5HP	Apodaca, 23	Magatzem
Jaime Cardona Olivé	1HP	Rambla de Sant Joan, 69	
Juan Tossas Segura	0,5HP	Sant Francesc, 21	Ferreria
Juan Tossas Segura	1HP	Sant Francesc, 22	Ferreria
Camilo Lamas	1HP	Armanyà, 4	

Carlos y Francisco Masdeu	1HP	Unió, 43	Taller de reparació d'automòbils
Baixeras y Fortís	8,5HP	Apodaca, 34	Cambra frigorífica per a la conservació de bacallà
Baixeras y Fortís	8,5HP	Apodaca, 34	Cambra frigorífica per a la conservació de bacallà
Baixeras y Fortís	8,5HP	Apodaca, 34	Cambra frigorífica per a la conservació de bacallà
Esteban Pamies Gasull	1HP	Unió, 54	

1921			
PROPIETARI	POTÈNCIA	DIRECCIÓ	OBSERVACIONS
Magín Estllas Tarrega	0,5HP	Governador González,16	
Juan Guinovart	1 HP	Passatge de Ferrer i Duran	Processadora de remolí
Marcelino Anglés	15HP	Av.a Saavedra, 7, 9 y 11	Processadora de remolí
José Artigas Argilaga	1HP	Reding, 9	
Pablo Ruiz en representació de Leonor Ventura Moret	1HP	Plaça del Rei, 10	
José Serra Pamies	1HP	Estanislau Figueres, 16	
Luis Roselló	7HP	Sant Andreu, 8	
Sociedad Iñiguez y C ^a *	7,5HP	Jaume I, s/n	Refineria d'oli
Sociedad Iñiguez y C ^a *	7,5HP	Jaume I, s/n	Refineria d'oli
Sociedad Iñiguez y C ^a *	5HP	Jaume I, s/n	Refineria d'oli
Ramon Aixeda Zaragoza	1HP	Santo Domingo, 2	
Antonio Ventura Altés	1HP	Rambla de Sant Joan, 62	

1922			
PROPIETARI	POTÈNCIA	DIRECCIÓ	OBSERVACIONS
"Unión Selphur ECAE"	50HP	Antic camí de Salou	Fàbrica de sofre
"Unión Selphur ECAE"	16HP	Antic camí de Salou	Fàbrica de sofre
"Unión Selphur ECAE"	0,5HP	Antic camí de Salou	Fàbrica de sofre
Antonio Rovira Malé	1HP	Barcelona, 7	
Salvador Ferrerons Bricollá	1HP	Merceria, 34	
Miguel Duch	1HP	Major, 26	
Jacinto Melchor Sales	0,5HP	Unió, 27	
Manuel Figueras Valls	1HP	Nova de San Fructuós, 8	
José Mancusí Solé*	1HP	Caserna Nord, 15	
Vídua i fills de Comas S. en C.	1HP	Pau, 18	
Sres Melich y Pons	2HP	Sant Josep, 3	
Marcelino Anglés	15HP	Reial, 56	Fàbrica de farines
Marcelino Anglés	15HP	Reial, 57	Fàbrica de farines
José Maria Banús	0,75HP	Jaume I, 66 y68	Destil·leria
José Boronat*	8HP	Sebastià, 10	Taller de fusteria
Pablo Serra Pamies	1HP	Comte de Rius, 11	Taller de serralleria

1922			
PROPIETARI	POTÈNCIA	DIRECCIÓ	OBSERVACIONS
José Pascual Budesca	1HP	Major, 32 y 6 de l'Abat	
Rafael Santandreu	1HP	Estanislau Figueres, 68 y 69	
1923			
PROPIETARI	POTÈNCIA	DIRECCIÓ	OBSERVACIONS
Pedro Cusquer	0,75HP	Sant Agustí, 6	
Pedro Roqué Tomas	1HP	Sant Agustí, 6	
Maximiano Llorca	1HP	Cervantes, 8	Fàbrica de calçat
Modesto Vilalta Piñol	1HP	Afores de Sant Francesc, 22	
Antonio Mas March	1HP	Plaça d'Olózaga, 1	Cambra frigorífica
Antonio Mas March	1HP	Plaça d'Olózaga, 1	Cambra frigorífica
Antonio Mas March	10HP	Plaça d'Olózaga, 1	Cambra frigorífica
Antonio Crusal	3HP	Cuireteries, 2	
Mariano Ollé	—	Plaça de Corsini, 5	Industria del fred
Mariano Ollé	—	Plaça de Corsini, 6	Industria del fred
Mariano Ollé	—	Plaça de Corsini, 7	Industria del fred
Manuel Mañé	1HP	Governador González, 16	
Facundo Andreu Bernadó	2HP	Sant Francesc, 23	
Guillermo Prat Parellada	1HP	Méndez Núñez, 7	
Bautista Carner	1HP	Vidre, 6	
Luis Reola	1HP	Sant Agustí, 19	
Julián Simó Tarragó*	2HP	Mas de Forgas	

FONT: Elaboració pròpia a partir de: AHCT.- Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Libre d'Acords Municipals*, 1914-1923, sig. top. P2132 (1914); P2133 (1915); P2134 (1916); P2135 (1917); P2136 (1918); P2137 (1919); P2138 (1920); P2139 (1921); P2140 (1922); P2141 (1923).

NOTA: Potència expressada en cavalls de vapor (HP) / *: no reflexats al document 7.

Annex 3.- Oficis especificats al padró de cèl·lules personals de 1914

OFICI	NOMBRE	OFICI	NOMBRE	OFICI	NOMBRE
Obrer	372	Professor	52	Telegrafista	10
Jornaler	332	Pintor	44	Cambrer	10
Empleat	326	Impressor	39	Rellotger	9
Llaurador	262	Pastor	38	Xofer	9
Comerç	189	Servei	37	Llauner	8
Boter	169	Metge	37	Mecànic	8
Altres	168	Perruquer	35	Cuiner	7
Pescador	118	Serraller	34	Confiter	7
Clergat	115	Advocat	30	Notari	5
Paleta	105	Sastre	29	Fotògraf	4
Mariner	99	Artista	19	Electricista	4
Militar	98	Ebenista	18	Magistrat	3
Jubilat	97	Metal·lúrgic	18	Terrissaire	2
Flequer	75	Farmacèutic	16	Tintorer	2
Sabater	74	Lampista	16	Veterinari	2
Fuster	67	Escrivent	15	Drapaire	2
Industrial	64	Carter	13	Joier	1
Estudiant	59	Teixidor	12	Periodista	1
Propietari	58	Picapedrer	11	Bibliotecari	1
Dependent	54	Procurador	11	Total	3520

FONT: AHCT.- Fons de l'Ajuntament de Tarragona, *Padró de Cèdules Personals*, 1914, sig. top. P573

Annex 4.- Exercicis de la “Sociedad Exportadora Tarraconense” de l’1 de juliol de 1910 al 30 de juny de 1914					
	CONCEPTE	07/1910-06/1911	07/1911-06/1912	07/1912-06/1913	07/1913-06/1914
ACTIU	Mercaderies generals existents als magatzems	402.434,5	360.113,3	421.029,2	359.662,1
	Efectes per negociar existents a cartera	45.076,5	50.417,5	30.097,5	41.918,5
	Efectiu existent en caixa	33.680,35	34.509,2	30.826,8	48.534,1
	Valor béns mobles	23.832,95	31.061,4	32.681,2	43.603,1
	Valor béns immobles	124.458,1	124.458,1	124.458,1	124.458,1
	Consignacions diverses. Saldo deutor	477,15	11.093,6	5.054,9	3.455,6
	Comptes corrents deutors	102.261,8	60.658,1	61.067,2	99.908,9
	Comtes bancàries amb saldo deutor	47.610,2	107.261,6	91.959,8	101.281,5
	Marques i despeses de fundació	10.109,1	7.261,6	3.630,8	—
	Transport	2.915	—	—	—
	TOTAL ACTIU	792.405,3	786.834,6	800.805,7	822.822,1
PASSIU	Capital de 100 accions desemborsades	500.000	500.000	500.000	500.000
	Capital a fons de reserva. Saldo creditor	18.086,1	33.086,1	43.086,1	53.086,1
	Comptes diverses. Saldo creditor	93.140,3	81.168,1	87.461,5	72.247,5
	Obligacions diverses	100.000	100.000	100.000	100.000
	TOTAL PASSIU	711.226,4	714.254,2	730.547,7	725.333,6
	BENEFICI	81.178,8	72.580,4	70.258	97.488,4
benefici	A capital de reserva	15.000	10.800	10.800	10.800
	A hisenda	7.269	8.000	9.000	10.000
	A dividend repartit entre 100 accions	58.500	54.500	51.000	51.400
	Gratificacions a personal	—	—	—	26.001,2
	A romanent	1.409,8	80,4	258	87,2
	GUANYS	178.447,2	187.340,5	192.087,2	199.003,9
	PÈRDUES	97.268,4	114.760,1	121.829,2	51,487,2

FONT: Elaboració pròpia a partir de: AHT.- Fons de la Delegació Provincial d’Hisenda, *Declaracions i balanços. De Muller y S.A., 1905-1925, sig. top. 41*

NOTA: Quantitats expressades en pessetes

Annex 5.- Exercicis de la “Sociedad Exportadora Tarraconense” de l’1 de juliol de 1914 al 30 de juny de 1918					
	CONCEPTE	07/1914-06/1915	07/1915-06/1916	07/1916-06/1917	07/1917-06/1918
ACTIU	Mercaderies generals existents als magatzems	287.438,1	353.778,4	492.955,1	627.890,4
	Efectes per negociar existents a cartera	3.131,1	36.486,8	6.581,4	4.618,3
	Efectiu existent en caixa	52.681,4	12.626,8	64.288,5	73.692
	Valor béns mobles	68.231,9	64.392,1	61.898,7	58.459,1
	Valor béns immobles	124.458,1	124.458,1	124.458,1	124.458,1
	Consignacions diverses. Saldo deutor	—	—	—	—
	Comptes corrents deutors	67.785,1	35.154,1	116.409,5	70.088,7
	Comtes bancàries amb saldo deutor	84.103,6	166.638	132.770,8	21.005,5
	Marques i despeses de fundació	—	—	—	—
	Transport	—	—	—	—
	TOTAL ACTIU	687.829,2	783.534,3	999.362,1	980.212,1
PASSIU	Capital de 100 accions desemborsades	500.000	500.000	500.000	500.000
	Capital a fons de reserva. Saldo creditor	2.892,8	2.892,8	16.892,8	30.892,8
	Comptes diverses. Saldo creditor	84.936,4	78.484,8	255.091,2	411.715,8
	Obligacions diverses	100.000	100.000	100.000	100.000
	TOTAL PASSIU	687.829,2	681.377,4	871.984,1	1.042.608,7
	BENEFICI	0	102.156,7	127.378	-62.396,5
benefici	A capital de reserva	0	14.000	14.000	0
	A hisenda	0	9.000	11.000	0
	A dividend repartit entre 100 accions	0	45.400	51.000	0
	Gratificacions a personal	0	33.747	38.113,4	0
	A romanent	0	9,68	641,63	0
	GUANYS	119.285,6	193.063,1	243.008,4	35.808,2
	PÈRDUES	119.285,6	147.653,5	178.743,8	98.204,7

FONT: Elaboració pròpia a partir de: AHT.- Fons de la Delegació Provincial d’Hisenda, *Declaracions i balanços. De Muller y S.A., 1905-1925, sig. top. 41*

NOTA: Quantitats expressades en pessetes

Annex 6.- Exercicis de la “Sociedad Exportadora Tarraconense” de l’1 de juliol de 1918 al 30 de juny de 1922					
	CONCEPTE	07/1918-06/1919	07/1919-06/1920	07/1920-06/1921	07/1921-06/1922
ACTIU	Mercaderies generals existents als magatzems	819.414,6	829.339,9	703.859,8	891.608,7
	Efectes per negociar existents a cartera	29.440,1	56.132,5	—	—
	Efectiu existent en caixa	48.233,9	31.938,5	92.663,9	3.365,9
	Valor béns mobles	53.720,1	83.808,8	82.381	75.038,6
	Valor béns immobles	124.458,1	124.458,1	124.458,1	124.458,1
	Consignacions diverses. Saldo deutor	64.719,3	—	—	—
	Comptes corrents deutors	177.135,2	124.464,2	295.414,3	327.803,2
	Comtes bancàries amb saldo deutor	—	82.343,3	16.941,5	7.631,7
	Marques i despeses de fundació	—	—	—	—
	Transport	—	—	—	—
		TOTAL ACTIU	1.317.193,3	1.332.485,4	1.315.718,6
PASSIU	Capital de 100 accions desemborsades	500.000	500.000	500.000	500.000
	Capital a fons de reserva. Saldo creditor	2.892,8	75.892,8	118.892,8	127.892,9
	Comptes diverses. Saldo creditor	283.096,3	307.071,5	547.936,5	630.682,3
	Obligacions diverses	100.000	100.000	100.000	100.000
		TOTAL PASSIU	913.989,1	982.964,3	1.266.829,3
	BENEFICI	403.204,2	349.521,1	48.889,2	71.331,1
benefici	A capital de reserva	45.000	43.000	9.000	12.000
	A hisenda	45.000	43.000	7.500	11.000
	A dividend repartit entre 100 accions	204.900	170.900	18.700	
	Gratificacions a personal	108.225,3	92.526,7	13.612,3	
	A romanent	78,9	94,4	76,9	
	GUANYS	598.685	538.229,6	303.991,9	
	PÈRDUES	195.480,8	188.708,5	255.102,7	

FONT: Elaboració pròpia a partir de: AHT.- Fons de la Delegació Provincial d’Hisenda, *Declaracions i balanços. De Muller y S.A., 1905-1925, sig. top. 41*

NOTA: Quantitats expressades en pessetes

Annex 7.- Evolució dels bucs que atracaren al port de Tarragona segons tonatge i pavelló (1910-1921). Valors expressats en tones

	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921
Espanya	452.398	520.752	509.069	592.935	489.539	436.145	377.079	350.276	228.924	341.709	383.831	344.936
Països Escandinaus	57.200	48.661	66.756	50.909	47.760	40.319	58.518	14.716	15.123	42.633	44.227	36.559
Itàlia	55.613	48.692	41.697	44.768	38.859	11.876	15.590	9.383	4.305	19.840	32.231	24.907
Regne Unit	46.280	43.548	43.536	44.090	36.769	8.331	16.161	24.125	12.579	38.898	78.113	92.622
Països Baixos	21.138	28.013	28.229	26.439	27.117	11.577	12.842	4.878	925	18.823	27.651	52.542
Bèlgica	16.984	15.313	13.628	14.869	9.064	0	0	0	0	23.962	31.054	26.926
Grècia	15.845	5.461	9.033	5.098	18.516	3.586	0	1.600	0	2.170	1.936	961
Alemanya	13.174	12.042	13.465	11.207	4.417	0	0	0	0	2.695	12.116	31.628
Rússia	11.988	8.914	14.952	17.194	12.247	1.398	757	0	0	1.724	1.127	890
França	11.115	14.239	9.127	44.276	52.478	0	4.042	8.832	996	14.494	29.949	28.849
Àustria-Hongria	5.658	2.821	7.593	23.81	3.681	0	0	0	0	0	0	0
EEUU	969	0	0	0	0	1.606	0	0	0	7.125	11.106	24.600
Altres	2.288	0	2.797	0	987	0	0	0	0	6.142	6.775	0

FONT: Elaboració pròpia a partir de: JUNTA DE OBRAS DEL PUERTO DE TARRAGONA: *Estadística de los años 1910 a 1915*. Impremta de F. Sugrañes; Tarragona, 1915 (exemplar conservat a l'APT) / JUNTA DE OBRAS DEL PUERTO DE TARRAGONA: *Estadística de los años 1916 a 1921-22*. Impremta de F. Sugrañes; Tarragona, 1922 (exemplar cedit de l'APT a l'autor)

NOTA: Quantitats expressades en tones